

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Jedinec v soukolí dějin. Jiří Šotola jako autor historických románů.

Diplomová práce

Autor: Bc. Lenka Fikejzová
Studijní program: M 7503 Učitelství pro základní školy (2. stupeň)
Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - český jazyk a literatura,
Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - etická výchova
Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.

Zadání diplomové práce

Autor:	Lenka Fikejzová
Studium:	P14P0046
Studijní program:	M7503 Učitelství pro základní školy
Studijní obor:	Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - český jazyk, Učitelství pro 2. stupeň základních škol - etická výchova
Název diplomové práce:	Jedinec v soukolí dějin. Jiří Šotola jako autor historických románů.
Název diplomové práce AJ:	The individual in tread of history. Jiří Šotola as the author of historical novels.

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

ANOTACE Na základě tvarové a myšlenkové analýzy čtyř historických románů básníka, dramatika, scenáristy, publicisty a prozaika Jiřího Šotoly (Tovaryšstvo Ježíšovo, 1969; Kuře na rožni, 1976, 1984; Svatý na mostě, 1978; Osmadvacet Jeruzalému, 1986) ukázat výrazovou osobitost a myšlenkové poselství těchto historických podobenství. Autorka se soustředí na problém malého člověka ve střetu s "velkými" dějinami.

Janoušek, P. a kol.: Dějiny české literatury 1945-1989, sv. 14. Praha: Academia 2007-2008.
Dokoupil, B.: Český historický román 1945-1965, Praha: Čs. spisovatel 1987. Dokoupil, B.: Čas člověka, čas dějin: poznámky k vývoji české historické prózy 1966-1986, Praha: Čs. spisovatel 1988. Pohorský, M.: Doslov in Kuře na rožni 1984. Jankovič, M. in Česká literatura 1992, s. 512. Čornejová, I.: in Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách, 1995. Studnička, P.: Jiří Šotola: Tovaryšstvo Ježíšovo, Akord 1996, s. 487. Pešat: Z.: Šotolův člověk a dějiny. K profilu jedno generace, in Česká literatura 2006, s. 274.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.

Oponent: Tomáš Rell

Datum zadání závěrečné práce: 31.10.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce prof. PhDr. Vladimíra Křivánka, CSc. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce panu prof. PhDr. Vladimíru Křivánkovi, CSc. za cenné rady, kritické připomínky a vysoce odborné metodické vedení při zpracování této práce.

Anotace

Diplomová práce vychází z tvarové a myšlenkové analýzy čtyř historických románů Jiřího Šotoly (Tovaryšstvo Ježíšovo, 1969; Kuře na rožni, 1976, 1984; Svatý na mostě, 1978; Osmnáct Jeruzalémů, 1986) s cílem ukázat výrazovou osobitost a myšlenkové poselství těchto historických podobenství.

V první části se práce zabývá osobností Jiřího Šotoly a jeho literárního odkazu a vývojem českého historického románu v letech 1965 – 1986.

Ve druhé části se diplomová práce soustřeďuje na postavení a osobnostní a charakterový vývoj hlavního „malého“ hrdiny Šotolových románů v soukolí „velkých“ českých a světových dějin.

Klíčová slova:

Jiří Šotola, jezuita Had, potulný loutkoherec Kuře, nesvatý Johánek z Pomuku, osmnáct snů.

Annotation

Thesis

The thesis comes out from the form and idea analysis of four historical novels by Jiří Šotola (Journeyman of Jesus, 1969; Chicken on the grill, 1976, 1984; The Saint on the Bridge, 1978; Eighteen Jerusalems, 1986). The aim is to show the expressional individuality and an ideal message of these historical parables.

The first part is focused on the personality of Jiří Šotola and his literary heritage and development of the Czech historical novel during 1965-1986.

In the second part the thesis is concentrated on the position and personality and individuality development of the main „little” hero of Šotola’s novels in gear mechanism of „big” Czech and world history.

Key words:

Jiří Šotola, Jesuit the Snake, roving puppet actor Chicken, non-saint Johánek of Pomuk, eighteen visions.

Obsah

Úvod.....	10
1 Osobnost a literární odkaz Jiřího Šotoly.....	13
1.1 Stručné curriculum vitae.....	13
1.2 Nástin Šotolovy tvorby.....	14
2 Historický román.....	16
3 Český historický román 1965 – 1986.....	19
3.1 Český historický román v 60. letech 20. století.....	19
3.2 Český historický román v letech normalizačních a osmdesátých	22
4 Lidské a myšlenkové vzlety a pády pátera Vojtěcha Hada	27
4.1 Hadova cesta k jezuitskému řádu	27
4.2 Rozčarování z první světské misie ústící do přijetí pravých záměrů řádu	28
4.3 Hadovo problematické plnění slibů.....	30
4.4 Hadovo směřování ke světské užitečnosti	31
4.5 Jezuitismus s lidskou tváří?	32
4.6 Hadovy plány se hroutí.....	33
4.7 Jezuité přitvrzují	34
4.8 Složitá orientace ve složitém čase	35
4.9 Těžký život superiora a rozchod s hraběnkou	36
4.10 Ze zbavených iluzí poslušně zpět do pořádků Tovaryšstva	37
4.11 Alespoň jednou projevít vlastní vůli.....	39
4.12 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobenství v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami I.	39
5 Komediant, tulák a vagabund Matěj Kuře na cestě za svobodou	43
5.1 Jak uniknout dějinám.....	43
5.2 Matějova litomyšlská umělecká štace	44
5.3 Matějova litomyšlská klášterní štace.....	45
5.4 Návrat na rodný statek.....	46

5.5 Odnikud nikam	47
5.6 Matěj vagabundem a jeho převtělení do Ondřeje Serena	49
5.7 Zmarněná šance státi se šaškem císařským	49
5.8 Trudný život stárnoucího osamělého komedianta	50
5.9 Jak uniknout dějinám II. aneb konec Matěje Kuřete	51
5.10 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobenství v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami II.	52
6 Nečekaně velká kariéra malého člověka Johánka z Pomuku	57
6.1 Johánek notář a kšeftář	57
6.2 Počátky Johánkovi církevní anabáze	58
6.3 Johánkova padovská „dovolená“	59
6.4 Johánkova hvězda povážlivě bliká	59
6.5 Zahraniční dobrodružství.....	61
6.6 Johánkův návrat do starých kolejí	62
6.7 Doktor Johánek generálním vikářem!	63
6.8 Johánek na okraji větších dějin.....	64
6.9 Johánkova hamižnost ho vplétá do sítí boje mocných	65
6.10 Nad Johánkem se stahují mračna.....	66
6.11 Johánkovo umučení	67
6.12 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobenství v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami III.....	68
7 Putování dětských negramotů za nedosažitelným snem.....	71
7.1 A na počátku bylo slovo	71
7.2 S nadšením za pozvolna rozplývajícím se snem	71
7.3 Jako lita zvěř.....	72
7.4 Přes Alpy k italskému moři	73
7.5 Nevydařený spektakl faráře z Portovenere	74
7.6 Rozpad skupiny, konec anabáze do Jeruzaléma	74

7.7 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobenství v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami IV.....	75
Závěr	77
Seznam literatury	83
Jmenný rejstřík	85
Místní rejstřík	91

Úvod

„*Dějiny jsou nevypočitatelné a neúprosné,*“ říká Pavel Kohout v jednom dokumentu natočeném Českou televizí k jeho devadesátým narozeninám. Dějiny, historie, jsou minulostí lidstva, tudíž demonstrují jen tu část minulosti, pod kterou si představujeme všechno, co minulo, a co se odehrálo do současnosti. Z toho vyplývá, že člověk je pro dějiny primárním faktorem a dá se říci, že dějiny jsou to, co o životě našich předků od doby pravěku po současnost dokážeme zjistit.

Zhruba od 70. let 20. století se samostatným vědním oborem stává historická antropologie, která si kromě studia postojů, pocitů, názorů, chování, jednání a způsobu myšlení jedinců v dějinách také klade otázku, „*kde se nachází hranice mezi dějinnými strukturami a subjektivním chováním, do jaké míry je jedinec omezován prostředím, které je ovšem zase výsledkem dějinného vývoje, do jaké míry je schopen v tomto prostředí uplatnit svou individualitu a jak se v životě jedince odrážejí velké historické události a procesy.*“¹

Díky tomu také můžeme sledovat a zkoumat činnost a postavení jedince v soukolí dějin. Je to jedinec, jehož Prozřetelnost ho dovedla na samý vrchol dějin lidstva a lidské dějiny na něho nikdy nezapomenou nebo jedinec, který svojí životní poutí po sobě nezanechá žádné významnější stopy?

Kromě historiků zkoumající dějiny, se zkoumáním podstaty člověka a jeho zvláštního jsoucna zabývají také filozofové, vycházející ze základních antropologických otázek, jaký smysl má existence člověka?, jaký smysl mají dějiny?, jakou roli hraje jedinec v dějinách?

Různí filozofové přicházejí s různými odpověďmi na tyto a jiné otázky týkající se role člověka v dějinách. Jeden ruský filozof například vnímá člověka, na rozdíl od přírody, jako jediného hybatele dějin. Zároveň si uvědomuje, že člověk je limitován časem, neboť je bytostí konečnou. Ale ve svém omezeném čase si může volit mezi neomezeným množstvím variant a tím dává možnost vzniknout řadě specifických historických souběhů okolností či stavu věcí. Protože si dějiny, dle jeho pohledu, žádají pouze rovnostářsky průměrné jedince, jelikož průměr je převažující, uvažuje nad možností určité degradace člověka na pouhé kolečko v soukolí dějinného vývoje: „*Člověk je odsouzen k životu v dějinném celku a z něj musí čerpat smysl své existence...*“²

¹ Kol. *Úvod do studia dějepisu. 2. díl.* Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 202 – 203.

² BERĎAJEV, N. A. *O otroctví a svobodě člověka.* Praha: Oikoymenth, 1997, s. 205.

Patočka ve svých Kacířských eseích vychází z definice člověka jako společenské bytosti, jehož bytí je nutné za součinnosti a dialogu s okolím, neustále doprovázené otevřeností a chutí odhalovat smysl. Pokud člověk takovou ambici nemá nebo je izolovaný od společnosti, pak podle něho nemůžeme hovořit o lidské dějinné existenci.³

Obecně lze konstatovat, že některé filozofické závěry hovoří o tom, že člověk dějiny tvoří, jiné se omezují na sdělení, že člověk své dějiny má. Popperův historicismus to vidí zcela opačně, tj. že dějiny mají a řídí člověka.⁴

Karel Čapek se ve svém článku k úmrtí T. G. Masaryka vrací k úloze silné osobnosti v dějinách: „*Nikdy se nerozhodne otázka, tvoří-li doba své vůdčí jedince podle svých potřeb, nebo určují-li velicí jedinci svou dobu a její děje. Vidíme jen, že v určitých velkých okamžicích dějin se vždy vynoří mocné a činné osobnosti, jež jsou v podivuhodné shodě s tím, čeho doba potřebuje.*“⁵ K postavení silného jedince, který ovlivňuje svým životem kola dějin, dále píše: „*Je to veliké tajemství dějin a života, že se v rozhodné chvíli najde pravý muž na pravém místě, jako by byl předem určen sudbou, aby vyplnil své poslání.*“⁶

Ve své diplomové práci, která se právě zabývá postavením jedince v soukolí dějin vycházejíc z historických románů Jiřího Šotoly, se chci nejprve zaměřit v teoretické části, v kapitolách 2 – 4, na osobnost a tvorbu Jiřího Šotoly. Zároveň chci pojednat o historickém románu jako o žánru, který prolíná celou diplomovou prací a zároveň se speciálně zaměřit na český historický román v letech 1965 – 1986, tedy v letech, kdy vznikaly historické romány Jiřího Šotoly, které jsou nosnou konstrukcí druhé části. Tato kompilační část si neklade za cíl maximalistické zpracování dané problematiky, nýbrž jen uvozuje a motivačně nastoluje základní východiska druhé, podstatnější části diplomové práce.

Ve druhé části se formou převyprávění Šotolových románů zaměřuji primárně na jejich hlavní hrdiny v krátkém časovém intervalu jejich životní pouti, který jim Šotola ve svých románech vyměřil. Každé převyprávění jsem organizačně rozčlenila do několika kapitol, které mapují a charakterizují důležité vývojové momenty v životě dominantního hrdiny. Sleduji tedy jeho sociální postavení, životní osudy, jeho jednání a chování, radosti i strasti, myšlenkové pochody a vztahy na pozadí velkých českých a světových dějin a zároveň se

³ MRKVIČKOVÁ, Karin. *Smysl dějin, člověk a společnost jako integrační problém*. [Diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova, 2007, s. 13.

⁴ Tamtéž, s. 77.

⁵ ČAPEK, K. Mlčení s T. G. Masarykem. Jedinec a dějiny. E-book, s. 44. *Lidové noviny 14.9 1937*.

⁶ Tamtéž s. 44

snažím zachytit a zamyslet se nad postavením „malého“ člověka v soukolí „velkých“ dějin v kontextu myšlenkové a tvarové analýzy Šotolových historických románů *Tovaryšstvo Ježíšovo*, *Kuře na rožni*, *Svatý na mostě* a *Osmnáct Jeruzalémů*. Součástí převyprávění jsou rovněž četné citace z jeho románů, které považuji za důležité milníky v myšlenkovém a psychologickém vývoji hlavního hrdiny. Tyto citace doplňují i jeho charakterové curriculum vitae a posouvají ho z jednoho vývojového stádia do dalšího.

Součástí mé diplomové práce je kromě použitých literárních, odborných a jiných zdrojů, i jmenný a místní rejstřík.

1 Osobnost a literární odkaz Jiřího Šotoly

Jiří Šotola byl českým básníkem, prozaikem, dramatikem, žurnalistou, televizním a filmovým scénáristou a překladatelem, který prožil během svých životních osudů a peripetií mnoho dějinných kontrastů, zvrátů a tragédií, kdy se po přežití 2. světové válce aktivně zapojil do uskutečňování ideálů komunistické společnosti, aby se posléze, po určitém procitnutí, zapojil do obrodného procesu a tvorby socialismu s lidskou tváří.

Na to doplatil v době normalizace, kdy nesměl publikovat. V polovině 70. let 20. století z existenčních důvodů i patrně na nátlak manželky⁷ se za svoji činnost omluvil a postupně až do své smrti se mohl opět věnovat své bohaté literární činnosti, byť musel být srozuměn s tím, že reakce a názory na jeho díla budou z řady důvodů rozporuplné.

1.1 Stručné curriculum vitae

Jiří Šotola se narodil 28. 5. 1928 ve Smidarech do rodiny středoškolského učitele češtiny. Obecnou školu absolvoval v Litomyšli. V Hradci Králové v roce 1942 odmaturoval na klasickém gymnáziu a poté nastoupil na dramatické oddělení Státní konzervatoře v Praze. Zdejší studium dokončil až v roce 1947, protože byl v období Protektorátu nasazen ve slévárně v Plotišti nad Labem.

Poté byl přijat na studia činoherní režie na DAMU u Jiřího Frejky, která úspěšně zakončil v roce 1951. Souběžně s tímto studiem již od roku 1949 pracoval jako režisér a dramaturg v mimopražských divadlech - (1949 – 1950) Hradec Králové, (1950 – 1951) Trutnov, (1951 – 1952) Šumperk, a byl též zapsán jako posluchač Filozofické fakulty UK, kde navštěvoval přednášky estetiky a filozofie. Po šesti semestrech však studia ukončil.

Po završení dvouleté základní vojenské služby (1952 – 1954), nastoupil Jiří Šotola dráhu žurnalisty, nejprve jako redaktor v časopisech *Československý voják* (1954 – 1955), poté *Květen* (1955 – 1959), kde byl od roku 1958 i šéfredaktorem. Následuje opět pozice redaktora v časopise *Kultura* (1959 – 1962) a *Kulturní tvorba* (1962 – 1964). Od ledna do května 1964 řídil jako zástupce šéfredaktora *Literární noviny*. V tomto roce se stává prvním tajemníkem Svazu československých spisovatelů a zůstal jím do roku 1967, aby se poté již výhradně věnoval literární činnosti. Během působení v redaktorských pozicích a ve Svazu československých spisovatelů navštívil řadu zemí, např. Jugoslávii, Polsko, SSSR, Itálii, Francii, Finsko, SRN, Řecko či Alžírsko.

⁷Pavel Kohout ve čtyřdílném dokumentu České televize k jeho 90. narozeninám nazvaným *To byl můj život?* (ČT 2, 16. – 19. 7. 2018) hovořil o tlaku manželky, kdy důvodem omluvy v *Tvorbě* bylo uživení 3 dětí.

Po roce 1970 nesměl až do roku 1975 publikovat. Po svém prohlášení v *Tvorbě*, ve kterém kriticky přehodnotil svoji činnost ve Svazu československých spisovatelů a v *Literárních novinách* během svého tamního působení, mohl svá díla oficiálně publikovat.

V souvislosti s politickými změnami na konci 80. let 20. století v SSSR bylo Jiřímu Šotolovi v roce 1988 nabídnuto přijetí do Svazu českých spisovatelů a v témže roce mu byl udělen i titul zasloužilý umělec.

Jiří Šotola zemřel 8. 5. 1989 v Praze, kde prožil velkou část života na Hradčanském náměstí č. 1. V šedesátých a sedmdesátých letech minulého století žil určitý čas také ve Vrážích u Písku a od konce 70. let 20. století v Dolech u městečka Luže. Zde je na hřbitově zvaném Janovičky pochován.⁸

1.2 Nástin Šotolovy tvorby

Literární odkaz Jiřího Šotoly je velmi rozsáhlý. Svoji první básnickou sbírku *Náhrobní kámen* vydal v roce 1946 v Edici Vysočina v Praze, neboť toto nakladatelství založené v roce 1941 v Třebíči se zaměřovalo na prvotiny mladých básnických autorů.⁹ Poté vydal dalších deset básnických sbírek (např. *Venuše z Mélu*, 1959, *Bylo to v Evropě*, 1960, *Poste restante*, 1963) a vyšly také výběry z jeho veršů (*Ročník 24*, 1961, *Oranžová ryba*, 1968 nebo *Psi hodinky*, 1968).

Jiří Šotola je autorem sedmi románů. Kromě čtyř historických, které jsou předmětem diplomové práce, pokračoval analogicky v dějinné lince volnou trilogií z dějin 1. a 2. světové války díly *Malovaný děti*, (1983), *Róza Rio*, (1986) a dobou poválečnou *Podzim v zahradní restauraci*, (1988). Napsal scénáře nebo se na jejich psaní podílel, téměř čtyřiceti televizních (např. *Rebelie*, 1969, *Waterloo*, 1967, *Zikmund, řečený šelma ryšavá*, 1986), divadelních (např. *Ajax*, 1977, *Padalo listí, padala jablíčka*, 1985, *Adam a Eva*, 1988) a rozhlasových her (např. *Svoji jsou svoji*, 1978, *Nejlepší pérák pod sluncem*, 1979, *Chicago*, 1983).

Některé náměty také rozpracoval pro různé žánry. Původní televizní hru *Waterloo* přepracoval i pro divadlo, román *Svatý na mostě* později zdramatizoval pro divadelní prkna a román *Kuře na rožni* upravil spolu se Zdeňkem Potužilem do divadelního aranžmá.

S Otakarem Vávrou napsal scénáře k filmům *Příběh lásky a cti*, 1976 a *Tmavé slunce*, 1978, sám je autorem filmového scénáře s názvem *Brutus*.

⁸ www.sotola.com, úvodní stránka

⁹ JAREŠ, M. *Vysočina (I)*. Slovník české literatury po 1945. Online, 2012.

Jiří Šotola byl rovněž překladatelem. Zaměřil se na básnickou tvorbu slovanských autorů, namátkou *Báseň pro mladé* od polské autorky Joanny Sierpínské, spolu s Hilčrem, L. Kunderou a Urbánkovou přebásnili bulharskou lidovou poezii, podílel se na překladech jugoslávských básníků Vesny Parunové a Dušana Matiče. V překladatelství však bylo pro Šotolu primární sovětské básnictví, zejména díla Borise Sluckého, Vladimíra Lugovského, Borise Pasternaka či Nikolaje Zabolockého.

Řada děl Jiřího Šotoly vyšla přeložená v zahraničí. Kupříkladu *Kuře na rožni* do chorvatštiny *Pile na ražnju*, 1983, do němčiny *Huhn am Spiess*, 1982, do maďarštiny *Nyársra húzva*, 1979, do francouzštiny *Les jambes c'est fait pour cavalier*, 1979 nebo do švédštiny *Landstrykare, doctor och soldater*, 1975.¹⁰

V současné době není zpracovaná žádná monografie o díle Jiřího Šotoly ani ucelený seznam jeho díla. Nejobsáhlejší bibliografie je k dispozici na webových stránkách www.sotola.com patřící dědicům a majitelům autorských práv. Dalším zdrojem informací o literárním odkazu Jiřího Šotoly je on-line dostupný *Slovník české literatury po roce 1945* Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR (www.slovníkceskeliteratury.cz).

Získat informace o některých Šotolových dílech lze mj. i ze statí či jejich recenzí, které jsou v databázi *Bibliografie české literární vědy* od roku 1961 zpracované Ústavem pro českou literaturu Akademie věd ČR na webových stránkách isis.ucl.cas.cz nebo v článcích dostupných na webových stránkách archiv.ucl.cas.cz.

V současné době jméno Jiřího Šotoly, alespoň v části regionu Královédvorská, není příliš známé. Ze zájmu jsem si provedla nesofistikovaný průzkum přibližně stovky lidí z mého okolí, co jim říká jméno Jiří Šotola. Neznal ho ani jediný. Proto jsem se obrátila na městskou knihovnu Slavoj ve Dvoře Králové nad Labem s dotazem na četnost výpůjček knih od tohoto autora. *Tovaryšstvo Ježíšovo* bylo od roku 2002, tj. za 17 let vypůjčeno dvanáctkrát, *Kuře na rožni* za 11 let od roku 2009 sedmkrát a *Osmnáct Jeruzalémů* za 2 roky od loňského roku dvakrát (u každé z knih tvořím jednu položku já). Z toho vyplývá, že průměr výpůjček netvoří ani jednu knihu za rok. Román *Podzim v zahradní restauraci* a román *Róza Rio* si doposud nepřečetl ani jeden čtenář (v emailové korespondenci nebyl uveden rok, kdy se knihy do inventáře dostaly).

¹⁰ www.sotola.com, seznam díla.

2 Historický román

Jako předzvěsti historického románu bývají vnímány starověké a středověké eposy, kroniky, hrdinská epika s historizujícími náměty či romány gotické. Základní podobu historickému románu dal W. Scott na konci 20. let 19. století objevením podmanivosti dobového koloritu a příklonu k národním dějinám, v nichž vykresluje člověka a proměnnost jeho jednání a povahy vlivem časových okolností.¹¹

Je to doba vycházející z masového zážitku Francouzské buržoazní revoluce a napoleonských válek, tedy v době, kdy v Evropě dochází ke zhroucení feudálního pořádku a nástupu buržoazie, která se z ekonomické pozice aktivizuje do všech oblastí společenského života.

Haman vnímá historický román jako epické dílo, v němž je v popředí především obraz prostředí v teritoriálním nebo historickém smyslu. A historický román pak dává postavám možnost vystupovat na pozadí jistého prostoru nebo dějinné epochy, které osud těchto jednotlivců určují.¹²

Mocná a Peterka uvozují ve své publikaci kapitolu „Historický román“ podtitulem „románová fikce o minulosti, již autor sám neprožil“¹³, z čehož logicky vyplývá, že za historický považují každý román, který se odehrává v době, kterou autor nezná z vlastní zkušenosti a svou fikci nutně opírá o zprostředkované informace.

Historický román podle nich nabízí odpoutání od prožívané reality k někdejšímu způsobům bytí a lidským prožíváním v nich. Sestavuje modely žití, které existovaly před napsáním románu a jsou nějakým způsobem dokladovány. Je žánrem vysoce disponovaným k vystižení celistvosti epochy a svým způsobem inklinuje k zobrazování zlomových období dějinného vývoje, velmi často pojímaného jako problém střetu dvou kultur.

Jazyk a sloh historického románu vychází z autorovy přítomnosti, který na minulost nazírá a aktualizuje ji přes svou současnost, kterou prožívá spolu se svými zájmy a estetickou zaměřeností své doby. Historičnosti pak převládají zejména v názvu, projevují se ve jménech, letopočtech, jazykových archaizmech a reáliích.

Historický román je žánrem velmi diferencovaným, protože jako jeden z mála dává prostor širokému spektru čtenářstva, od vytríbených k prostým, od dětského čtenáře k dospělému,

¹¹ MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 241.

¹² HAMAN, A. *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. Jinočany: Nakladatelství H a H, 2004, s. 130.

¹³ MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 239.

pomocí překladů překračuje hranice jazyků a kultur a zároveň jako jeden z nemnoha románových typů disponuje variantou populární i uměleckou.

Na rozdíl od jiných typů románů náležejí ke specifickým zdrojům historického narativu písemné prameny vzniklé v době, jíž se týká, což souvisí i s vývojem historie jako vědecké disciplíny a s jejím proměnným chápáním či metodologickým zaměřením, které se zákonitě liší od doby k době, od autora k autorovi a od díla k dílu. Mocná a Peterka rozlišují trojí zaměření historického románu; typ *mimetický*, kdy autorovi jde o věrohodnost, kterou dociluje svou znalostí historické látky a zejména uměleckou stylizací zaměřenou na pravděpodobnost. Autor evokuje minulost v její barvitosti a smyslu. Typ *projekční* je opakem typu mimetického, kdy minulost slouží jako projekční plocha pro výstavbu morálních a ideových problémů a požadavků autorovy současnosti. V typu *atraktivizačním*, někdy „kostýmním“ slouží minulost jako zvláštní rámec, který dodává na přitažlivosti pro dobrodružné příběhy lásky a cti, které jsou v přítomnosti nemyslitelné.

O minulosti rovněž pojednává román *retrospektivní*, který leží na pomezí románu ze současnosti a románem historickým. Daná minulost je však součástí autorovy individuální i společenské paměti. Aby se román stal historickým, je stanovena jako optimální hranice odstupu zhruba šedesát let, neboť po jejich uplynutí je dané období pro společnost jako celek uzavřenou minulostí.¹⁴

Rovněž Dokoupil hovoří o tom, že kategorie historického románu je daná hlavně aspektem časového odstupu a za historický román bývá zcela běžně označováno ...“každé dílo románového rozsahu, jehož děj se odehrává v dostatečně vzdálené minulosti,”¹⁵ kde autorovi chybí přímá osobní zkušenost.

K prvotní orientaci v literárně-historickém materiálu využívá Dokoupil Krzyzanovského členění románových děl do tří skupin podle toho, zda je tématem psychika jedince, společenské jevy nebo děj. V tomto pojetí je tedy historickým románem každé románové dílo, v němž je realizovaná akce v minulosti, přičemž jeho hlavními třemi variantami jsou historický „román individua“, historický „román společnosti“ a historický „román děje.“¹⁶

Dokoupil se v oblasti historického románu také zabývá otázkou hlediska vzájemného poměru historických faktů a autorské fikce. Dle něho má historická próza jiné poslání než historiografie, takže řada údajů (např. jména jednotlivců, přesná data bitev, počty

¹⁴ MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 240.

¹⁵ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945 – 1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 15.

¹⁶ Tamtéž, s. 20.

manželek apod.) ji mohou být lhostejné. Na druhé straně vnímá historický román jako útvar s velmi silnou, někdy i svazující tradicí, takže každé výraznější porušení jeho faktografické věrohodnosti je pocíťováno jako překročení závazných norem. Z toho vyplývá, že v historickém románu jsou spisovatelovy možnosti přizpůsobit konkrétní detaily v zobrazení reality vlastním uměleckým záměrům mnohem omezenější než v románu ze současnosti.

Podstatu historické konkrétnosti nevidí Dokoupil v hodnověrnosti jednotlivých faktografií, ale v pravdivém „zobrazení podstaty popisované doby, její společenské struktury a vztahů mezi sociálními skupinami v jejím rámci. S tím pak souvisí i problematika odvození způsobu lidského myšlení z této specificky dobové společenské struktury.“¹⁷

Dokoupil na základě poměru historických faktů a autorské fikce vytvořil typologii pěti odlišitelných typů historického románu:

- a) typ *dokumentární*, kde jsou východiskem uměleckého zobrazení historická fakta a fikce se uplatňuje jen jako pomocný či doplňkový prvek,
- b) typ *čistě epický*, v němž je východiskem uměleckého zobrazení fikce a historická fakta hrají úlohu podružnou, tj. například postavy v dílech jsou zcela fiktivní nebo reálné jen svým jménem,
- c) typ *projekční* opět vychází z uměleckého zobrazení z fikce, historická fakta nemusí být nutně deformována, ale hrají jen pomocnou roli a vytvářejí toliko koloritní dobové pozadí. Výrazný podíl zde sehrává autor volbou ústředního konfliktu, který vychází ze vztahu autora k aktuální problematice vlastní doby,
- d) typ *přechodný* vzniká smíšením předchozích tří typů, kde se přesná historická dokumentace pojí buď s tradičními epickými postupy jako např. s romantikou, sentimentem či dobrodružstvím, anebo s výraznějším psychologickým prokreslením moderněji pojatých postav,
- e) typ *syntetický* je v podstatě vyšší stupeň typu přechodného, kdy autor vychází z detailního poznání doby, ale nelpí na dokumentární přesnosti nepodstatných detailů a faktů. Dokoupil v něm vidí ideální typ historického románu, který však vyžaduje nejvíce uměleckých schopností a jen málokterý autor k takovému typu románu dospěje.¹⁸

¹⁷ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945 – 1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 27.

¹⁸ Tamtéž, s. 29 – 33.

3 Český historický román 1965 – 1986

Český historický román se poprvé objevuje na přelomu 18. – 19. století jako typ „kostýmní“, kdy autoři první obrozenecké generace modernizovali knížky lidového čtení motivy z pověstí (P. Šedivý, *České Amazonky*, 1795). Záhy se objevil i projekční typ historické prózy reprezentované dílem J. Lindy *Záře nad pohanskem*, 1818, ve kterém autor rozvinul básnickou evokaci české dávnověkosti na úsvitu křesťanství.

Většina českých próz s historickým námětem zhruba od 20. let 19. století obsahovala schémata sentimentální povídky s příběhem lásky a historická scenérie jí byla poutavou dekorací k vlasteneckému vyznění příběhu.

Zlatý věk historického románu pak přichází v poslední čtvrtině 19. století s přesahem do století dvacátého, kdy prozaikové rozvíjeli mimetický typ tohoto žánru. Zejména A. Jirásek a Z. Winter se snažili oslovit širší čtenářskou obec a přitom svá díla koncipovali, každý svým způsobem, jako moderní uměleckou výpověď o člověku uprostřed dějin. Jirásek po rané řadě románů (*Skaláci*, 1875, *Na dvoře vévodském*, 1877, *V cizích službách*, 1886, *Psohlavci*, 1884) sledoval českou historii prostřednictvím cyklů románových kronik a epopéjí (*Mezi proudy*, 1887 – 1990, *Proti všem* 1893, *F. L. Věk*, 1888 – 1906, *U nás*, 1896 – 1903, *Bratrstvo*, 1899 – 1908, *Temno*, 1913 – 1915), přičemž stupňující se čtenářskou popularitu na straně jedné provázela skepse části umělecké kritiky na straně druhé.

To román *Mistr Kampanus*, 1906 – 1907 byl Z. Winterem prošpikován archaizmy a citacemi pramenů a soustředil se na propletené osudy lidí zasazených do nepřátelských dobových poměrů, v nich strádajících i umírajících.¹⁹

3.1 Český historický román v 60. letech 20. století

Od počátku šedesátých let se historická próza stále výrazněji přesouvala na samý okraj české literatury, a to i přes ojedinělá, nicméně čtenářsky úspěšná díla, jako např. Kaplického *Kladivo na čarodějnice* nebo Tomanova kniha *Po nás potopa*. Dá se říci, že historická próza v letech 1964 – 1965 z aktuální knižní produkce téměř vymizela. Nová literární generace totiž upínala svůj zájem „*bud' k přítomnosti, nebo k existenciálně pojatým situacím „člověka vůbec“*“, *člověka vytrženého z vazeb ke společenskému a dobovému prostředí...*²⁰

¹⁹ MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 243 – 244.

²⁰ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945 – 1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 217.

Nové oživení přichází ve druhé polovině šedesátých let v souvislosti s vlnou společenského hyperkriticizmu a snahami o radikální přehodnocení průběhu a výsledků budování socialistického systému u nás, kdy se společnost včetně české literatury dostávají do období vrcholící společenské krize, vyrůstající z dobového rozčarování, z pochyb o kvalitách vůdců a také z pochyb o všemoci lidské vůle. „*Skepse rodila podezření, že dějiny dovedou být poťouchlé a rády strojí lidem léčky, ale obracela se i vůči samotné poznatelnosti dějin, vůči těm, kteří o nich píší, a vůči iluzím o síle lidského rozumu a o účinnosti literatury.*“²¹

Vzorovým příkladem totálního odvratu od dosud převažující jiráskovské tradice je novela Karla Michala *Čest a sláva*, 1966. Autor oproti dřívějšímu schématu člověka vykonavatele idejí pokroku, automatu na prosazování „železných práv dějin“ ve společenském životě, staví schéma člověka jako oběti historických mechanismů, které postrádají logiku a zákonitost. Jeho novela vytváří prostor pro negativismus, skepsi, nevíru ve změnitelnost světa a smysluplnost lidských činů.²²

I další historické romány z druhé poloviny 60. let jsou projekčního typu a obsahují podobné konstitutivní rysy, jako je historická skepse a koncepce člověka jako oběti dějinných mechanismů. Svým způsobem provokují ke zpochybňování dosavadních doktrín o zákonitosti dějinného pokroku. Historický román je vnímán „*jako podobenství o politické moci a o údělu jedince v dějinách.*“²³

Takovým příkladem historické prózy je i román Oldřicha Daňka *Král utíká z boje*, 1967, Jiřího Šotoly *Tovaryšstvo Ježíšovo*, 1969 a Vladimíra Körnera *Písečná kosa*, 1970. Za pozitiva a přínos všech tří autorů vidí Dokoupil odstranění pozůstatků ilustrativního pojetí historické prózy a zároveň překonání jejího dosavadního konzervatismu. Mnohem výrazněji přenesli autoři dominantu literárního zobrazení z neosobních historických procesů k jednotlivci, z konfliktů, ve kterých člověk vystupoval v pozici ilustrace sociálních a historických tendencí ke konfliktům umožňující celkem závažné otázky filozofické, morální i otázky poznání. Rovněž dle Dokoupila přispěli k obrodě a rozvoji výpravné epické prózy, ve které prohlubovali psychologickou kresbu postav, zvýrazňovali roli vypravěče a epickou dimenzi svých románů dynamizovali využitím prostředků analytické prózy, kam patří např. vnitřní monolog, vložená dialogická „mezihra, časová inverze apod.“²⁴

²¹ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. III. 1958 – 1969*. Praha: Academia, 2008, s. 374.

²² DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945 – 1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 218.

²³ MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 245.

²⁴ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 16.

Ačkoliv se autoři poměrně seriózně zamýšleli nad otázkami souvisejícími s politickou mocí, se snahou věci nezjednodušovat a nevynášet unáhlené soudy, historická skepse a ztracená víra v možnosti člověka nalézt své štěstí, uspokojení a naplnění života smysluplnou činností, zůstává jejich styčným prvkem. To se projevuje i v tom, že jejich hrdinové vesměs utrpějí porážku, vzdávají se bez podstatnějšího odporu, ale hlavně se při tom lehce zbavují svých někdejších ideálů jako něčeho nepotřebného, co nemá nic společného se životem člověka.²⁵

Koncepčně jiné pojetí vztahu mezi jedincem a dějinami byl totiž důležitý znak nové podoby historické prózy. Do středu dění byl postaven člověk jako takový, bez třídních atributů a celý jeho příběh vypovídal o všeobecném lidském hledání, bloudění a tázání. Obecná lidská zkušenost s dějinami, s jejich nevypočitatelností a slepým během, který vůbec nedbá na individuální lidská přání, je to, čím se hrdinové trápí.

Konstitutivním rysem historických próz byla ironie, kdy se vypravěč prezentuje jako mluvčí, který si uvědomuje rozestup mezi dějinnou realitou a vlastní konstrukcí vyprávění. Autoři již nepředkládali jedinou „pravdu dějin“ uvědomujíc si relativitu věcí a historických událostí. Cílem bylo pojmenovat složitost bytí člověka v dějinách a důraz na individuální lidskou zkušenost umožnil tematizovat naléhavé paralely mezi historií a současností.

Od druhé poloviny 60. let již nebyl čtenářům předkládán historický vzor k jednání a rozhodování o tom, zda se postavy chovaly správně, zda je má čtenář litovat nebo odsuzovat. Lidské osudy tak již neměly charakter odpovědí, ale otevřených otázek, které měly podněcovat čtenáře k domýšlení.²⁶

Z děl vyšlých na konci šedesátých let je potřeba připomenout Pludkův román *Faraónův písář*, 1966, o jehož vyznění, na rozdíl od prózy Daňkovy a Šotoly, které bylo spíše melancholicko-elegické, lze mluvit jako o „očistném tragismu lidského osudu, o tragismu, který netrpí falešnými iluzemi o lidské všemocnosti, ale také nebere člověku naději, upevňuje jeho mravní vědomí a podněcuje k aktivitě.“²⁶

Dále obsáhlý alegorický román Ivana Kříže *Pravda o zkáze Sodomy*, 1968, který měl být jakýmsi varováním před zneužitím moci a politickými deformacemi. Třídílná práce Kaplického *Táborská republika*, 1969, byla důležitá v oponentuře proti stále sílící historické

²⁵ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945 – 1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 219 – 220.

²⁶ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. III. 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008, s. 374 – 375.

²⁶ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 30.

skepsi a do popředí stavěla postavy nesobecky bojující za nadosobní ideály. Pro svoji konzervativnost a šablonovitost nemohla vytvořit nějaký nosnější alternativní model historické prózy na konci šedesátých 20. století u nás.

3.2 Český historický román v letech normalizačních a osmdesátých

Základním jednotícím prvkem oficiální české prózy 70. – 80. let se nestal žádný program, ale spíše tabuizace určitých témat a myšlenek. Dochází k renesanci historické prózy, protože na rozdíl od řady jiných žánrů neztratily historické romány i přes cenzurní a autocenzurní omezení kontinuitu s dřívější tvorbou. Tato renesance by nebyla uskutečnitelná bez podstatného rozšíření jejího autorského týmu. Ke spisovatelům, kteří se historickým tématům věnovali celá desetiletí, Kaplický, Kratochvíl, Toman, Neff, Kožík, Loukotková, Frýd aj., a k těm, kteří se o historický román pokusili v šedesátých letech, Pludek, Daněk, Šotola, Körner, přibývali postupně noví autoři z různých věkových skupin, kteří přinesli do historické prózy inspirativní podněty, Říha, Erben, Vrbová, Jan Žáček aj.²⁷

Nejdůležitější předpoklad oné renesance vycházel ze samotné společenské situace na počátku 70. let. Konsolidace společnosti s sebou přinesla i impuls podněcující literaturu k novému postoji k promýšlení otázek po smyslu historického vývoje, vztahu člověka k dějinám, po místě člověka v dějinách nebo po poměru jedince k národu, popř. k lidstvu.

Během 70. – 80. let 20. století došlo ke kvantitativnímu nárůstu historické prózy a charakteristickým projevem tohoto žánru se stal volný cyklus dvou, tří i více samostatných próz. Příčiny nárůstu lze hledat jednak ve čtenářské oblibě žánru a zároveň ve větším autorově prostoru pro fabulaci a fantazii než v próze s tematikou současnosti.

V tomto období se profilují tři základní tendence historické prózy. Byla to literatura sloužící normalizačnímu režimu, která mytizovala obraz minulosti jako předstupeň dneška a podle této koncepce měla historická próza potvrzovat výhody soudobého reálného socialismu. Druhý směr historické prózy využíval prostor pro volnější práci s metaforou, podobenstvím a alegorií, historické téma otevíralo autorům možnost vyhnout se tabuizovaným bodům a myšlenkám, a prostřednictvím jinotaje mohli svobodněji prezentovat osobní názory na svět a bytí člověka a lidstva v čase. Prostřednictvím témat z dávné minulosti bylo možno se vyslovit více než v rámci aktuální tematiky. Přitom to byla mnohdy díla, která byla v přímém protikladu k oficiálně hlásanému optimismu. Směřovala totiž spíše

²⁷ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 28.

k demytizaci, skepsi a postavení člověka v dějinách chápala víceméně jako tragické. Třetí linie historické prózy směřovala k typu populární literatury uspokojující čtenáře produkcí zajímavých příběhů uchylujících se do dávných epických časů, kdy ještě neplatila pravidla nudné přítomnosti s jejími stereotypy, a kdy se tedy mohly dít velké a pozoruhodné věci, například romantické historie velkých lásek a bojů.²⁸

V literatuře 20. století se v centru schématu epických děl, historické romány nevyjímaje, objevuje typ obyčejného člověka v jeho různých variantách, přičemž „*prostřednictvím tohoto typu se formuluje aktuální problém „malého“ člověka a „velkých“ dějin.*“²⁹

Pro historický román 70. – 80. let je příznačná výrazná tematická i tvarová diferenciacie. Určitá část autorů tíhne k dokumentaristickému, co nejautentičtějšímu obrazu minulosti a tím se dostává až na hranici literatury faktu v oblasti biografického románu. Jsou vybírány osudy představitelů dělnického hnutí, postavy z oblasti kultury, politiky, a to i ze zahraničí, téměř však chybí klíčové postavy z naší národní mytologie. Autory byl akcentován didaktický rozměr žánru, tedy zpřítomnit pozitivní význam pozoruhodných osobností. (např. N. Frýd, *Císařovna*, 1972 o Maxmiliánu Habsburském a jeho choti Charlottě; A. Branald, *Zlaté stíny*, 1980 o Marii Zieglerové; J. Boček, *Čas korunního prince*, 1987 o Rudolfu II.; V. Adlová, *Jenny*, 1980, o ženě K. Marxe apod.).

Hlavním představitelem biografického románu byl ovšem František Kožík, který zpravidla pracoval formou chronologického, až kronikářského vyprávění, které se opíralo o jeho práci v archívech a knihovnách (*Na křídle větrného mlýna*, 1977 o Zdence Braunerové, *Fanfáry pro krále*, 1983 o Eduardu Vojanovi či *Věvec vavřínový*, 1987 o Miroslavu Tyršovi).

Podobné prvky dokumentaristiky se objevují i v oblasti „románu společnosti“ (M. V. Kratochvíl, *Evropa tančila valčík*, 1974, *Evropa v zákopech*, 1977), kdy autor začlenil hojné citace z dopisů, deníků, projevů nebo novinových zpráv.

Jiným směrem se dávají historické prózy využívající čistě epické metody odpoutané od historické faktografie, které se nevyhýbají ani prvkům literární parodie, pohádky či grotesky (V. Neff, *Královny nemají nohy*, 1973, *Prsten Borgiů*, 1975). Uvolněnější fabulace, která je souběžně provázána snahou o prohloubení psychologické analýzy jedince a výraznou myšlenkovou vazbou k přítomnosti, se objevuje v biografizujících románech tradicionalistů (J. Toman, *Sokrates*, 1975; A. Pludek, *Rádce velkých rádčů*, 1975).

²⁸ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. IV. 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008, s. 526 – 527.

²⁹ HODROVÁ, D. a kol. *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 688.

Také B. Říha využil biografizující formu ve své poděbradské trilogii *Přede mnou poklekni*, 1971, *Čekání na krále*, 1977, *A zbyl jen meč*, 1979. U Říhy a Tomana je to však také reakce na základní politický požadavek sedmdesátých let, tj. na výchovné působení literatury tím, že své historické hrdiny vypořádali jako příklady aktivního, činorodého lidství a zároveň „výrazně posilovali a podtrhovali vazby mezi zápasy a etickým hledáním protagonistů a morálními ideály socialistického dneška.“³⁰

To trilogie V. Erbena *Paměti českého krále Jiříka z Poděbrad*, 1974, 1977, 1981 představuje Jiříkovu cestu ke vládě zcela neromanticky, jako spletitou mocenskou partii, ve které vyhrává ten, kdo je prozíravější, ale také bezohlednější.

V období konjunktury v literatuře sedmdesátých a osmdesátých let se prosazovaly kronikářské postupy, zejména žánr rodinné kroniky se objevoval v různých podobách. Autoři na základě studia v archívech zachycovali historii vlastních předků. Trilogie Aleny Vrbové (*Když kohout dozpíval*, 1981, *Pod kardinálskou pečeti*, 1983 a *Rašení*, 1985) představuje spíše „ilustrovaný dějepis“ v širokém panoramatu doby a historických událostí, trilogie Heleny Šmahelové (*Stíny mých otců*, 1984, *Stopy mých otců*, 1958 a *Hlasy mých otců*, 1987) byla postavena na drobnokresbě všedního života mlynářského rodu.³¹

Část historickobeletristické tvorby 70. let má charakter vysloveně experimentální, antitraditionalistický, který navazuje na díla šedesátých let. Trojice prozaiků přímo navazuje na svoji tvorbu z let šedesátých a stále si klade otázku po místě člověka v dějinách. Daněk, Šotola a Körner se prostřednictvím historických témat a paralel vyjadřovali k tragice přítomnosti. Jejich prózy vyjadřovaly dějinnou zkušenost těch, jejichž život se jakoby v čase normalizačním zastavil. Na charakteru jejich historických próz se spolupodepsalo i to, že kombinovali prozaickou tvorbu s jinými literárními a uměleckými druhy, tj. dramatem a filmem.³²

Pozitivní znak tohoto proudu je spatřován v racionalistické nedůvěře k falešným historickým mýtům a legendám, ve snaze nahlédnout pod povrch známých historických faktografií a tím probouzet ve čtenáři určitého ducha a vůli k pravdě, i když může být nepříjemná, ba přímo šokující. Kladně jsou hodnoceny i kompoziční a výrazové prostředky,

³⁰ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 34.

³¹ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. IV. 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008, s. 532.

³² Tamtéž, s. 537.

např. lyrizace textu, forma fiktivních pamětí, expresivní a k filozofickým otázkám zaostřené dialogy, byť na druhé straně není možné nevidět, že Šotolovy demýtizační přístupy směřují až ke koncepci všeobjímající historické skepse. (O. Daněk, *Král bez přílby*, 1971, *Vražda v Olomouci*, 1972; J. Šotola, *Kuře na rožni*, 1976, *Svatý na mostě*, 1979, *Osmnáct Jeruzalémů*, 1986; V. Körner, *Údolí včel*, 1978, *Post bellum*, 1986, *Lékař umírajícího času*, 1984).

Na konci 70. let vede kvantitativní historickobeletristická nadprodukce, zejména „románů děje“, k celkové konvencionalizaci historického románu a k jeho návratu nejen do sféry spotřební literatury, ale také ke ztrátě vůdčího postavení v literárním kontextu. Typickým produktem určitého komerčního pojetí historické prózy tohoto období, je čtenářsky úspěšná tvorba Ludmily Vaňkové, která v podstatě beletrizovala zejména Palackého Dějiny, přičemž jednotlivé historické postavy panovníků naivně „zlidšťovala“ pomocí sentimentu, překvapivými náhodami, lechtivými senzacemi nebo kýčovitými jazykovými prostředky, např. *Král železný, král zlatý*, 1977, *První muž království*, 1983 apod.³³

Jiří Šotola patřil ve druhé polovině 20. století k velmi plodným autorům se širokým záběrem literárních aktivit vedoucích od původní poezie a žurnalistiky, přes románovou, zejména historickou prózu, k dramatické tvorbě divadelní, rozhlasové a televizní, přičemž nevynechal ani polohu překladatelskou, kde se orientoval na oblast jemu blízkých slovanských jazyků.

Jeho tvorba byla ovlivněna jak dobovými politickými kulisami, tak jeho angažováním a začleňováním se do nich. Proto během svého života i tvorby prošel řadou zvratů a zlomů, které silně ovlivnily jeho světonázorové i literární nahlížení. Od ideově přesvědčeného budovatele nového společenského řádu se ocitl v centru jeho nápravy, aby byl posléze za své renegátství na zhruba pět let odstrčen mimo politické i literární dění. Ekonomické a rodinné problémy ho dovedly k veřejné omluvě, po které byl vzat na milost a mohl se tak až do své smrti opět plně věnovat své literární tvorbě.

Je pozoruhodné, že i když byl režimem akceptován, jeho historické prózy vydané po roce 1975 (*Kuře na rožni*, *Svatý na mostě*, *Osmnáct Jeruzalémů* apod.) se zcela rozcházel s oficiálně vyhlášeným společenským optimismem. Spolu s Daňkem a Körnerem byl i Šotola ve svých románech originálním nositelem myšlenek pocitů absurdity a skepse k dějinám, které směřují k vyšším cílům a pravdám ve jménu svévolné manipulace s životem

³³ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 88.

jednotlivce.

Zdá se však, že téměř třicet let po změně režimu v našem státě, je Jiří Šotola mezi běžným občanstvem polozapomenutým autorem. Jeho romány nejsou reedikovány, v knihovnách je o jeho díla minimální zájem, televizní inscenace jsou dnes nevítaným žánrem i na veřejnoprávní televizi. Naposledy se jeho televizní hra *Waterloo* uváděla 17. 10. 2010 od 12, 00 h na ČT2, a to jen z důvodu připomenutí hereckého mistrovství a nedožitých devadesátin Rudolfa Hrušínského, který ztvárňoval většinu Šotolových hlavních hrdinů pod vedením režiséra Jiřího Bělky. Ani jedna ze současných stojednapadesáti divadelních scén v Praze, Brně, Ostravě a Plzni nemá na repertoáru Šotolovu hru. Jestli je důvodem porevoluční zapomenutí pro jeho prosocialistickou orientaci nebo nové směry v literatuře, televizní či divadelní tvorbě, jest otázkou.

V prvním dvacetiletí 21. století se mění i obsah historických románů a jejich témat. Zůstávají populární formy prezentované díly Vaňkové či nově Vondrušky. Častěji se objevují tzv. memoáromány ve formě autobiografického vzpomínání na komplikovaný život nejstarší generace spisovatelů, plný politických převratů a změn, doplněný úvahovými prvky, např. P. Kohout, *To byl můj život???*, 2005; O. Filip, *Osmý čili nedokončený životopis*, 2007.

Jedním z nejvýraznějších trendů se jeví díla, která tematicky těží z traumat vzniklých z česko – německého soužití, jež se vyhrtilo během 2. světové války a následného odsunu Němců. V nich je kladen důraz na faktografickou práci s prameny a literaturou, které sloužily jako inspirace pro fikční antiexperimentální, realistické vyprávění silného dějového příběhu, třeba Hana Andronikova a její *Zvuk slunečních hodin*, 2001. K holocaustu se vraceli klasikové Lustig či Škvorecký.

Autoři mladší generace opustili zažitá klišé nabízející schéma hodných Čechů a zlých Němců a reflektovali převážně násilí a bezpráví páchané Čechy na Němcích, proto se ústředním motivem stává zejména poválečný odsun Němců (K. Tučková, *Vyhnání Gerty Schnirch*, 2009; R. Denemarková, *Peníze od Hitlera*, 2006).

Dalšími náměty pro historickou prózu jsou léta padesátá v celé jejich šíři, včetně kolektivizace venkova, např. J. Hájíček, *Selský baroko*, 2005. Vznikají i díla, kdy autor pohlíží na vidění historické skutečnosti padesátých let dětskýma očima, pro př. L. Pecháček, *Osvobozené kino Mír*, 2002. Stejným způsobem reflektovala život v období normalizace I. Dousková, *Hrdý Budžes*, 1998.³⁴

³⁴ FIALOVÁ, Alena. *Česká próza po roce 2000*, 2005.

4 Lidské a myšlenkové vzlety a pády pátera Vojtěcha Hada

4.1 Hadova cesta k jezuitskému řádu

Vojtěch Had, dominantní protagonista Šotolova románu *Tovaryšstvo Ježíšovo*, se narodil jako mladší syn do početné katolické měšťanské rodiny z Nového Města pražského. Jeho otec Vojtěch Had, původem z Proseče, byl mimo jiné i prvním prefektem české mariánské kongregace pražských měšťanů.

Vojtěchův životopis plynul bez výstřelků, jakoby předem naprogramován. Po triviálce nastoupil spolu s bratrem do latinského gymnázia v novoměstské jezuitské koleji sv. Ignáce. Poté již sám přešel na filozofii opět pod křídly otců jezuitů. Vystupoval víceméně samotářsky a nebýt srozumění s jedním ze spolužáků, stejně plachým, byl by to naprostý introvert.

Po dostudování filozofie oznámil Vojtěch svým překvapeným rodičům, že požádal o přijetí do řádu Tovaryšstva Ježíšova. Snad vycházel z přesvědčení, „*že krom své víry a tiché věrnosti trpícímu Bohu nemá celkem na tomto světě co pohledávat a na koho spoléhat.*“³⁵ Již bez přítele se hlásil v noviciátu v Brně. I zde stále sám, se snahou naplnit regule řádu, v službách Bohu a v poslušnosti k představeným. Po skončení noviciátu byl představenými poslán do Štýrského Hradce, aby zde složil první řeholní sliby. Kromě toho začal studovat bohosloví, ve kterém poté pokračoval v Praze. Zde se nestýkal ani s rodinou vycházející z přesvědčení, že syn sv. Ignáce nemá domov kromě zdí řádu. I když byl pilným studentem a po třech letech dosáhl na bakalářský titul, byl z důvodu posilování řádové kázně poslán do služby po pražských špitálech. A tak nadaný student mlčky a rád podstupoval tuto zkoušku v prostředí plném nářků nemocných a nemocničního pachu.

Ta pokračovala venkovskými misiemi v koleji kutnohorské a královéhradecké, kde vyučoval gymnazisty latinské gramaticy a literatury. Souběžně s tím pobyl deset měsíců v Telči, kde dokončil svoji přípravu na vstup do řádu a řádně složil slavné sliby Tovaryšstva, jimiž jsou čistota, chudoba, poslušnost a poslušnost vůči papeži. „*Poslušnost nejenom ve skutcích, ale i ve vůli a v myšlení.*“³⁶

Po návratu do Hradce Králové na něho čekal nový úkol. Po audienci u rektora byl poslán na slavatovské panství do Košumberka, jako zpovědník zdejší, asi třicetileté zámecké paní, dvojnásobné vdovy, hraběnky Marie Maximiliány Hýzrlové z Chodova. V té době ještě netušil, že plány řádu mají mít zanedlouho úplně jiný zámysl a cíl.

³⁵ ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 14.

³⁶ Tamtéž, s. 18.

4.2 Rozčarování z první světské misie ústící do přijetí pravých záměrů řádu

Po zadání úkolu se týž večer ihned sbalil a vyšel pěšky v ústrety novým dnům, za drobného deště a chladu šlapal téměř padesát kilometrů celou noc a v osm hodin ráno se hlásil u paní kněžny. Přišel plnit povinnost starat se o hraběččinu duši.

Aniž si to zpočátku uvědomoval, dostal se do situace, která mu byla zcela cizí. Celý svůj dosavadní život prožil v bezpečí jezuitské „zdi“, vlk samotář oddaný svému poslání. A najednou měl komunikovat s někým zvenčí, a ke všemu s hezkou a mladou ženou, která měla velkou potřebu si s někým popovídat, a sdělovat mu témata, která mu byla nejen lidsky cizí, ale i proti jeho vyznání. Hezky se strojila, pěkně voněla, ale měla také svoje strasti a povinnosti.

Po devíti týdnech, kdy se u něho objevuje malinký nástin soucítění s hraběččinými životními trablemi, se rozhodl pro návrat do Hradce žádat o pomoc a radu otce rektora. Ve Vojtěchu Hadovi totiž dříme myslící bytost, která má svědomí. Je na jedné straně odhodlán poslouchat a plnit úkoly nadřízených, na straně druhé však nedokáže o věcech nepřemýšlet a slepě konat.

Otec rektor Kolčava ho podrobil výsledkovému rozhovoru, kdy na jím cíleně kladené otázky nebyl vnitřně znejistělý Had schop relevatně odpovědět. Nakonec rada přišla. Aby přestal se zbytečným mluvením o zbytečných věcech s hraběnkou, uložil rektor páteru Hadovi řadu ekonomických, stavebních, duchovních a organizačně strategických úkolů, které má splnit do jednoho roku – znát dokonale ekonomické poměry panství, založit poutní kapličku z hraběččiných dotací, poznat všechny faráře z okolí, aby je mohl ovládat nebo nepouštět do panství žádné jiné mnichy. Zvlášť tvrdý úkol vytyčil Kolčava vůči hraběnce. *„Tu ženu je potřeba zlomit jako divoké pláne[...]. Zlomit a zlomený vršek zahrabat do prachu[...]. Zlomit její pýchu, její prašivé naděje na štěstí [...], zlomit její drzost a poplivat jí vzpomínky a panské čelo rozškrábat.“*³⁷ Kromě toho má donutit hraběnkou složit slib vdovské čistoty, odložit šperky, nezvat hosty, nepořádat hony a taneční zábavy, odstranit obrazy a zrcadla. Má si dokonce života obléknout černé šaty, rozjímat o pravdách sv. Ignáce a Had ji bude připravovat ne na život, ale na smrt! A Vojtěch Had vše odsouhlasil, protože byl naučen, co je to poslušnost. Ani výhrůžka, že by mohl jít k vojsku do Uher, ho nevyděsila. Byl poslušný.

Poté zůstal o vánočních svátcích v Hradci. Duševně odpočíval, byť od rektora dostal bratrův dopis i informací o otcově smrti, která jím však neotřásla. Jako pokání za své malé

³⁷ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel. 1969, s. 52.

přijal svatou zpověď a slib, že o Velkém pátku ponese kříž z Košumberku do nové kapličky.

Ovšem nátlakům na Hadovi mysl ještě nemělo být konce. Z Hradce odjel do Prahy za provinciálem řádu páterem Krupským. Cestou se silně roznemohl, ale nedostavit se na audienci k nadřízenému si nedovolil. Lstivý a úskočný otec provinciál využil jeho nemoci a oslabené Hadovo tělo ranil i psychicky, když mu oznámil, že hradecký rektor navrhuje jeho propuštění z řádu. Proto je potřeba přesvědčit nadřízené nějakým velkým činem. A hned ho začkoloval. Ne kapličku, ale je třeba vystavět velký poutní chrám.

Stále velmi nemocný se nechal z Prahy odvézt na Košumberk kočárem biskupa Sobka. Zmítaný nemocí honily se mu hlavou zejména myšlenky na vyhoštění z Tovaryšstva, kterému sloužil už skoro dvacet let. To si páter Had nedovedl představit, neznal nic jiného, pro něho by to znamenalo konec všeho. Protože když se rozhodl pro vstup do řádu, rozhodl se navždycky. „*Udělám cokoliv, budu cokoliv, ale nemohu být bez Tovaryšstva.*“³⁸Tím se v podstatě stává nástrojem, součástí soukolí jezuitské mašinérie uchopení moci jezuitů v kraji, jíž nezajímají obyčejné lidské osudy, a pojem lítost nezná. Hlavní je „*Omnia ad maiorem Dei gloria*, tj. Vše pro větší slávu Boží!“

Páter Had se i na Košumberku stále zmítá mezi životem a smrtí. Nemoc neodchází, i když se o něho dnem i nocí stará páter Křižulka, nová posila košumberské misie Tovaryšstva Ježíšova. Asi šedesátiletý, velmi skromný, byť méně inteligentní, ale o to víc oddaný Bohu.

Po uzdravení mu nahrává Křižulkovo vyprávění o zázracích obrazu „*Matičky boží s děťátkem*“ a potřebě vystavět pro něj kapli. Proto vzápětí o nápadu hovoří s hraběnkou, která se stavbou souhlasí a slibuje stavbu finančně zajistit. To je pro Vojtěcha Hada první krok ke splnění slibů rektoru Kolčavovi, nicméně jeho lepší já se v něm opět začíná ozývat. Musí splnit své jezuitské poslání, ale zároveň je mu líto hraběněna osudu, neboť co jí na tomto světě vlastně čeká. „*[...], už asi nikdy neuvidí ples, kavalíry, turnaj, lustry, divadlo, postaráte se, aby se už nikdy nevdala, božemůj, rektore, ona i beze mne se už nikdy nevdá. [...], zestárne na Košumberku, jestli ji do té doby nevyženem [...], smutný lidský osud, teskný život, hořkost, ponížení, samota.*“³⁹

³⁸ ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 72.

³⁹ Tamtéž, s. 77 - 78.

4.3 Hadovo problematické plnění slibů

Dlouhá chvíle a stálá zima zatím nedovolují Hadovi větší aktivity. Celé dny tráví rozhovory s hraběnkou, která záhy pochopila, že mu v Hradci a v Praze bylo něco uloženo. Páter Vojtěch nenaléhá, nediktuje, neumí být tak asociálně nemorální, jak mu nařizuje řád, ale přesvědčováním se mu zatím nedaří hraběnkou přimět k výměnám vyšších hospodářských pracovníků panství ve svůj prospěch, a ani větší intenzita modlení paní hraběnky není na pořadu dne. A návštěvy okolních farářů byla pro něho úplná pohroma – lajdáckost, vlažnost ve víře, nechť usilovněji pracovat pro slávu Boží.

Nejsnadnější to bylo s kapličkou. Na Velký pátek po mši nesl bosky těžký dřevěný kříž na kopec za městem zvaný Chlumeček. Ačkoliv mu pomáhal Křížulka seabemrškačstvím do půli těla, většina obyčejného lidu na Košumbersku slavila návrat jara starými pohanskými zvyky. Nicméně kříž byl postaven, na začátku srpna byl vysvěcen základní kámen nové kaple a o rok později, v září 1669 kaple stála.

Den před vysvěcením kaple se na hraběnkou valily takové starosti, že přemýšlela o odložení slavnosti. Dostala totiž velmi výhodnou nabídku k sňatku, ale zároveň je vyděšená z nemoci a možné smrti jediné žijící dcery. Z výčitek, že všichni kolem ní umírají a ona stále žije, vyzvala Hada, aby ji doporučil nějaký klášter. Had však využívá její sklíčené bezradnosti a radí jí slib vdovské čistoty, čímž by splnil další z uložených úkolů.

Večer před slavností se dostavil i provinciál Krupský, a protože se jednalo o jezuitskou aktivitu, opět naléhal na pátera Hada, aby se zbavil hraběnky jejím odchodem do kláštera a odkázáním majetku jezuitům. Připomněl stavbu řádného chrámu a neodpustil si kritiku za nehledání protestantských tiskovin a nechycení protestantského kněze, který se na Košumbersku vyskytoval. Pro větší slávu Tovaryšstva ještě stihl v noci instruovat Křížulku, že zítřejší slavnost musí být spojena se zázrakem vidění Panny Marie.

Slavnost svěcení kaple se podařila, hraběnka složila vdovský slib, zázrak s obrazem Panny Marie se s velkou pomocí provinciála stal. Zpívalo se *Te Deum*, včetně řídicího obřadu Vojtěcha Hada, i když si byl velmi dobře vědom jasného podvodu. Nejvíce to však odnesl páter Křížulka: „*Starce opustily síly[...]. Stal se hřích a nastane tma.*“⁴⁰

O zázraku na poutním místě, v kapli „Panny Marie na Chloumku“ se ještě dlouho mluvilo. Jezuitstvo bylo spokojeno (*omnia ad maiorem Dei gloriam* aneb účel světlých prostředků), nejvíce však paní hraběnka. Dcerka, kterou na vysvěcení též dopravila, se vyzdravila ze spály.

⁴⁰SOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel. 1969, s. 128.

4.4 Hadovo směřování ke světské užitečnosti

Hraběnka chodila od vdovského slibu v černém, vše co ji do té doby obklopovalo, bylo pryč, ale štěstí ji to nepřinášelo. Had jí v dlouhém jarním dialogu odkazuje na štěstí a blaženost v posmrtném životě, což ona ve svých třiatřiceti letech odmítá, neboť se chce radovat a těšit teď a ne čekat na smrt. Páter Had, jak je naučen z jezuitských škol, ji vysvětluje důležitost porozumění, které vychází z pravé víry.

Mezi páterem Hadem a hraběnkou postupně vznikl vzájemný respekt, pochopení a jistá míra přátelství. Už to není jen rozhovor zpovědníka a zpovídáné, už to není jen poučování ze strany pátera, on je tím, kdo se také svěruje. Vlastně poprvé naznačuje, že nezná a nerozumí tomu, co lidé žijí, a sám sebe obviňuje z přetvářky. „*Já opravdu málo znám život. Zním ho jen z pozorování; jak se dívám na cizí životy. A z knih. Naučil jsem se leccos říkat. Soudit, kárat, dávat rozhřešení. Ale nemohu tvrdit, že rozumím tomu, co lidé žijí. [...]. Ale já neznám, jaké to je, když člověku umírá dítě nebo když člověk vychází z vězení nebo když dostane šperk. Já jenom z hloupé pýchy se někdy tvářím, že rozumím životu.*“⁴¹

A díky tomu, že je schopen odhalit svoji nedostatečnost, je schopen pochopit i hraběčino přání být k něčemu teď, v této chvíli a nečekat až na smrt. *[...]a je nejvyšší čas, abychom tu začali být trochu užiteční, [...]totiž já bych tu neměl jenom sedět a číst si a povídat si a sloužit mše.*“⁴² Začínají proto diskutovat o světské užitečnosti pátera Hada. Po jeho návrzích souhlasí hraběnka se zbudováním školy, špitálu a založením kongregace při kapli v případě, že to nebude hradit. A Had se pouští ještě dál. I díky kontaktu s hraběnkou dochází ke změně v jeho vidění světa. Zajímá se i obyčejné lidi a navrhuje ji snížení robotních povinností, které jsou po třicetileté válce na jejím panství 3 - 4 dny v týdnu! „*My tu máme pečovat o duchovní život; jak o něj můžeme pečovat mezi lidmi, kteří nežijí jako lidé?*“⁴³ Hraběnkou zprvu odmítala, ale nakonec souhlasila s odpuštěním obilných dluhů. A Had recipročně přislíbil, že ji přestane strašit smrtí.

A ani na to neměl čas. Páter Křížulka se nemohl smířit s vynucenou lží a chřadl na těle i na duši. Veškerá práce tedy spočívala na Hadovi. Konal přípravné práce na založení školy a špitálu, smířoval hádky a krotil pranice, chtivé vdovy nasměroval do vdavků, počítal robotní dny, káral faráře za vynucování desátků z kazatelny a plynule pokračoval i s rozmluvami s paní hraběnkou, se svojí jedinou přítelkyní.

⁴¹ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 135.

⁴²Tamtéž, s. 137.

⁴³Tamtéž, s. 140.

4.5 Jezuitismus s lidskou tváří?

Spolu se světskou užitečností se ve Vojtěchu Hadovi začaly uvolňovat dosud skryté humanistické pohledy na život obyčejných lidí a na inovativní postupy, které by jezuitský řád měl v tomto směru využívat.

Hodně mu v tomto směru pomáhaly debaty se starým páterem Alexandrem z litomyšlské piaristické koleje, protože ač ve víře zastávali jiné přístupy, spolu si lidsky rozuměli. Alexandr si vážil jezuitů za rychlé odstranění sub utraque víry⁴⁴ z litomyšlského panství, které zde bylo silně zastoupeno, ale na druhé straně je odsuzuje za učení nesnášenlivosti a všudypřítomného hledání nepřátel, a to i mezi sebou samými. A v tomto náhledu vidí pátera Hada, který je pro něho takový nesvůj a rozpůlenec. Je zástupce řádu, ale osobnostně je statečný a snášenlivý, vždyť se baví s nepřitelem.

Hodnotí také postavení obyčejného lidu a jejich vztah ke katolické víře, ke které byli v podstatě násilně přinuceni. Při kladení otázky, co ti lidé jsou, si odpovídají, že nic. A čemu věří? Ničemu. Docházejí k názoru, že hlavně chtějí žít, ale ve své podstatě se jenom hrbí a přežívají. Důležitým výstupem byl Hadův slib, že s lidmi začne znovu pracovat, aby se z ubohého strachu, jak přežít, stalo vědomí, jak žít. A jakým způsobem to udělá? „*Pomalou. A dlouhým mírem. A dlouhým přivýkáním. A pokojným životem bez bídy a bez nemocí a pod velkým světlem naděje. Nikdy už nesmíme dopustit, aby měli na vybranou život nebo víru. Už nikdy se to nesmí stát.*“⁴⁵

A bylo ještě veseleji. Měl neuvěřitelnou chuť zpívat a byl plný naděje, že se blíží něco nového, že člověk může mít ve svých rukou důvody i úspěch svého díla. Bylo to v polovině roku 1673, Hadovi bylo již 43 let, když po čase zavítal na provincialát do Prahy. Se žádostí o peníze na své projekty neuspěl, dostal i vyhubováno za nečinnost a laxnost s potulnými luterány na Košumbersku a zároveň mu byla připomenuta zásada, že na prvním místě je vždycky Řím, teprve potom Praha a až poté Košumberk. Potkal však známého z noviciátu v Brně Matěje Tannera, který zde byl admonitorem.⁴⁶

V družném hovoru spolu zabředli do problematiky budoucnosti Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, zejména jestli na svou práci bude stačit, pokud se její způsob práce nezmění.

⁴⁴Sub utraque specie – pod obojí způsobou, též kališnictví; dostupný z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/sub-utraque-specie-sub-utrakve-specie>

⁴⁵ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 149.

⁴⁶páter stín, páter varovatel, pozorovatel provinciálových chyb s možností ho napomenout; dostupný z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Admonitor>

Hlavní slovo měl Tanner, ale jakoby Hadovi z duše mluvil. „*Práce je mnohem jiná, než bývala. Už nedáváme lidi do vězení, aby si vzpomněli, že máme pravdu. Aspoň bychom to dělat neměli. [...] Musíme opouštět, co už je mrtvé. Hledat nový způsob. Naštěstí přicházejí noví lidé s čerstvou hlavou. Odvážní. A mně se zdá, že vy jste jeden z nich. [...] Veliké věci nelze dělat potichu. Musíme vyrazit a chytit osud za krk.*“⁴⁷

Při loučení Tanner navrhl, že pokud se do měsíce nedostaví osobně k Hadovi, nechť mu napíše podrobný dopis, co by potřeboval, a co má Tanner pro Hada zařídít. „*Co chcete vy, platí i pro mne. Spoléhám se na vás. A vy se spolehněte na mne. Ano?*“⁴⁸ Není divu, že už na cestě zpět litaly Hadovi hlavou věty a odstavce budoucího dopisu.

4.6 Hadovy plány se hroutí

Paní hraběnka se dostala do finančních potíží. Manžel její dcery ji požádal o finanční půjčku většího rozsahu na koupi panství, a také náklady na jejich svatbu byly vysoké. Možnost prodeje svého panství na získání finančních prostředků odmítla. To způsobilo okamžité ukončení všech plánů na stavbu školy a špitálu. A tak páteru Hadovi prozatím zůstal úkol založení kongregace, pro kterou vypracoval text slibu, pravidla mariánského bratrstva, vytvořil kongregační album na zapsání jmen. Poté obcházel okolní obce, aby lidem vysvětlil její smysluplnost, a zároveň možnost do ní vstoupit.

Při slavnostní pouti na den narození Panny Marie se do kaple dostali jen ti nejbohatší. Nedostalo se na prostý lid ani na Hada. A zatímco se přítomní v kapli zapisovali a skládali slib, roztrpčený a znechucený Had, který pomýšlel na post prefekta bratrstva, si odjel stěžovat do Hradce. Ale zde moc nepochodil. Nový mladý rektor Radvanovský, přítel teď již provinciála Tannera, ho na místě tvrdě pokáral. Ihned mu dal za úkol stát se do týdne prefektem, objet všechny zapsané a omluvit se jim.

Po probdělé noci dostal ráno Had nová poučení o změně taktiky Tovaryšstva vycházející ze světské přirozenosti, tj. že vládnou bohatí a chudí poslouchají, a proto je třeba s jezuitskou prací začít u bohatých. Protože jenom ti mohou chudým dát lepší osud. Had rezignoval a poslušně slíbil splnění úkolů.

Zatím nejvíce fungovala kaplička se zázračným obrazem. Ale pátera Vojtěcha několikrát napadla myšlenka, že když zázrak vše zařídí, člověk se přestane snažit. Ale i nadále věřil, že vůle člověka je svobodná a osud si každý člověk tvoří sám.

⁴⁷SOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel. 1969, s. 156.

⁴⁸Tamtéž, s. 156.

Vojtěch Had navštívil provinciála Tannera a opět rozmlouvali o budoucnosti Tovaryšstva. Tannerovy názory zůstávaly konzistentní. Do sta let předpovídá zánik řádu, pokud zůstane zastaralý a zkosnatělý, protože vychází z premisy, že svět se vyvíjí a mění se. Zároveň Hadovi předkládá nový pohled na práci každého jezuitu. „*Radím vám, nezakazujte si přemýšlet. O čemkoli. I pochybovat; proč by ne? Pochybnost bývá matkou poznání. [...] Poslušnost není jenom předpis. Je to myšlenka.*“⁴⁹

Páter Had však už není tak nadšený, jako když se potkali v Praze. Tanner totiž neschvaluje jeho názory o přílišné svobodě prostého člověka a jeho výběru víry. Had se zároveň obviňuje ze svých neúspěchů. Je vůči sobě až nekriticky skeptický. „*Nic se mi nedaří. Všechno mi skončí jinak, než jsem chtěl. [...] Jsem neschopný. Neumím se prát. [...] Umím jen hloupě snít.*“⁵⁰

Ačkoliv Tanner původně vnímal Košumberk jako něco bezvýznamného, nakonec usoudil, že bývalý kališnický a protestantský kraj je pro jezuitu velmi důležitý. Proto zadal Hadovi nový úkol – založit rezidenci a rozšířit misii na osm členů. Had nerad, ale opět poslušně přislíbil.

4.7 Jezuité přitvrzují

Když Vojtěch Had začal při rozhovoru s hraběnkou mluvit o rezidenci, pochopila, že o Košumberk přijde. Protože nadřízení již tolik Hadovi nevěřili, přijel na pomoc rektor Radvanovský a prokurátor provinciála. Jednání byla nekompromisní, týden trvající a delegace neodjela, dokud neměla slib a rozpočet na rezidenci.

Přesto hraběnka napsala ještě zeti Lamberkovi. Přijel spolu s Radvanovským a pozván byl i Had. Zoufalá hraběnka nemající žádné finanční prostředky, nabídla jezuitům Košumberk. Iniciativní Lamberk ovšem jednání dovedl svými ekonomickými návrhy ke spokojenosti obou stran. Hraběnce Košumberk zůstal, a v roce 1678 byl položen základní kámen rezidence Tovaryšstva.

Mezi Hadem a hraběnkou však panovaly napjaté vztahy. Příčinou bylo nedůstojné chování arcibiskupa Valdštejna při náhodné návštěvě na Košumberku. Nevázané chování, dotýkání se hraběnky, ohmatávání hejtmanky, to Had nemohl přejít. Rozkřičel se na hraběnku, žártil a trucoval. A spor vygradoval při zámecké slavnosti opět za přítomnosti arcibiskupa.

⁴⁹ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 168.

⁵⁰Tamtéž, s. 171 – 172.

Hraběnka se oblékla nevdovsky, a dokonce sdělila Hadovi, že se s návštěvou stráví noc. To byl pro pátera Hada šok. Hraběnce odmítá rozumět, protože její jednání není slučitelné s nařízeními řádu, ale hlavně neuvěřitelně žárlí na její nové zážitky a touhy, ve kterých se není schopen vyznat, a především v nich vůbec nefiguroval. Vztah dospěl k zásadní rozluce, ze které cesty zpět už nenaleznou, i když se vzájemně omluvili.

V rámci zámecké slavnosti přišly na Vojtěcha Hada další rány osudu. Příliš se nezdařilo jeho setkání s bývalým jediným přítelem z dob studentských. Tomáš Pešina z Čechorodu neprojevil příliš snahy se více s páterem Hadem sblížit a zavzpomínat. Navíc Tanner sdělil Hadovi, že byl písemně pokárán generálem Tovaryšstva z Říma. Had pochopil, že naděje na něco nového je nenávratně pryč. Proto zareagoval žádostí o odvolání z Košumberka, kterému provinciál nevyhověl.

Na druhý den se krátce sešli a Had protestoval proti svému navržení na superiora budoucí rezidence. Tanner však již pochopil, že není možné vystoupit „z jedoucího vozu“, a totéž poměrně tvrdě doporučil Hadovi. Had je pěšák řádu, jehož základem je poslušnost.

Proč Tanner tak rychle změnil své názory? Byl vysoce postavený, měl dobré vztahy s arcibiskupem, mohli tedy uskutečnit některé ze svých vizí a plánů? „*Aby člověk mohl dělat něco užitečného, musí k tomu mít vysoké postavení. [...] A aby si vysoké postavení udržel, nesmí už nikdy dělat něco užitečného.*“⁵¹ Lze tedy konstatovat, že aktivní zásah do dějinného vývoje byl znemožněn jak vysoce postaveným a mocným lidem, tak i níže postaveným osobám typu Vojtěcha Hada.

Ten na Vánoce radši zmizel z Košumberka, aby se v tradičním hradeckém útočišti vyznal novému rektoru Dačickému ze své žárlivosti a touhy být jediným strážcem hraběčiny duše. Rektor mu poradil denně hodinu fyzicky pracovat. Páter Had to promítl do své práce na stavbě rezidence, protože tam byl většinou sám. Jednak běhaly mezi lidmi zvěsti, co nedobrého jim rezidence přinese, a také robotní práce na poli nepočká. Jeho činění však připomínalo sysifovskou práci – co přes celý den udělal, bylo druhý den zbořené.

4.8 Složitá orientace ve složitém čase

Píše se rok 1680. Na celý kraj padla tíseň a strach, proslýchá se o moru. Z Lužice se vrací manželský pár šířící luteránské myšlenky, které později sklouzly k vyhrožování zapálením rezidence a poté městečka Košumberk. I Had se pustil do rozepře s tímto králem „Hadybral.“

⁵¹ ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 206.

Po jeho zatčení z rozkazu hraběnky, je po dohodě Hada se správcem panství uvězněn. Mnozí se povstání poddaných, ale také jejich tvrdá potrestání. Had, dříve zastánce chudého lidu, nyní myslí především na to, aby se nezapletl a nebyl vyloučen z řádu. A tak když mu mladý jezuita putující z Olomouce do Prahy sděluje, že je potřeba jim pomoci v jejich bezmoci a bídě, Had to uznává. Přejde-li však nezkušený mladík k výhrůžce, že nemůže setrvat v řádu, pokud by měl mlčky přihlížet bezpráví, je Had pevně na straně řádu. Nemůže jim pomoci.

Mladík Hadovy názory hodnotí ve smyslu vzdání se určitých hodnot a Had odpovídá: „*Vzdal! Taky se vzdáte. Prohrál jsem, nic nevím, nerozumím tomu. [...] Budete se za ně handrkovat s vrchnostmi, ano?, Žebrat, abyste jim postavil školu, kterou oni nechtějí a kterou vy stejně nepostavíte, ano? [...] Mám se dát vyhnat z Tovaryšstva? Ne, otče. Nikdy ne.*”⁵²

Had zbaven většiny svých snů a iluzí chodívá často na stavbu, která roste velmi pomalu. Občas přemítá nad osudem vězně, ale jeho názory jsou rozporuplné, jako jeho zmatená duše. Jednou je mu jeho osud lhostejný, jindy by ho šel pustit. Dokonce s ním diskutuje o svobodě, a tím poznává blíže jeho názory. Probouzí se v něm skryté lidství. Nechává mu vyčistit celu, nosí mu jídlo, zimní oblečení a masti na nohy, i když ví, že Zich, jak zní jeho jméno, nic z toho nepřijme.

Had se také setkal s páterem Alexandrem, který se putováním krajem loučil se svým životem. Připomněl páteru Vojtěchovi jejich dávný rozhovor. Dává mu za pravdu, že pracovat s lidmi má význam, i když se začíná znovu a znovu. Had trápený svými deziluzemi si nevpomněl nebo nechtěl vzpomenout.

4.9 Těžký život superiora a rozchod s hraběnkou

Po dostavění rezidence, po patnácti letech na Košumberku, se Had stává superior, tedy představeným malé komunity jezuitů. A s Křižulkou se stěhují do rezidence, byť zpovědníkem hraběnky zůstává. Cítí se však velmi unavený, v podstatě pouze sedí, vzdychá a nudí se. Staříčský Křižulka mu jeho stav objasnil: „*Proč jste si vymyslel tu rezidenci? Teď tady zůstanete až do smrti. [...] Postavil jste si pro sebe vězení.*“⁵³

Kromě Hada a Křižulky přibyl do rezidence páter Hampl, jezuitský fanatik tělem a duší, admonitor superiora. Tovaryšstvo byla jeho matka, otec, svět. Superiora miloval jako Ježíše. A Had ho chválil. Vše však netrvá věčně. Provinciál popíchl Hampla v hledání chyb

⁵²ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 245.

⁵³Tamtéž, s. 258.

na představeném. Zpočátku je neviděl, jenže přicházel s nápady, se kterými Had většinou nesouhlasil nebo se dokonce rozlítil, že už ho nechce vidět. Provinciál byl však s Hamplem navýsost spokojen (donutil lidi chodit do kostela, odpůrcům zapálil dům). Na rozdíl od Hada byl okamžitým mužem činu. Vždy ve prospěch řádu. Superior Had pochopil, že má admonitora a Hampl to pochopil také.

Hraběnka začala častěji stonat. Po smrti dcery se rozhodla Košumberk věnovat jezuitům. Spor mezi Hadem a Hamplem pokračoval. Had byl proti, Hampl nadšeně souhlasil. Hraběnka po několika dnech znejistěla, neboť netušila, co s ní bude. Věřila Hadovi, že ji pomůže, nicméně ten poslechl příkaz provinciála a Košumberk přijal. Hraběnka na radu zetě prosadila do zápisu v deskách zemských dovětek, že majetek bude užívat do své smrti.

Za to byl Had provinciálem tvrdě pokárán. A protože je dlužen Bohu, musí postavit chrám. Hraběnka, životem trápená, se už ani nebránila financování i této stavby. Superior Vojtěch Had měl radost. Cítil se spokojen. Přijal dva nové členy komunity a díky Tannerovi se z něho stal konečně doktor teologie.

Hraběnka si zakoupila u Chloumku malý domek, čímž se stala obyčejnou ženou. Vojtěch Had přestal být jejím zpovědníkem. Byl však rozpolcený, životem rozladěný, a tak si dovolil nového podřízeného, bývalého hradeckého rektora Dačického, v opilosti bez příčiny ponižovat, za což se mu od Křižulky dostalo morálního odsouzení.

4.10 Ze zbavených iluzí poslušně zpět do pořádků Tovaryšstva

Dny provinciála Tannera ve funkci se krátily. Protože měl jisté plány, pozval Hada do Prahy. Obsažný rozhovor se nejprve vracel k hovorům minulým, rebelujícím. Had na ně vzpomínal velmi rád, třeba na důležitost myšlení. Ale Tanner dnes? „*Myšlení je mýlení, superiore. Kdo mnoho myslí, ten se mnoho mýlí. Hrozně se mýlí.*“⁵⁴ A Vojtěch Had dále vzpomínal na možnost rozvinutí myšlenky svobodné vůle, leč Tanner ho vzápětí usadil: „*Tedy ji opatrně vezmete, aby se neprobudila, a zase nám ji svobodně vrátíte. A dost. Vidím, že jsem vám hloupě důvěřoval. Zbytečně jsem vám kdysi cosi vykládal. Byli jsme mladí, napuchlí pýchou a myšlením. Ale někomu jsem se tenkrát musel vypovídat. Už trochu chápete?*“⁵⁵ Vojtěch Had pochopil dokonale.

Přesto se provinciálovi svěřil s náhledem na práci jezuitstva s důrazem na Košumbersko.

⁵⁴SOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 311.

⁵⁵Tamtéž, s. 311.

Lidé poslouchají, protože mají strach. Většinou mlčí a jsou zlostejnější, protože chtějí žít. My máme moc, máme slovo a majetek, a přitom nemáme nic. A ještě jsme stačili zničit život hraběnce. Tanner ho vyslechne a v klidu, ale s plným důrazem mu vysvětlí, kam dospěl složením slibu jezuity. „*Ale Tovaryšstvo chce. Chce vaši poslušnost. Chce vaši horlivost. Chce váš život. Chce vaše svědomí, klid vaší duše a vaši svobodu. To všechno vezmete a odevzdáte nám.*“⁵⁶ Na otázku na protivení se tomuto faktu Had sdělil, že se protivit nebude.

Významný rozhovor pro další životní Hadův směr ukončil Tanner konstatováním, aby přestal Had přemýšlet o lidech a věnoval se vítězství církve. Na rozloučenou tajnosnubně sdělil Hadovi, že když ho zavolá, ať ihned přijede. Pomýšlel totiž na post v Římě. Protože se představy nenaplnily, Hadovi se již neozval.

Protože superior Had s definitivní platností pochopil, že v řádu se nezmění vůbec nic, rozhodl se mu sloužit s maximálním úsilím. Odjel proto do Telče na čtyřicet dní duchovní cvičení, ze kterého vyšel nabitý novou energií. Po příjezdu domů se ihned plně zapojil do misijních činností. I do těch, které původně odsuzoval. Ve své zarputilosti byl schopen spolu s davem, po spektakulárním Hamplově zázraku, vzít do ruky kámen a hodit ho po člověku. I když o tom poté rozmýšlel, že to nebylo právě lidské, odůvodnil si to tím, že šlo o čin. A činy chtěl Vojtěch Had konat.

Znovu se dostal do kontaktu s hraběnkou. Nejprve se ji snažil přesvědčit, aby místo do katolického kostela chodila na mše do jezuitské kapličky. Poté se zapojil do rozluštění udání hraběnky služebnou, že si hraje s divnými kameny, a nakonec dost nevybíravým způsobem nutil hraběnku, aby chodila fyzicky pracovat na stavbu poutního kostela (chodila tam totiž již předtím, a tím získala pro stavbu spoustu lidí; pak ji opustily síly a přestala). Protože hraběnku rychle opouštěly síly, vydržela už jen sedět na zápraží nebo doma u stolu.

Chrám rychle rostl. Jaký paradox. Jezuité přišli do Čech, aby sloužili lidu, nyní lid slouží jim. Had se stavbě poctivě věnoval, stále počítal a sháněl finanční prostředky. Chce čin a jde pragmaticky za ním. Byl nesmlouvavý. I když městečko Luže vyhořelo, přišli lidé na stavbu. I biskup Talmberk se jich zastal, že by chrám mohl počkat, když lidé nemají kde spát. Ale Had byl tentokrát jezuitsky nezvykle chladný: „*Tovaryšstvo Ježíšovo nikdy nenechává Boha čekat. A lidi? Počkají.*“⁵⁷

⁵⁶ ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 314 – 315.

⁵⁷ Tamtéž, s. 353.

4.11 Alespoň jednou projeviti vlastní vůli

V červnu roku 1692 poznala hraběnka, že její dny na tomto světě jsou sečteny. Sepsala testament a z posledních sil vyhledala Vojtěcha Hada, který pobýval sám na zámku, aby měl od všech lidí klid, neboť blížící se dostavba chrámu a jeho svěcení se letem blížilo. Peněz bylo stále více a více potřeba. To byla nyní náplň jeho života.

Jakoby analogicky, příchod unaveného Hada na Košumberk, se nyní odehrál její příchod. Měla jediné přání – přimluvit se u Boha, neboť chce zemřít. Vojtěch Had její přání splnil. V průběhu jejího umírání po celou noc odříkával jeden žalm za druhým a zaopatřil ji svátostmi. A právě v tomto momentě se v něm silně vzdumlo jeho lidství a poprosil hraběnku za odpuštění, neboť si byl jasně vědom, že se vůči ní stala nespravedlnost, nelidská špatnost, hřích a oklamání laskavého srdce.

V tom samém čase se otevíral jeho chrám. Přijelo mnoho vážených hostů včetně vysokých představitelů Tovaryšstva v Čechách. Vojtěch Had zůstával s nebožkou i přes vzkazy, že se má dostavit k chrámu. Sedl si nečinně před dům. V této pozici ho zastihl Hampl, nyní již superior, ať se ihned odebere do rezidence, že na něho čekají jeho nadřízení. Vojtěch Had konečně prosadil svou vůli, neudělal nic, nikam nešel.

Modlí se a modlí a ptá se, ohlížejíc se za svým životem: „*Jak se to všechno vlastně stalo? Jak se to mohlo poslepu domotat až sem?*“⁵⁸ Téměř šedesátiletý procítá ze své deziluze a jasně si uvědomuje řadu svých chyb, které už se nedají vrátit zpátky. Avšak v souvislosti se smrtí hraběnky, na jejímž smutném osudu se také spolupodílel, se zřejmě naposledy rozhoduje. Žene ho svědomí, lítost a láska k bližnímu. Proto přestává sloužit Tovaryšstvu Ježíšovu.

4.12 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobenství v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami I.

Historický román Jiřího Šotoly *Tovaryšstvo Ježíšovo* sleduje životní příběh Vojtěcha Hada, druhorozeného měšťanského synka od jeho nejranějších školních let do prahu jeho šedesátky, které jsou bytostně spjaty s jezuitským řádem, který nahradil Vojtěchovi jeho život bez rodičů, a jeho citovou deprivaci nahradil zajištěním bezpečí, které takové děti hledají a ke svému životu potřebují.

Postava Vojtěcha Hada je zasazena do dějinného období pobělohohorského a na něj

⁵⁸ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 365

navazujícího období po ukončení války třicetileté, která pro naše země znamenala ztrátu obyvatelstva, zničení a vypálení desítek měst a stovek vesnic. A na tyto hrůzy navazuje zvýšení robotních povinností a násilná rekatolizace zbylého lidu, jehož režii převzalo Tovaryšstvo Ježíšovo. Jednou jeho součástí je právě páter Vojtěch Had, který na počátku kariéry vycházel ze silné víry ve vlastní možnosti, ze sebejistoty, kterou mu dal řád. Had vychází z důvěry v určitou ideu, avšak postupně přichází k poznání, že idea byla vytyčena mylně. Tím se jeho svět pod tíhou zjištění totálně hroutí, neboť jediná jeho jistota nenávratně mizí.

Páter Had je bytostně spjatý s Tovaryšstvem. Je vnitřně odhodlán bez připomínek plnit jeho úkoly s tím, že jako pěšák řádu nezná jeho pravé úmysly a cíle. Proto se nevzpouzí jít dělat zpovědníka šlechtičně. Zde se však dostává do prvního životního konfliktu. Je konfrontován se světským ženským světem, kterému zpočátku nerozumí a bojí se ho. Postupem času se však mezi dvěma lidskými bytostmi vytvoří přátelský vztah, neboť se u Hada objeví prozatím neprobuzené lidství a pochopení.

Postupem času, se stoupajícími nároky řádu vůči paní hraběnce a jejímu majetku, se v Hadově mysli otevírají otazníky. Procitá ze snu o svém pravém poslání „*[...]účinnivé pomoci a mravní výchově lidu a mezi skutečnými politickými a hospodářskými cíli.*“⁵⁹ Nicméně při konfrontaci s nadřízenými vždy odpřísáhne poslušnost, i když ví, že své přítelkyni a budoucí oběti ubližuje. Protože je vzdělaný, průběžně ze svého přesvědčení strážliví. Navíc je vnitřně neklidný ze stálého vnitřního rozporu mezi bezmeznou poslušností a vlastním svědomím.

Nový elán do života mu nabízí bývalý známý, vysoký představitel řádu v Praze, který před něho nečekaně staví nový myšlenkový směr a možnosti – přemýšlení, svobodnou vůli, pracovat moderněji, nenásilně. Tyto chvíle naděje a radosti však netrvaly dlouho. Sám iniciátor, Matěj Tanner, se navrácí k základům učení Tovaryšstva a Šotola jeho slovy ukazuje běh dějin, které přirovnává k rozjetému okovanému vozu, a jednotlivců v nich: „*A jede sám, je jako přízrak. Sám se řídí a je nezastavitelný, vůbec se o nás nestará. A vy? Buď si na něj naskočíte a povezete se. Královsky se povezete. Můžete přitom ještě volat ano, hleďte, ano, takhle jsem to chtěl! Anebo se mu postavíte do cesty, zažijete krásnou chvíli, bude se vám zdát, že sám Kristus tam stojí s vámi a z keře u cesty že někdo šeptá ejhle člověk, bude to nádherné. A pak se přikodrcá vůz, rozmačká vás a jede dál a nestalo se nic.*“⁶⁰

⁵⁹ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 21.

⁶⁰ ŠOTOLA, J. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 172.

A Tanner naskočil. I Had upřednostnil poslušnost, protože pochopil. Nicméně se cítí unavený, nezdařila se mu ani jeho sobecká přání mít hraběčnu duši jen pro sebe a ve zlém se s ní rozešel. Dokonce se u něho objevuje i tendence ponižování podřízených.

Ještě jednou se rozhodl dát se plně do služeb řádu. Nabyl se novou vnitřní energií se snahou měnit slova v činy. A v tomto zaujetí dokonce neváhá použít kamene proti bezbrannému člověku, nevybíravě donutit stárnoucí a nemocnou hraběnkou, aby chodila fyzicky pracovat na stavbu chrámu nebo kašlat na osud lidí, kterým shořely domy a nemají kam hlavu složit, jen když budou dřít na stavbě „jeho“ chrámu pro slávu Boží.

Byl to patrně jen temný mrak na jeho duši, která se nedokázala srovnat s tím, že všechny životní ideály zmizely a zůstala pouhá tupá poslušnost řádu, který tvrdým a nechutným způsobem získává moc nad lidmi, kterým původně přišel do Čech sloužit.

Svoji životní deziluzi, kdy konečně pochopil své životní omyly, které již nelze napravit, odhalil jako přímý účastník umírání hraběnkou. Pochopil, že sloužil jako hluchý a slepý mašinérii, která odporuje jeho pohledu na lidi a na svět, že jako součást jezuitského systému naskočil do špatného vozu, který sice sám nemůže zastavit, ale může z něj vyskočit a jít jinou cestou. A to Vojtěch Had udělal.

Jeho vnitřní svár ve svém vyústění končí v propadlišti ideálů doprovázený únavou a totální rezignací, což je typický prvek skrývající se v historické próze Jiřího Šotoly, neboť „*i jeho zajímají postavy, jež se dostávají pod kola dějin, anebo se dějinám snaží uniknout.*“⁶¹

Šotolův první historický román je jistým způsobem spjat se společenskou krizí na konci šedesátých let 20. století u nás, a to zejména výrazným ideovým výstupem proti dosavadní tradici historických próz, a také jiného pojetí vztahu mezi jedincem a dějinami. To vše na pozadí zpochybňující teze o zákonitém směřování dějinného pokroku, kdy se nosným prvkem stávají intriky, ideologické čistky a strategie a taktiky politických hrátek.

Šotola staví do centra dění prostého jezuitu, malé kolečko v soukolí, které mu zpočátku dává smysl, ve své podstatě člověka jako takového, kterého vede příběhem obyčejného lidského hledání a objevování, které se ovšem neobejde bez otázek, tápání a strádání. Vojtěch Had se protrápil zejména střetem svých lidských zkušeností s vývojem právě probíhajících dějinných událostí, které se ukázaly jako nevypočitatelné, jemu nenakloněné a naprosto nedbaly na jeho individuální touhy a přání. Je konfrontován s okolnostmi, které nemůže ovlivnit.

⁶¹ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 47.

Šotolův román je postaven na dvou stěžejních problémech. Je možné dát rovnítko mezi ideály člověka na straně jedné s mocenskou strukturou na straně druhé? Jak má vnitřně rozervaná duše reagovat a vyřešit spor mezi slíbenou slepou poslušností a osobní svobodou, a mezi nucenou povinností a vlastním svědomím? Šotola nepodává jednoznačné odpovědi, jednoduchá řešení či unáhlená rozsouzení. Jezuita Had není Šotolou vykreslen jako vzor pro ostatní. Nedává jednoznačné stanovisko, nedává jedinou neměnnou pravdu, jestli se hlavní hrdina chová a jedná správně nebo špatně, což ve svém důsledku znamená, že místo návodů dává Šotola spíše otázky, které mají vést k přemýšlení, ale i k domýšlení. Faktem zůstává, že celkové vyznění románu je skeptické. Je to pozvolné morální upadání pátera Hada vyvěrající z nesmyslnosti násilné rekatolizace, z marnosti a ztracené víry v lidské usilování a nalezení osobního štěstí a spokojenosti. Jeho nepřitelem se stává i promarněný čas promítající se hlavnímu hrdinovi v postupném stárnutí, v ubývání sil a postupné rezignaci.

Šotola vytvořil z pátera Hada jakýsi symbol morálního úpadku člověka, který se vzdá bez výraznějšího odporu, odhazujíc přitom svoje původní sny, přání a ideály jako něco chybného, špatně nastaveného, co nemá nic společného s běžným životem člověka. Had je totiž člověkem trpícím nejistotou a neustálými pochybnostmi, spíš knihomol než rebel a aktivista. A i díky stárnutí a celkové únavě za své plány už nebojuje.

Tato drtivá prohra Hadových ideálů je v Šotolově podání nastavený vzorec vztahu člověka a dějin. To platí i pro zákonitost neslučitelnosti moci jako takové a spravedlnosti, a moci a prospěšnosti (viz Tanner o užitečnosti člověka). Celým románem prostupuje postupná machiavellistická triumfalizace pragmatismu nad humanistickými vizemi o lidských možnostech, což platí jak pro obyčejné, tak i pro mocné tohoto světa.

Šotola skeptik neváhá použít v řadě momentů i klasické prvky lidského pochopení, soucitu, lásky, držet pospolu a nutnosti pomáhat si. Pro svůj příběh využívá také jistých psychologizujících dimenzí ve formě vnitřních monologů, objektivního vyprávění se subjektivními úhly nazírání či občasnou osudovou ironií. A byť jeho hrdina propadá deziluzi, prohrává svůj boj, protože u Šotoly převažuje historická skepse vidět člověka jako oběť dějinných konstrukcí, Šotola na ideály věří, jenom si neví rady se směrem či návodem, jak je dosáhnout.

I když je vrcholení Šotolova románu v řadě věcí tragické, přeci jenom se v konci objevuje cosi pozitivního, co i člověku Hadovi, zbaveného svých snů a iluzí, přeci jen dá možnost vzepřít se nepřízni osudu a udělat z vnitřního přesvědčení krok k něčemu lidsky hodnotnějším.

5 Komediant, tulák a vagabund Matěj Kuře na cestě za svobodou

5.1 Jak uniknout dějinám

Celoživotní putování, jakýsi úděl tuláka pohybujícího se zejména v prostředí pimprlových kočovných společností, dovedla Matěje Kuřete, asi čtyřicetiletého, původem nejstaršího syna sedláka z východních Čech, v roce 1800 do chrudimského panství Kinských. A zde, v době velkého náboru vojáků, byl Matěj bez dokladů zadržen a odveden. V té chvíli se vůbec nezabývá myšlenkou na to, kdo vyhraje, a ani ho neoslovují takové vznešené pojmy jako vlast nebo dějiny.

Možná i proto se bitvy u Marenga 14. 6. 1800 vyhne. Prospí ji ve stodole, kam se před bitvou ukryl. Veškerý erár zanechal na místě a jen ve spodním prádle prchl od své jednotky. Tím se stává vojenským zběhem. Ale v té chvíli spokojeným, dějinami nespoutaným: „[...]Matěj Kuře seděl nad nějakou řekou a bylo mu lhostejné, jak se řeka jmenuje, kolem něho nebylo nic, jen keře, tráva, rákosí, seděl a chroustal mrkev a boží svět nevypadal špatně, určitě byl veselejší než předevcírem touhle dobou.[...]roztáhl nohy, rozhodil ruce a spal.“⁶²

Matěj se dostal až do Benátek, kde se, jak byl zvyklý, přimísil do uměleckého dua provazochodců. Stavěl jim lešení, vyvolával, virboval na bubínek, bavil ctěné publikum nejrůznějšími pády nebo si položil provaz na zem a napodoboval provazochodce. Prostě taková pokleslá umělecká produkce. Jemu to stačilo. A zde se k němu dostala informace, že se kdesi v Korutanech pohybuje kočovná společnost, jejíž součástí je „markýza“, „arlecchina“, jeho dávná celoživotní platonická láska La Tournesse, se kterou se seznámil před jedenácti lety, když vystupovala jako primabalerína, harlekýna a on dělal trpaslíka. Bůh mu totiž nadělil malou postavu s krátkým tělem a plochýma nohama.

Dostal jen krátkou smlouvu, a když se společnost začátkem podzimu hnula do Itálie, rozhodl se vrátit do Čech. Se svou láskou, pro kterou byl jen „pollo“ nebo „pulcino“⁶³, se definitivně rozchází. Za pomoci bývalých známých z Prahy se hrou osudu a menšího podvodu stává známým a zkušeným „umělcem“, který má naplnit umělecké ambice hraběte Jiřího Josefa Valdštejna. Na jaře 1801 přichází na litomyšlský zámek vojenský zběh Matěj Kuře jako Ital Luigi Sevastiano.

⁶² ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 22.

⁶³ Oba výrazy se dají přeložit jako kuře, kuřátko, pollo také jako trouba, hlupák či naivka. Dostupný z: <https://slovník.seznam.cz/it-cz/?q=pollo>

5.2 Matějova litomyšlská umělecká štace

Hraběnka v podstatě hned poznala, že se nejedná o Itala, natož o odborníka na divadlo a operu. A i když se jí vysloveně hnusil, nechala ho na zámku čekat na hraběte. Dostal pokoj, chodil do kuchyně, kde osazenstvo bavil nejrůznějšími historkami, nechal si říkat pane Lujži. Občas sedával i s hraběnkou na nádvoří, což zámečtí zaměstnanci, považující hraběnkou za nepříjemnou ženu, nemohli pochopit. Nutno dodat, že i Matěj občas toužil vymanit se z trudných tuláckých výšlapů, a tak mu na nějaký čas pohodlný život přišel vhod. „*Bude maso, arlecchina. Budou úhoři. [...]Spravíme se. Ztloustnem. [...]Budou dvougrošáky, sedmíky, sedmnáctníky a saské toлары. Našetříme si. Koupíme jalovici. Zlatý hodinky.*“⁶⁴

Ale protože je Matěj od přírody rád volný, rozhodl se pohodlné místo opustit. Jen díky hraběnce, se kterou se náhodou potkal, a její výhrůžce o udání místní armádní kumpanii, své rozhodnutí pragmaticky změnil. „*[...]nedělal [si] iluze, že se ho dějiny přijdou zeptat na radu o taktice a účelu svých pohybů. [...]Dovedl si představit pařáty šikovatele od setniny, která ne a ne se hnout z městečka. Pařáty hraběcích úředníků, kdyby se dozvěděli, kde se Luigi Sevastiano narodil. Dějiny, to neznal.*“⁶⁵ Konečně se po šestitýdenní nečinnosti setkal s hrabětem. Ten, ač poměrně osvícený a zkušený císařský důstojník, ale v oblasti umění totální diletant, si kupodivu k novému důvěrníkovi přes umění našel cestu. I proto, že s manželkou zažíval jen samé rodinné nesváry, zatímco in teatralibus Meister Sevastiano, jenž kopíroval postoje, gesta a manýry byvších principálů od komediantů, ho v jeho zámeckém divadle poslouchal a příkyvoval mu.

Do divadla chodil Matěj často i sám, aby se v dialogu se svou femme fatale rozhodoval, zda zůstat nebo zmizet. Rozhodl se pro první možnost, což nebylo dobré řešení. V polovině roku 1801 totiž hrabě obdržel z Vídně dvě divadelní hry, které předal Matějovi, aby je prostudoval a připravil. Leč málo gramotný Matěj jak obecně, tak i po stránce dramaturgické, si vybavil jen Dona Juana z dob loutkohereckých, a jak byl zvyklý ze svých štací vše řešit rychle, tj. připravit rámcovou osnovu představení, a pak hned improvizovaně hrát, nedělal si z toho hlavu. To se však hraběti hrubě nelíbilo. Vzal režii do svých rukou a Matěj, pan Lujži, se stal osobou povážlivě zbytečnou. Nikdo se ho už na nic neptal. Jen podával rekvizity, nosil nábytek, vyřizoval vzkazy do kuchyně a dostal roli sochy komtura.

⁶⁴ ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 37 – 38.

⁶⁵ Tamtéž, s. 51.

V tom čase, před premiérou, byl již rozhodnutý, že z Litomyšle zmizí. Opakovaně si pomáhal rozhovorem s přízrakem baleríny, která se ho ptala, jak se má a co bude dělat? „*Bídně. Musím pryč. Nejde to tady. [...]Koupím kozu. Budeme cestovat.*“⁶⁶ Protože je sebejistý v rozhodnutí odejít, napomůže tomu výstupem v divadle. To bylo poměrně nudné a vleklo se. Matěj to zaznamenal a rozhodl se ho zpestřit. Jako socha se hýbal, plácal mouchy, repliky říkal obráceně. Nakonec mu spadlo ošacení a on zůstal zcela nahý. Diváctvo řvalo smíchy, hra ale byla ukončena a Luigi Sevastiano dostal okamžitou výpověď. Byl podzim roku 1801 a byl opět volný.

5.3 Matějova litomyšlská klášterní štace

Jeho nová svoboda ale netrvala dlouho. V hospodě, kde rozvažoval o budoucnosti, ho poznal hejtman Benda, a tak Matěj musel přehnout. Tentokrát zvolil místní piaristický klášter, kde měl z doby nácvičku divadelního kousku známého, pátera Prospera. Matěj se rozhodl, že zde přečká zimu. Proto pomocí zcela smyšlených báchorek oklamal pátera, který byl spíše zaměřen vědecky na oblast fyziky, matematiky a astronomie.

Život v klášteře byl příliš jednotvárný, řízený podle zvonění. Pro něho bylo nejoblíbenější to, které zvalo k jídlu, i když se zámek se to nedalo srovnat. Zatím mu stačilo bezpečí kláštera, nic nemusel a trvat v čase mezi klinkáním. Alespoň přísluhoval Prosperovi. Nejdříve ráno zažil trochu hrůzy z prozrazení, když vedl žáky z kláštera do sto metrů vzdálené školy. Pak je trochu pobavil jednoduchými komediálními výstupy a nakonec pospal na chodbě na uhelném truhlíku. Po vyučování odvedl žáky do kostela a Prosperovi odnesl knihy.

Aby mohl zimu přežít v kostele, hrál před mnichy komedii o své pobožnosti. Postupem času to vypadalo, jakoby došlo k obrácení falešníka na skutečně pravého věřícího. Chodil na nešpory, litanie, na katechismus. A v tomto momentě, prostřednictvím rozhovoru s Bohem, vyobrazeným jako zanedbaný stařec používající lidovou mluvu, přemýšlí Matěj o svém dalším lidském počínání, hlavně o své prospěšnosti. - [Bůh], „*Prospěšný? Komu?*“ - [Matěj] „*Tak ... prostě prospěšný. Prospěšný na světě.*“ - [Bůh], „*A pročpak chceš být prospěšný?*“ - [Matěj] „*Abych ... Abych byl prospěšný.*“ - [Bůh] „*Máš v hlavě knedlík, co?*“⁶⁷ Matěj Kuře ve své prostoduchosti neměl představu, co to znamená být prospěšný. Proto se stejným problémem zavítal za páterem Prosperem, který mu poradil najít si pořádnou práci,

⁶⁶ ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 68.

⁶⁷ Tamtéž, s. 94.

protože v ní vidí vyšší smysl a smyslem života pak posun lidstva vpřed. To bylo na Matěje příliš učené, a proto jako volnomyšlenkář nechápal, co znamená pokrok. Výsledkem celého snažení bylo výrazné vyprchání myšlenky věřit v Boha a dělat prospěšnou práci.

V únoru 1802 zatím plány na odchod oddaloval. Přibral totiž na váze, zešedivěl, viditelně stárl a zošklivěl. A v tomto stavu s minimem jídla, bez střechy nad hlavou a s mokrem v botách? Tak zatím zůstal a stále častěji vnímal obrázek Máří Magdaleny, kolem kterého denně procházel na cestě do své cely. Začínal se zastavovat, nezapomněl se pomodlit. Někoho mu obraz připomínal. Přišel na to až dialogem s Bohem. Je to La Tournesse. Předtím však stařečka – Boha velmi nevybíravě urazil: „*Do prdele v kropence! A táhni! Sypej odtud, než ti odrbu záda kramflíkem! Dědku skrčená!*“⁶⁸ Je to produkt stálého tápání a neschopnosti se jednoznačně rozhodnout, jestli zůstat nebo odejít. I La Tournesse mu napovídá, aby se sbalil a šel.

Celý den se na to připravoval. Ranec s věcmi a vyřiznutým obrazem si schoval v křoví spolu s žebříkem. Při rozloučení s Prosperem si vypomohl klasickou lží. Když všichni ulehli, stačil se piaristům ještě odvděčit vykradením kostela. Po přezení klášterní zdi však spadl do močůvky. Následně v hospodě byl zbit a okraden. To byl další Matějův problém, byl totiž pořádný smolař. „*Kdyby císař pán od pondělka zakázal peníze a v hospodách se platilo peckami a borůvkovým listím, Matěj by určitě v úterý ráno našel za trámem hrnec křížových tolarů.*“⁶⁹

Odešel z Litomyšle za velkého mrazu. Při chůzi si opět vypomáhal meditací s Bohem s jasným přesvědčením, že se v životě musí spolehnout jen sám na sebe, tj. hledat a nalézat životní sílu jen v sobě samém v podobě zlatého sviště a prozrazením neexistence nebe. „*Prozradím ti boží tajemství. Nebe není. Ale něco přece je. [...]. Běž, hledej ho. Já ho taky hledám. Já vím skoro určitě, že je. Hledej ho za všech sil.*“⁷⁰ A tak si to Matěj nasměroval domů.

5.4 Návrat na rodný statek

V březnu 1802 zaznamenává historie do svých análů podpis mírové smlouvy mezi Francií a Velkou Británií. Matějovi na tom nesejde, neboť odešel z dějin na svůj rodný grunt, má vlastní dějinné představy o svém následujícím životě, ale není hostem příliš vítaným.

⁶⁸ ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 108.

⁶⁹ Tamtéž, s. 138.

⁷⁰ Tamtéž, s. 120 – 121.

Po nedávné smrti sestry mu vládne mladší bratr žijící ve svazku se starší vdovou a její nehezkou, sedmnáctiletou dcerou Barborou. Matěj je nepřítel, je totiž dědic.

Po prvním přespání zjistil, že by rád zůstal, proto klidně bratrovi písemně stvrdil, že nepravne po majetku, rád pomůže s hospodářstvím. Podepsal, i když věděl, že to představuje práci od rána do večera, nicméně to také znamená mít svou střechu nad hlavou, pravidelnou domácí stravu a být doma, tam, kde se narodil. [...] *a ještě tišeji se smál, sám sobě se smál, jak hupky dupky opustil tátrumy, nalepené nosy, dekolty balerín, bubínky a bílou šminku na ciferníku, pachy panoptik i šumot nedočkavého publika, a seče tady pitomou louku, sám, nikým nechválen, nikomu nepotřebný, nikým neviděn, a je mu jako holoubkovi [...].*⁷¹

Protože se asi po čtvrt roce na statku dozvěděl, že o něm ví farář, sepsal žádost o povolení kejklířské a marionetové koncese do Prahy. Podepsal se jako Vojtěch Perinet, leč netušil, že od začátku roku je tato činnost v císařství zakázaná a tyto osoby je třeba stíhat a odvádět do armády. Zase smůla. Navíc po dožínkách se bratr poptal v Litomyšli, jak je to s chalupou a majetkem. Dozvěděl se, že Matěj je vedený jako nezvěstný, čímž nad ním získal jednoznačnou moc. A ihned Matějovi doporučil odchod z gruntu. Matěj si vyprosil přežít zimu ještě na statku. Lukáš mu vyhověl, nicméně ze strany Matěje to bylo období strachu, které přežíval na půdě sledováním silnice na Litomyšl, jestli si pro něho nejdou vojáci. Uklidňovala ho střecha nad hlavou a dostatek jídla.

Už věděl, že role hospodáře mu není souzená. Navíc se dostal do tvrdého sporu s Lukášem, který po svatbě s vdovou začal, povětšinou po příchodu z hospody, Barboru žijící v chlévě, pravidelně znásilňovat. Spor vygradoval pěstním soubojem mezi bratry a urychleným odchodem Barbory spolu s Matějem ze statku. Společníkem jim bylo pimprlové divadlo zděděné po Václavu Perinetovu a obraz La Tournesse. Ještě na první zastávce Matěj velmi vážně přemýšlel o opuštění Barbory. Nakonec se rozhodl pokračovat s ní. Projevil se v něm dosud nepoznaný cit, lítost nad bezmocnou dívkou, které je ubližováno a ona se neumí bránit. A ona lítost a potřeba ochrany je najednou pro Matěje víc než domov.

5.5 Odnikud nikam

Matěj s Barborou kličkovali, měnili směr, aby zmátli domnělé pronásledovatele. Když došly zásoby, rozhodl se Matěj k návratu k marionetové produkci ve Zderazi na hospodském dvorku na provizorní scéně. A Matěj hrál, [...] *hrál, až se z něho kouřilo, na všechno se hned*

⁷¹ ŠOTOLA. J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 133.

*upamatoval, [...]nic nespletl, ani jednou se nezarazil, ani jedinkrát nezaváhal[...].*⁷²

A tak vcelku v poklidu téměř půl roku maširovali na Chrudimsku od vesnice k vesnici. Ani náznakem nezaregistrovali rostoucí napětí v Evropě a nástup zdražování potravin. Ale protože má Matěj v erbu osudu místo štěstí smůlu, při jednom vystoupení z únavy a ospalosti zpozdil nástup jedné z figur, které navíc upadla noha. Jindy by to uhrál, zironizoval, tentokrát hru ukončil a našťavané diváctvo je vyhnalo. Proto v Bylanech zůstala skříňka na loutky a Barbořiny boty.

Když seděli za vsí na mezi jen se suchým krajícem chleba, Barbora navíc v sedmém měsíci těhotenství, které ji ještě podstatněji zošklivilo, projevil nad ní lítost. Když mu to Barbora opáčila, velmi se to dotklo. „*Jdeme. Že tě za to huba nebolí, dcero Barboro. Šťastný jsem tentokráte na světě, pamatuj si. Potlesk! Opona!*“⁷³

Podzimní dny byly deštivé, cesty blátivé, obilí zčernalé a nesklizené, tudíž ve stodolách bylo prázdno. Za těchto podmínek vzhledem ke svému stavu už Barbora nemohla, a proto ji Matěj vyprosil ubytování na posteli v chlévě podlažického mlýna. Pro Barboru dělal vše, co bylo v jeho silách, protože ji chtěl pomoci. Chodil po okolí hrát sám až do úmoru se stále stejným repertoárem a večer v hospodě přidával různě žánrové písničky, dělal opici, selku, co topí kotě, a nepohrdl ani žebrotou. Všechny vydělané peníze uschovával na věno budoucí dceři. Péči o Barboru zcela zapomněl na všechny své imaginární známé, nepotřeboval arlecchinu, nebyl Boží stařec.

Veškeré snažení však bylo marné. Barbora při porodu zemřela a syn o dva dny později. Tak Matěj pokračoval sám. Nebyl ani zoufalý, ani zdrcený. Necítil hněv, vlastně necítil nic. Byl jen udivený, „*[...]jak to všechno mohlo najednou tak uklouznout a spadnout na dláždění[...]*“⁷⁴A to se přitom blížil listopad a vyhlídka na přezimování se zatím žádná nenabízela. Jenom v Matějově hlavě se odehrával rozhovor Harlekýna s dr. Faustem, který odkrýval Matějovu pozici – zanedbatelný chodec v širé krajině, o jehož účelnosti a použitelnosti se dá rozhodně pochybovat. I když je to Boží stvoření, má ve vínku bídu a bezpráví, je vyvrženým z domova i z lidí. Ale bude svobodný.

Svoboda, to bylo Matějovo jediné plus. Proto šel volně, nekličkoval a neměnil směr, byť byl rádně promoklý. Ani netušil, že byl vymazán ze seznamu pěšího pluku č. 57.

⁷² ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 159.

⁷³ Tamtéž, s. 168.

⁷⁴ Tamtéž, s. 176.

5.6 Matěj vagabundem a jeho převtělení do Ondřeje Serena

„*Vagabundem se Matěj stal teprve teď. Teprve od nyníška se pohyboval naprosto bez cíle, bez útočiště, bez vyhlídky na spásný nápad, podvod, trik, který vše na čásek vyřeší. Probudil-li se ráno na seně, neuvažoval o směru a vzdálenosti slámy, na níž mu bude večer přáno usínat. Bylo to lhostejné. Nebyla sebemenší možnost vyměnit svobodu za pekáč pečeně.*“⁷⁵ V tomto stavu těla, duše a mysli se Matěj Kuře nacházel na přelomu roků 1803 – 1804. Nehnul se z Roubovic. Občas umýval v hospodě nádobí, u sedláka přehazoval ječmen, našťípal dříví, sedával v teple kovárny, téměř nehrál.

Místo dočasného pobytu v biskupské hájovně již v březnu opět s krosnou na zádech vyrazil se svými pimprlaty. Ale bylo to už jen takové zoufalé tápání. Do hraní se Matějovi příliš nechtělo, ale co dělat jiného nevěděl, a tak šel. Paběrkoval na Vysočině. Během krátké zastávky v Nasavrkách se k němu náhodou dostal cestovní pas, od zemřelého loutkáře Ondřeje Serena. Trable, bezcílnost, tvář zarostlá šedivými vousy, pokleslá ramena, krátké tělo s dlouhýma rukama. To vše se podepsalo na jeho hereckých výkonech, kde si pletl texty, loutky či zmeškával nástupy. Odezvou bylo nespokojené publikum a k tomu pořád přšelo a hrozila již několikátá neúroda.

Může pro potulného komedianta přijít ještě nějaká nová možnost? Nová příležitost? Ano. „*Konec! Dost! Vzdát hru, vzdát putování! Zapíchnout hůl a odebrat se k nejbližšímu klepadlu, za kterým bydlí lidé. Kleknout. A prosit.*“⁷⁶ Protože měl Matěj neskutečný hlad, byl promoklý, unavený a vnitřně duševně ochablý, udělal to. Ani loutky s sebou nevezl, natož aby mu v té chvíli vadilo, že zůstaly na dešti. Na druhý den ráno přehodnotil svoje předchozí jednání a zacházení se svými nejbližšími a vzal je na milost. Nepůjde přeci sám.

5.7 Zmarněná šance státi se šaškem císařským

Pokolikáté již se dostal Matěj, nyní Serenus do Litomyšle. Neuspěl s povolením produkce, a tak nasměroval své kroky do knížecího ovčína. Pobavil místní chásku a dostal najíst včetně noclehu. Na druhý den po císařově návštěvě neodolal pokušení zahrát v ovčí kůži představení pro jeho opilé vojáky. Ty nenapadlo nic lepšího, než Matěje zatáhnout do altánu před samotného císaře. Zřetelně vyděšení byli oba. Matěj na císařovo přání zatančil a byl jím pozván na zámek.

⁷⁵ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 184.

⁷⁶Tamtéž, s. 196 -197.

Při přípravě si vysnil pozici císařova šaška. Velmi krátká a bláhová naděje však brzy vzala za své. Císař již neprojevil žádný valný zájem a poslal ho za Valdštejnem a jeho šlechtickou společností. Jeho umělecká produkce se změnila ve velký trapas. Valdštejn ho přede všemi nejen zesměšnil, ale i hrubě ponižil, proto byl Matějem odměněn vystrčenou nahou zadnicí. Poté byl s řadou kopanců a bitím za zámku vyhozen. Pomlácen se probudil v příkopě u zámecké zdi v momentě, kdy tudy procházel císař s doprovodem.

Kupodivu se mu dostalo dvojí odměny. Dostal nabídku pracovat v knížecím ovčíně, což skýtalo střechu nad hlavou a pravidelnou stravu. Poté mu ještě císař poslal dvacet zlatých. Matěj obojí odmítl s vizí pustit se radši do dalšího svobodného putování. Měl totiž tu výhodu oproti svým císařsko-knížecím protivníkům, že se na rozdíl od nich, svázaných přesně naplánovanými denními nudnými povinnostmi, může kdykoliv sebrat a odejít. „*Matěj Kuře vyplul na širý oceán.*“⁷⁷

5.8 Trudný život stárnoucího osamělého komedianta

Nejprve se vyrovnal s náznakem deziluze. Matěj jí nepropadl, nenechal se jí příliš týrat. Jen se zastyděl, dokonce pustil několik kapek slz za své idiotství myslet si, že ho vyšší kruhy vezmou jako sobě rovného, a že mu dají práci. A rozhodl, dále se více neponižovat. Spolu s dřevěnými kamarády vyrazil za novým neznámým živobytím.

Přesto mu myšlenky nedaly pokoje, a stále o sobě a o svém životním počínání přemýšlel. Osobně upřednostňoval stále hledání a nalézání svobody. Byl přesvědčen, že na to má právo. „*Já člověk... nízkého rodu, ale člověk.*“⁷⁸ Ale po životních zkušenostech musel připustit, že ve skutečnosti tomu tak asi není. - [Matěj] „*Svoboda pro nás není.*“ - [Faust] „*Nikde?*“ - [Matěj] „*Kam naše oko sahá, nikde.*“ - [Faust] „*A nikdy nebude?*“ - [Matěj] „*Radil bych vám, nepočítejte s ní.*“ - [Faust] „*A pravda?*“ - [Matěj] „*A jezte.*“⁷⁹ Přesto, že nebylo úplně veselo, alespoň se trochu pochválil, neboť vystrčit zadek na Valdštejna se ctí, byť je to hrubé, nicméně je to čin jasný a zásadní. Není to úplná svoboda, ale člověka to potěší.

Na konci září 1804 Matěj nevnímal, že Napoleon se chystá stát se císařem, a že od srpna žije ve státě zvaném Rakouské císařství. Má jiné starosti. Byl vyhoštěn z panství Trautmannsdorfů pro pitvoření se po vzoru Kašpárka při bohoslužbách v Brandýse, a navíc žebral. Jeho pohyb nyní vypadá jako motání či spíše jako prchání. V polovině prosince je už

⁷⁷ ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 225.

⁷⁸ Tamtéž, s. 229.

⁷⁹ Tamtéž, s. 229.

pořádná zima. Dokonce mu omrzly nohy. Přesto zimu přečkal na faře v Lanškrouně a výrazně zhubl. Jeho živnost je v koncích, a proto se na jaře rozhodl vrátit se domů. Nespěchal, ale domů nedošel, nechtěl se doprošovat, protože to on nedělá. Jen se z dálky díval. *Matěj byl na vrcholu štěstí. [...] Matěj seděl na holém vrcholu štěstí, s koleny u brady, a chybělo mu ovšem ledacos, ale on neměl chuť kvůli ledačemu dělat ovci a pohopsávat s úslužně nastavenou zadnicí. Dalo se žít i bez ledačeho. A to byla docela obstojná pointa jeho putování[...].*⁸⁰

Matěj se dostával do dalších konfliktů. Opilý vykřikoval nesmysly a ztropil výtržnost při slavnosti Božího těla v Nových Hradech. Hrabě ho amnestoval, ale z panství ho vyhodil. Jako jediný byl zatčen, když se přimotal do srocení podruhů a robotantů před zámek biskupa z Trautmannsdorfu. Ale tady dostal pořádný výprask. Poté s loutkami odešel do bývalého hliňáku. Zde si s nimi hrál a přemýšlel, že to může být naposled. Je srpen 1805. Začal velký nábor do císařské armády.

5.9 Jak uniknout dějinám II. aneb konec Matěje Kuřete

Syn pravého Ondřeje Serena sepsal z důvodu dědictví dopis do Nasavrk, čímž nechtěně způsobil opakované navlečení Matěje Kuřete do vojenského mundúru. Rakouská mašinerie totiž přeposílala dotazy tam či onam, až byl spis založen v Chrudimi. A shodou náhod byl Matěj chycen při krádeži jablek v klášterních zahradách tohoto města a bystrý úředník si na spis vzpomněl. Zase smůla.

Matěj při výslechu zapíral, lhal, vymlouval se, ale odvod do vojska ho neminul. Armáda na střet s Napoleonem potřebovala každého muže. Než se skupina chrudimských dostala až ke Slavkovu, poněkolikrát Matěj přemýšlel, jak uprchnout, avšak zatím bez úspěchu. Poslední neúspěšný pokus zkusil nad ránem v den bitvy 2. 12. 1805. Až v průběhu boje, po taktickém manévru Napoleonově, využil trhlínu ve formaci a utíkal, seč mu síly stačily až k silnici na Jihlavu, kde se ukryl do stohu. Opět se vypořádal s „velkými“ dějinami po svém.

On to uměl, nepodařilo se to však jeho nejbližším. Loutky ponechané v Chrudimi někdo používal. Zůstaly v jakési šenkovně, kterou obsadili francouzští vojáci, kteří s výjimkou Harlekýna, který zůstal v Chrudimi, je úplně rozbili. Matěj to netušil, zajímalo ho, co dál. Nacházel se v hájovně, kde pracoval za stravu a možnost přespání přes zimu. Má zůstat, nebo jít dál? Protože v Chrudimi zůstaly jeho loutky, jeho poslední potěšení, rozhodl se pro cestu. Na ní se dozvěděl o osudu loutek. S Harlekýnem se sice setkal, ale co teď dál? Jeho

⁸⁰ ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 236 – 237.

situace byla více než překerní, dokonce s myšlenkami na sebevraždu. Byl si dobře vědom, že nic neumí a že nemá už kam jít. „*Já už nemám chuť. Nebaví mě to.[...]Ne. Nejdu. Sóló nejdu. Ani krok. Netěší mě to.*“⁸¹

Přesto opět vyrazil. Na konci roku 1805 se po vyhnání hospodským usadil v malé hlídací boudě za stodolou, kde měl k dispozici staré seno a koňskou houni. Rakousko podepisuje potupný mír, ale Matěj Kuře to neprožívá, ani nijak nesoucítí. Je stranou dějin a na jejich dalším průběhu zcela nezúčastněný. Měl své vlastní starosti, v měřítku dějin bezvýznamné, ale v měřítku „*jednoho mizerného člověka však vleklé a neodbytné. Matěj měl hlad. A úzkost ze samoty. A krom toho si nebyl docela jist, zda neumírá.*“⁸²

Snad z nemoci, z blouznění a z horečky se Matěj v představách setkává se všemi lidmi z jeho života včetně loutek, a dávají si poslední sbohem. S La Tournesse dochází k vzájemnému vyznání lásky, ostatní dávají k dobru různá moudra, jak to u umírajících bývá. Boha odkazuje Matěj na ráno, protože pro něho má připravené tajemství, poněvadž už přišel konečně na to, co je pro něho prospěšné. Ale Bůh si ho rozluštil sám. *[...]to bylo tajemství stvořené pro vagabundy nižšího, lidského plemene, kterým je prospěšné držet pohromadě, pomáhat si v neštěstí a jednat vlídně navzájem.*“⁸³

5.10 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobností v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami II.

Matěj Kuře, hlavní postava historického (některými autory označen filozofickým či pikareskní)⁸⁴ románu Jiřího Šotoly z období vzestupu Napoleona, se narodil jako nejstarší syn menšího statkáře ve východních Čechách, a jak bylo v té době tradicí, po otcově smrti by grunt převzal. Mohu se jen domnívat, co způsobilo jeho odchod z místa zajišťujícího celoživotní střechu nad hlavou a dostatek pravidelného příjmu potravy. Bylo to v něm zakódováno nebo shlédl nějaké komediantské vystoupení a místo dřiny od rána do večera ho oslovila křídla volnosti?

Buď jak buď, Šotola nám Matěje nejprve představil ve věku 40 let s tím, že má řadu uměleckých štací, a to i v cizině za sebou. Co u oněch kočovných ansámbků mohl dělat?

⁸¹ ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 295

⁸² Tamtéž, s. 304.

⁸³ Tamtéž, s. 314.

⁸⁴ KLEIN, J.. *Šotolovo kuře na rožni jako filozofická parodie*. In: Motus in verbo, 2015, s. 64.

V uměleckém oboru rozhodně nadaný nebyl. Určitě však víme, že se díky své atypické postavě prezentoval v postavě trpaslíka. Jenom tím by se asi neuživil. A tak předpokládám, že byl principály využíván na pomocné práce. Možná také stavěl a boural scény, možná občas střídal kolegy, dělal šaška. A přitom okoukával divadelní svět. Způsoby jednání principálů, tu a tam pochytil nemnoho cizích slov či obrátů, naučil se vodit loutky, a také obsahy několika málo loutkových her. Z některých indicií mohu rovněž předpokládat, že se tu a tam dopustil podvodu nebo krádeže.

Šotola před čtenáře tedy *„místo učeného a zbožného poutníka, prohledávajícího a nakonec opouštějícího svět, uvedl na scénu divadla světa tuláka – zběha, zlodějčka, komedianta -, pro něhož je svět prostorem nikoli pro náboženské, sociální, a etické reflexe a kritiky, ale pouhé existence, měnící se často v boj o přežití. Místo poutníkovy cílevědomého směřování do středu světa a bytí líčí bezcílnou cestu tuláka, který světu a dějinám nerozumí.“*⁸⁵

Vlastní děj románu zachycuje Matějův životní příběh od jara 1800 do konce roku 1805, ohraničený dvěma významnými evropskými bitvami u Marenga a Slavkova, na kterých byl Matěj svým způsobem účasten, a tím postaven do nedobrovolné role „malého“ člověka nacházejícího se v soukolí „velkých“ dějin. On se však od nich distancuje, nezajímají ho, nepřemýšlí o nich, a pokud mu jen kousíčkem přijdou na mysl, vnímá je nepřátelsky. Nezaručují a netvoří součást jeho lidského štěstí, spíše mu ubližují, neboť jako permanentní vojenský zběh se musí ustavičně bát a skrývat, a to i za pomoci falešných nebo podloudně získaných matričních dokladů. Občas to vypadá, že on, komediant a loutkoherec, byl pimprlovým panákem, který je voděn dějinami, jenže vždycky nějakou špatně zvolenou cestou, na které má často i velkou smůlu. A ačkoliv je ve své podstatě svobodomyšlný, díky těmto životním překážkám vlastně úplně svobodný být nikdy nemůže.

Matěj se prezentuje spíše jako komediální aktér, šašek, ale jeho osud se jeví více jako tragédie. Při svých toulkách poznává všelicos, tedy i smutek, strach, hlad či samotu, ale snaží se s nimi vypořádat nějakou aktivitou, která však ne vždycky směřuje k vítězství. Jeho životní potřebou, dokonce nutností je svoboda, která by neměla být nikým a ničím omezovaná. On žije a jedná vlastně tím, že permanentně putuje, vandruje, kamsi směřuje. A v tom putování je jeho svoboda nehledíc na to, co se kolem něho děje.

Matěj je také rád s lidmi, se kterými je mu dobře. I on občas zatouží po pohodlí, po dobrém jídle, po teple se střechou nad hlavou, avšak není to pro něho to nejdůležitější.

⁸⁵ HODROVÁ, D. *Jiří Šotola: Kuře na rožni*. In Český Parnas, 1993, s. 81.

Opouští ho kvůli své svobodě, ale vzdává se ho též proto, aby pomohl jinému člověku. V osamění nebo při životních těžkostech vede dialog se sebou samým nebo se svou celoživotní láskou, která jej trvale provází v jeho myšlenkách, i když se jejich cesty rozešly. Mudruje také se svými nejbližšími spolupracovníky, personifikovanými loutkami, které jsou představovány, co by konkrétní lidské typy. Třeba postava dr. Fausta je charakterizovaná neustálým hledáním a pochybováním, tedy zároveň nenalézáním odpovědí. Komunikuje i s Bohem, jehož si obrazně modeluje jako popleteného nekompetentního stařečka.

Ať už vystupoval hlavní aktér jako Kuře, Perinet, Sevastiano, Serenus, Boroneli nebo pulcino, nepromýšlel dopředu svoji další existenci, byl zvyklý šlapat od štace ke štaci. Chvilí pobýt a zase se hnout. Nebyl to vůbec žádný filozof či myslitel o životních pravdách a moudrech, nebyl bojovníkem se svým svědomím. I když se u něho někdy projeví náznaky vzteku, protože si například na chvíli myslel, že ho bohatší vrstva tehdejší společnosti bere jako sobě rovného, brzy z toho vystřízlivěl.

Tento román Jiřího Šotoly, jakoby rekonstruuující a mapující poslední roky života Matěje Kuřete, má v sobě, kromě zachycení ubývání životních sil uprchlíka na pozadí nepříznivých vnějších dějinných okolností, i prvky potřeby lidské vzájemnosti, souznění a lásky. To je pro něho důležité. Ne bitvy, ne to, jak vypadá nebo co si o něm říkají ostatní. Jiří Šotola si v tomto románu více uvědomuje osud jednotlivce, který se, ač se o to hodně snaží, marně snaží utéci před systémem velkých dějin, byť by jen trochu tušil celý smysl a význam okolního světového dění.

Z pohledu Pohorského [...]neradostné zkušenosti a každodenní starosti lidí, [...]jakoby se s pohybem dějin mýjeli. Nebo jinak řečeno: vzdálenost mezi jejich osobním životem a mezi dějinami, [...] je prostě obrovská a nedohledná.“⁸⁶

Poslední měsíce a dny jeho života jsou plny výtržností, boje o poslední vzepětí, které se nedaří a Matěj spadá na samé dno lidské společnosti. Opouští ho i jeho pověstný pragmatismus, nicméně může prstem ukázat na dějiny, které mu v posledních letech silně ovlivnily jeho soukromý život a obvinil je jako strůjce jeho neštěstí.

Přes všechny problémy, kdy je „neustále konfrontován, je ve výsledku, je napínán na skřípek, je na rožni otázek“⁸⁷ v průběhu celého románu ve svých dialogích s přáteli, je

⁸⁶ POHORSKÝ, M. *Historický román jako dramatický rozhovor*. In ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 322.

⁸⁷ KLEIN, J. *Šotolovo kuře na rožni jako filozofická parodie*. In: *Motus in verbo*, 2015, s. 65.

v jednom z dialogů vyložená teze, která naznačuje, „že hledání smyslu má smysl jen jako proces, jako něco, co nikdy nekončí. Jinými slovy, smysl hledání je v hledání samém, ne v nalezení.“⁸⁸

A Matěj Kuře na konci života, když si prošel těmi všemi ohni válečných požárů a byl obrácen jako „kuře na rožni“, došel k vlastnímu smyslu poznání, co je prospěšné pro vagabundy jeho naturelu.

Šotolův román tedy zobrazuje tragikomický úděl malého člověka, a to postavou i zařazením ve společnosti, jehož individuální bytí je deformováno nátlakem doby, třeba nátlakem Napoleona, který ho nutí být permanentním tulákem dějin, které se vůči němu prezentují více než nepřátelsky. V době, kdy román vyšel, kdy dějiny a jejich pravdivé směřování byly centrálně nařízené, mohl působit antidogmaticky, zejména vůči jediné režimní moci manipulující s normalizovaným společenským vědomím a svědomím. Román *Kuře na rožni*, s centrálním motivem sporu o postavení člověka v dějinách, kde převažujícími aspekty byla absurdnost a skepse ve vztahu k dějinám znázorňovaným jako jediný majitel práva násilného uchvácení života jednotlivce, byl tedy v rozporu s primárně požadovaným všeobecným optimismem.

Šotolův Matěj Kuře je prototypem jeho hrdinů. Není to edukativní vzorový příklad. Naopak. Je snadno manipulovatelným objektem dějin, je to šachový pěšec, společenské a historické souvislosti ho míjejí, prodírá se životem bez jasného a smysluplného cíle a jeho curriculum vitae je naplněné nezdary, omyly, tragikomikou, absurditou a zmarem lidského osudu malého, obyčejného člověka. Matěj Kuře není ten, který by se zmoohl na hrdinský čin, spíše pokračuje ve svém sisyfovském údělu. On ho přijímá, ztotožňuje se s ním, a byť ho může kdykoliv opustit, pokračuje v něm. Z tohoto pohledu pak *Kuře na rožni* je „spíše podobenství o lidském údělu než historický román; básnická imaginace, neustálá konfrontace skutečnosti se snem a představami, stejně jako dramatické vypravěčské gesto a expresivní výrazové prostředky, [...]to vše má poslání mnohem důležitější než historická faktografie, réalie či kolorit doby.“⁸⁹

Zdá se tedy, že tento román vycházející z neustálé konfrontace reálného světa a světa fantazie, není tradičním románem bytostně historickým, ale spíše jeho filozofickou, a možná i básnickou variantou. Tím, že se Šotola dívá na svět a jeho běh dějin „odspodu“, zbavuje je jejich glorifikace, a navíc do popředí staví humanisticky laděný protest proti zlu a proti válce.

⁸⁸ KLEIN, J. *Šotolovo kuře na rožni jako filozofická parodie*. In: Motus in verbo, 2015, s. 65.

⁸⁹ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 41 – 42.

A proti této absurditě mocenských ikon staví Šotola obyčejného hrdinu hledající smysl lidského hledání, putujícího v dešti, v blátě, kdy je sám sebou a vede dialog s autorem, sám se sebou, jehož hlavním tématem je hledání podstatnosti lidského života. A Šotola i v tomto románu nedává žádné jasné a jednoznačné formulace kladných či záporných odpovědí a nechává to na čtenáři.

Šotolovo vnímání dějin světa je ve své podstatě dvojpólové. Na jednom je svět drobného pracujícího lidstva a na druhém svět vládnoucích politických celebrit. Z románu však není patrné, kdo je primárním tvůrcem těchto dějin, byť pocitově čtenář cítí větší autorovu nakloněnost Matějovi. Tím vlastně vyjadřuje nesmiřitelnost s takovým osudem člověka a smutek nad jeho nenaplněností.

Pohorskému z toho vyšly dva konečné závěry. „*Jeden je znázorněn koncem našeho loutkáře, kterého najdou teprve na jaře[...]* v jakési dřevěné boudě, aniž si ho dějiny vůbec nějak povšimly. Druhý je představován vědomím, že život a historie pokračují bez ustání a že nepřetržitě budou pokračovat také nové výpravy za nalezením historicky konkrétního a individuálního smyslu života.“⁹⁰

⁹⁰ POHORSKÝ, M. *Historický román jako dramatický rozhovor*. In ŠOTOLA, J. Kuře na rožni. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 327.

6 Nečekaně velká kariéra malého člověka Johánka z Pomuku

6.1 Johánek notář a kšeftař

Je polovina prosince 1378, císař Karel IV. je krátce po smrti, ale Johánka z Pomuku, arcibiskupského notáře, zajímají, za svědecké asistence svého celoživotního patrona Mikuláše Puchníka z Černic, jeho lichvářské čachry s jedním z milců nového krále Václava IV. V této chvíli je osobou bezvýznamnou, nemohoucí za žádných okolností ovlivnit ani osudy Čech, ani osudy katolické církve.

Při svých lichvách sní o faře, ale ne z důvodu náboženských, nýbrž z důvodů ekonomických, tj. aby dobře vynášela. I proto se drží spolupráce s Puchníkem, který je v podobných záležitostech již poměrně zbláhý.

Ať už je to Johannes quondam Welflini de Pomuk, jak se jako notář oficiálně podepisoval, nebo Johánek, Hanýsek, Johanes či Hanes, je Jiří Šotolou v románu *Svatý na mostě* (1978) vnějškově charakterizován jako „[...]směšně malý, nevypadal nijak zajímavě ani významně,“ nebo „[...]kterého milý Pánbůh ošidil na výšce a na tloušťce mu to nevynahradil.“ Kromě výrazně malého vzrůstu, ho Šotola dále vykresluje tak, že je to: „Nevyzpytatelný špinaveček. Smrdí žebračkou kuchyní a čtrnáct dní nošeným prádlem, i stát nad ním na ulici je hotový očištěc.“⁹¹

Na začátku románového vyprávění je Johánkovi necelých čtyřicet let. Původem je z Pomuku, „venkovský příšelec [...]Z rodu nízkého. Klášterní poddaný.“⁹² Jeho vnitřní povahopis pak doplňuje Dokoupil: „[...]figurka Johánka z Pomuku, primitivního příživníčka, jakési hlodavé lidské myšky, jejíž největší chybou je, že je nenažranější, než přísluší jejímu stavu.“⁹³

Nyní jako notář musí být přítomen ve funkci zapisovatele při zasedání kapituly. Arcibiskup Jan z Jenštejna více než jednání sledoval prazvláštní individuum, dřímající s otevřenýma očima prohlízejícího si notně zašlé škrpály a bohaprázdně civějícího, který občas něco zapsal, jinak netečně dřepěl. Církevní problematika ho totiž nezajímala. Byl sice v jejich službách, ale jen jako civilní zaměstnanec.

Proto ho překvapilo a rozrušilo, když měl po jednání přijít za arcibiskupem, který s ním chtěl, bůhví proč, řešit otázku papežského schizmatu. Johánek na většinu otázek odpovídal vyhýbavě, hlavně aby mu to nepřidělalo problémy. „S pravdou je hrozná potíž pane. A se ctí

⁹¹ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 54. 69, 118.

⁹² Tamtéž, s. 61.

⁹³ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 44.

taky. *Já bych nechtěl mít potíže kvůli papežovi. Nikdy jsem ho neviděl.*“⁹⁴ Na arcibiskupovu nabídku, co by chtěl za odměnu, ale zareagoval velmi rychle. Přijal by oltář s nějakým obročím a už také v té chvíli věděl po kom.

Na jaře 1379 splnil základní podmínku pro přidělení oltáře. Nechal se vysvětit knězem za nemalých finančních nákladů, aby mohl vstoupit přes práh Vlašimské kaple v kostele sv. Víta.

6.2 Počátky Johánkovi církevní anabáze

V létě 1379 se po Čechách rozšířil mor, který sprovodil ze světa i faráře od sv. Havla. Novým byl jmenován Johánek z Pomuku. Pravda, zase to něco stálo a jmenovací listinu s pečeti konzistoře si napsal sám. Generální vikář Kuneš z Třebovle to podepsal později.

Kostel byl z důvodu morové nákazy poloprázdný, a ti zbylí zprvu nevěřičně zírali na velebníčka malé postavy, chatrného hlasu a neobratných pohybů. Ale Johánek se snažil. Bosý vodíval i procesí plná proseb za odvrácení moru. Jinak byl spokojený. 28 kop ročního příjmu, ves Dalov s poli, lesy a dvory a příjmy ze tří domů.

Jenomže po Dalovu zatoužil Puchník. Možnost prodeje nebo výměny za kanonikát jako expert na podloudné obchody odmítl. A proto se rozešli ve zlém. Johánek tušil, že to pro něho není do budoucna nic pozitivního. Chtěl se omluvit, ale nakonec se zoufalstvím za Puchníkem zakřičel: „*Zloděj! Břichoun! Pupek! Berka beroucí!*“⁹⁵ Velmi podobné tomu, jako když zloděj volá, chyt'te zloděje.

A Puchník kul železo, dokud bylo žhavé. Stěžoval si na Johánka u děkana Příbika z Pořešína. Jako doklad servilnosti přinesl prsten, který dal původně do zástavy Johánkovi králův milec, který měl poměr s královnou. Děkan si prsten pochopitelně ponechal pro případné další využití a Johánka vyslechl. Ten vše vyradil a svým podpisem stvrdil. Johánkovi ten večer nebylo dobře a hnaly ho výčitky svědomí a hlavně co s ním bude dál? „*Kam jsem se to já ubožák dral, milí křesťané? Ó neštěstí hubené, jak se mne tuze držíš!*“⁹⁶

Zatím Johánek poctivě sloužil mše, křtil, oddával, pohřbíval, vybíral ofěry a poplatky, konal mše i ve své Vlašimské kapli, kde rovněž nezapomínal na výběr poplatků. Stále také zůstával arcibiskupským notářem, radil za úplatu a prosazoval se i ve svém původním lichvářském obchodování, kdy půjčoval peníze za lichvářský poplatek dvacet pět ze sta. Protože stížnost na Johánka Kuneš uložil, zkusil Puchník žalovat na Johánka u zástupce

⁹⁴ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 77.

⁹⁵ Tamtéž, s. 101.

⁹⁶ Tamtéž, s. 103.

generálního vikáře, který ten Johánka uvěznil.

Johánkuv dopis s ústupky včetně vzdání se Dalova přítele Puchníkovi skončil v ohni. Poté se také dopisem obrátil na arcibiskupa. Ale to už nebyl ten nevázaný mladík věnující se spíše světským radovánkám. Po těžké nemoci se zcela obrátil směrem k Bohu, ale na písáříka si vzpomněl a využil ho jako špeha, který měl v italské Padově sledovat arcibiskupovi příbuzné. Zdálo se mu totiž, že místo studia mu dělají jen ostudu a dluhy. I Kuneš využil Johánkovy cesty do Padovy a svěřil mu tři dopisy, kterými připravoval u italských přátel jím organizovanou cestu Václava IV. k římské korunovaci.

A tak v září 1382 odjel Johánek, už bez Vlašimské kaple, doprovázen dvěma ozbrojenými arcibiskupskými pacholky, na skřípajícím voze za posláním do Itálie.

6.3 Johánkova padovská „dovolená“

I když Johánek původně svůj odjezd protahoval a oddaloval, po arcibiskupově výhrůžce vězením, nakonec odjel. V Padově prodal vůz a koně a za stržený peníz se ubytoval u starší vdovy. Občas si přivydělával sepsáním žádosti nebo žaloby, vytrvale docházel na místní univerzitu, avšak s nevalnou pozorností a ještě horší pílí. Jedenkrát měsíčně zaskočil také za lazebnicemi. Navíc od svého zástupce obdržel měšec s penězi, a proto začal uvažovat i o nenávratu do Čech.

Své hlavní úkoly však dokonale pokazil. Roli špeha vyzradil člověku, kterého měl sledovat a byl vyhnán holí. Dopisy pana Kuneše nepředal, neboť v jeho mysli převládl bojácný názor, sebedopcenění, že by to zase špatně dopadlo. Pan Kuneš i arcibiskup vypustili Johánka z hlavy a poslali jinou delegaci.

Ale Johánek v Padově nezůstal. Jeho zástupce u sv. Havla Kunc už mu žádné peníze neposlal, protože se sám považoval za faráře v tomto svatostánku, a Olbram ze Škvorce, kterého měl Johánek špehovat, vše po návratu do Čech prozradil arcibiskupovi. Ten ze vzteku poslal tamnímu biskupovi dopis, aby Johánka zatkl za zběhnutí a poslal ho zpět do Prahy. A tak v posledním listopadovém týdnu 1393 dva ozbrojenci padovského biskupa doprovázeli nápadně malého človíčka jedoucího na mezku zpět do Prahy.

6.4 Johánkova hvězda povážlivě bliká

Arcibiskup o arestovaného Johánka ztratil zájem. Jím pověřený hofmistr ho vyhodil a Johánek si už představoval svoje zklidněné bytí na faře u sv. Havla. Plebán Kunc ho do získaného dobrého bydla ale nepustil, a dokonce nechal Johánka zbít. Ten potom průběžně

přespával u farníků a vdov, hledaje marně přítele Puchníka. Jeho situace v Praze se zdála bezvýchodná, protože díky arcibiskupově nemilosti se k němu všichni otočili zády, i vikář Kuneš byl ze své funkce odvolán.

V lednu 1394 tomu náhoda chtěla, aby se v Praze potkal s krajanem z Pomuku, který zde nakupoval pro karlštejnskou kuchyň, v níž byl Mikeš Pařez královským kuchařem. A tak se z arcibiskupského notáře a faráře od sv. Havla stal pomocný kuchař na Karlštejně pod skrytou identitou posla z Míšně, který se kvůli sněhu nemůže vrátit domů. Většinou loupal cibuli, průběžně se přejídal a po večerech s Mikšem debatoval při popíjení piva o poměrech v katolické církvi, kterou opovážlivě hanil. „*Oni si koupí rozhřešení, víš? Třeba i papežské. [...] Církev ti prodá i nebe, Mikšíku. A Bůh neruší, co církev sjednala.*“⁹⁷ Mikeš stál v otázkách víry na straně Milíče z Kroměříže, jenž svým posluchačům přednášel o boží pravdě a životě v chudobě.

Po konfliktu s písařem královských kuchyní Johánek preventivně Karlštejn opustil a vydal se domů do Pomuku. Zde v hospodě si ze zistných důvodů vymýšlel báchorky o svém původu. Když se nakonec přiznal, že je kněz, a že je povinností křesťana se o něho postarat, všichni odešli. Zmapoval si situaci v obci. Zjistil, že je farář dlouhodobě pryč, co dělá a kolik bere jeho střídník, a poté se vydal do místního kláštera, aby opět báchorkami o sobě oklamal místního převora a klevetami pošpinil střídníka. Ten musel na přezkoumání do Prahy a jeho pozici převzal Johánek.

Svoje postavení vzal za špatný konec. Jeho životní cíle se totiž nezměnily. Šlo mu především o uspokojení tělesných a materiálních potřeb. Jeho náboženstvím byly peníze a požitky z nich plynoucí. Proto ihned bylo cílem jeho kázání vymámit z věřících peníze a naturálie. Došel až tak daleko, že vyhlásil místním ultimátum. Pokud nedonesou peníze, přestane provádět úkony faráře; nebude křtít, oddávat, nebudou mše. A tak pomučtí přestali chodit do kostela. Prevor zjistil situaci a sdělil Johánkovi, že do půl hodiny musí opustit faru i obec.

Johánkovi bylo zle. Musel šlapat pěšky, nadával na boty, na puchýře, hořekoval nad svým osudem. Dokonce i žebрал. Toho léta 1394 mu už bylo 44 let a on si uvědomoval svoji osamělost. „*A přišlo mu to k smutku a k lítosti. A zamyslel se nad svým životem a shledal ho neutěšeným a nepodařeným a nevelmi vhodným k tomu, aby se v něm pokračovalo.*“⁹⁸ Tak zle na tom byl.

⁹⁷ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 142.

⁹⁸ Tamtéž, s. 155.

Události světa pluly zcela mimo něj. Viklef dopsal své spisy a umíral, mezi Václavem IV. a arcibiskupem došlo k otevřené roztržce a Jan přestal být královým kancléřem. Johánek byl často o hladu, živil se jahodami a přemýšlel o své samotě. To Puchník výrazně povýšil. Stal se nejbližším spolupracovníkem arcibiskupovým, přesně plnil jeho pokyny. Řadu věcí řešil i bez jeho vědomí ve vlastní režii. Dostával se k vedení české katolické církve. Jan z Jenštejna věděl, co je Puchník zač, pohrdal jím, ale byl s ním spokojen.

6.5 Zahraniční dobrodružství

Johánek narazil na kupeckou karavanu mířící do Bavor. Po jejím nechtěném opuštění se dostal do Štraubingu, kde se setkal s krajanem Jetříškem, který dokázal vše zařídit, všichni ho znali, ale pro jeho panchartský původ nebyl mezi lidmi váženým občanem.

Zpočátku si žili spokojeně, spolupracovali na řadě vážných i nevážných záležitostí, ale protože se nedohodli, co s nakradenými cennostmi z kostela, byli vyzrazeni a museli se skrývat. Byl leden 1395, a oni se rozhodli pro dlouhou cestu do Avignonu. Díky pohostinným selkám či farářům se i v zimních měsících vždycky měli kde ohřát a najíst, pokud se nedopustili nějaké zlodějiny, po které museli zase utíkat před zákonem.

Jaro je zastihlo na severu Itálie, ale Johánek už se cítil velmi unavený. „*Bolí mě nohy. Netěší mě takhle putovat. [...] Netěší mě tejit a harcovat. [...] Nic mě netěší.*“⁹⁹ Cesty přátel se rozešly. Ta Johánkova skončila v Janově. Přišel do přístavu, lehl si a čekal. Nikdo si ho nevěšmal. Protloukal se zde asi pět měsíců, když se do Janova sjeli čelní představitelé katolického kléru včetně papeže. Z Johánka se stal žebrák, směšně malý mužik zanedbaného vzezření.

Jako přímý účastník při spektakulárním vystoupení papeže na místním hřbitově se Johánek, který přišel se skupinou žebráků s představou, že mohou dostat nějaké peníze, po delším čase setkal s Puchníkem. Oba se dostali do těsné blízkosti papeže v momentě jeho nechutně vypadajícího záchvatu. Ačkoliv se nejdříve odstrčili, Puchník se totiž domníval, že Johánek byl vyslán králem, aby ho zabil, záhy se opět setkali, aby se dohodli na vzájemné spolupráci, neboť si mohou být prospěšní. Johánek dostane zpět svou faru s kostelem a bude pracovat pro Puchníka, který je nyní v papežově oblibě. A tak se v létě 1396 Johánek, jako člen Puchníkovy delegace, navrací po čase zpět do Čech.

⁹⁹ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 190 – 191.

6.6 Johánkův návrat do starých kolejí

Johánek se prozatím u Puchníka zabavoval lenošením, které prokládal vydatnou stravou. Na Puchníkovi si během zasedání arcidiecézní synody lstivě vynutil malou ozbrojenou eskortu, která mu pomohla dobýt zpět faru a kostel u sv. Havla. Shodou řady náhod se zápis o nevěře královny a zástavním prstenu, který sepsal kdysi Johánek, půjčující na lichvu, dostal přímo ke králi Václavovi, jenž si Johánka pozval k výslechu.

V duchu jeho povahy se Johánek snažil řadou lživých výpovědí o záchranu svého krku. Václav mu neuvěřil, a přesto se od něho chtěl nechat vyzpovídat. Johánek se toho neodvážil, jeho starostem nerozuměl. Alespoň napomohl zachránit královně Johaně život, když na královu otázku, zda má manželku zabít, Johánek odvětil: „*Řekl bych, že ne.*“¹⁰⁰ A král nazývající Johánka plchem, ho propustil.

Na Puchníkovy náklady odjel Johánek v dubnu 1387 do Padovy, aby na univerzitě získal titul doktora církevního práva – Johannes de Bohemia, a aby to byl zároveň start do nového bytí. Proto si tradičně za úplatu nechal od papežského výběřčího vystavit přímluvu na kanovnickou prebendu. Po návratu nebyl arcibiskupem přijat, proto pouze poslal přípis se žádostí alespoň o ten nejhorší kanonikát u sv. Jiljí.

Na oslavu pozval kromě Puchníka další čtyři vysoké církevní představitele a uspořádal za značný peníz bohatou hostinu. Poté byli jedním z pánů všichni pozváni do jeho podniku. Na Johánka se sice nedostalo, ale musel tuto kratochvíli, na kterou si musel půjčit, zaplatit. K tomu si půjčil další peníze na ušití kanovnického pláštíku a novou rochetu s krajkou, na hedvábný pás, a také si nechal ušít nové boty.

Na Boží hod vánoční 1387 v honosném hávu už ani nesloužil mši, jen významně seděl při oltáři, cítil se nesmírně příjemně, jak se mu všichni klaněli, a dokonce si vyzkoušel napodobit papeže, když si vzpomněl, jak při záchvatu vytřeštil oči, pootevřel ústa a povystrčil jazyk. Jenomže po svátcích mu bylo zase úzko. Dluhy se postupně navyšovaly, a tak bylo třeba je urychleně zaplatit. Vytloukal klín klínem a zase si půjčil, tentokrát u soukmenovce Puchníka na úrok třicet pět ze sta.

Kromě splátky peněz požadoval po Johánkovi i další pomoc, a to přímo na arcibiskupské synodě, kde měl vystoupit s proslovem. Zpočátku nemluvil a všichni zpozorněli. Pak začal velmi potichu, poté postupně zesiloval a nakonec velmi silným hlasem řekl, že on „*[...]by bez rozmyšlení podpálil celý dům! Celý dům a celou ulici! Protože, kde je satanovo vejce, ba kde*

¹⁰⁰ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 226.

je z ďábla byt' i jen chlupe, tam musí vzplanout požár šlehající ke slávě papežů a inkvizitorů až k branám ráje!"¹⁰¹ Johánkovo vystoupení ve stávajícím souboji o reformu církve, pravověří a co je kacírské v Čechách, Puchníka uspokojilo. Získal loajálního služebníka, který je na něm finančně závislý. Neočekává tudíž od něho nějaký podraz nebo revoltu.

6.7 Doktor Johánek generálním vikářem!

Po dobrovolném odchodu Kuneše z Třebovle z postu generálního vikáře nabídl Puchník tuto funkci Johánkovi. Svoji nabídku doprovázel úvahami o pomoci záchrany české církve, že je to vlastně povinnost, a že Bůh ho za to odmění. Johánek to považoval za žert a v tomto duchu nabídku odmítl. *„Já nezachráním ani kočku, když se topí ve strouze. Jsem člověk malého vzrůstu. Stěží vylovím grošík z louže.“*¹⁰² Puchník přihodil nabídku dalšího kanonikátu a arcijáhenství, ale Johánka ovládl strach. Proto přešel Puchník k ekonomickému a zákonodárnému vydírání, kterému se Johánek podvolil.

Puchník apeloval na arcibiskupa se jmenováním. Ten po určitých podmínkách a na trvalé Puchníkově naléhání Johánkovo nominaci schválil. Po narychlo sepsaném jmenování byl dr. Jan z Pomuku v metropolitním chrámu jmenován generálním vikářem. A hned byl Puchníkem zaúkolován vyšetřováním Matěje z Janova. To však Johánek neuměl a v oblasti trestání byl poměrně humánní. A navíc proti vzdělanci v oblasti teologie neměl šanci pro argumentaci. Proto vždycky v takových situacích volil vlastní únikovou cestu. Poslal Matěje z Janova z Prahy na faru ve Veliké Vsi, čímž ho vyřadil i z jednání synody, protože již měli s Puchníkem předem připravený scénář, kdy nebylo dáno slovo kněžům s jiným názorem, a navíc bylo čteno Matějovo přiznání a odvolání bludů. Rovněž byl vydán zákaz kázání některých kněží, kteří v té době seděli ve vězení a nemohli se bránit.

Po ukončení jednání se Johánek přitočil k arcibiskupovi se žádostí o další rozkazy. Arcibiskup, kterému mužík připadal povědomý, ale přesně se neupamatoval, odvětil: *„Vypadáš jako idiot. Ale nejsi. Chytře jsi připravil synodu. A trvala krátce, tak to má být. Koukáš jako osel, ale spíš jsi krysa, vid'?[...]A uhni, nebo tě zašlápnu.“*¹⁰³

Asi v polovině března 1392 ctihodný Johánek, malý človíček pocházející z poddanských poměrů, řídí českou církev. Byl tlustoučký, na krátkých nohách, mrňavý, ale důležitý. Do práce jezdil vozem. Byl kanovníkem vyšehradským, arcijáhenem žateckým, majitelem dvou

¹⁰¹ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 263.

¹⁰² Tamtéž, s. 273

¹⁰³ Tamtéž, s. 292.

vesnic. Prostě vedl takový dobrý lidský život.

Johánek byl mírný křesťan a vlídný kněz, který by mouše neublížil a bližnímu neukřivdil. „Z Johánka se stal člověk dobrý.“¹⁰⁴ Svůj úřad vykonával svědomitě, svolával synody, diktoval cirkuláře, schvaloval a odebíral obročí, rovnal spory, navštěvoval kostely, vydával pokyny podle církevního práva, ale také podle své potřeby. K vylučování z církve nebo k vyhlášení interdiktu nesahal. Měl rád svůj klid, protože se řídil nepsaným zákonem, že se vždycky dá sjednat oboustranně výhodná směna. A pokud už to nešlo po dobrém, poslal rebela co nejdále od Prahy.

Občas ovšem musel splnit něco, s čím bytostně nesouhlasil. Měl dát souhlas s upálením chyceného emisara papeže z Avignonu. Bylo to proti jeho přesvědčení a hodně se bránil. „*Nic nepodepíšu! Nikam nepřijdu!*“¹⁰⁵ Vyhrožoval žalobou k papeži, ale byl Puchníkem zpacifikován a podvolil se. Ale to nejhorší ho teprve čekalo. Tím emisarem byl jeho přítel Jetříšek, který byl opět chycen při svatokrádeži. Ačkoliv byl Johánek pro Jetříška vždycky mrňavý vurmajzl či svině vurmajzl, nakonec se rozloučili jako staří braši s tím, že Johánek alespoň na rozloučenou pořídí Jetříškovi vysněný kabátec obšitý kuninou. A Johánek svůj slib splnil.

6.8 Johánek na okraji větších dějin

Na pokyn Jenštejna a radu Puchníka vyhlásil dr. Johánek klatbu nad Zikmundem Hulerem, nejvyšším královským podkomořím, což byl jeden z aktů vzájemného souboje mezi Václavem IV. a arcibiskupem Janem z Jenštejna. Václav za to Johánkovi a dalším slíbil pověšení za palce a stažení z kůže.

Johánek větší politiku neřešil. Měl svůj problém s Matějem z Janova, který opět vyřešil mazaně. Po důraznějším střetu s přítelem Mikšem, který nyní sloužil Matějovi, dosáhl toho, že mu Matěj donesl dvě knihy. On je poručil donést na půdu a kapitule oznámil, že je zkoumá, čímž dosáhl svého – měl od problému svatý pokoj. A když v létě 1392 většina bohatších odjela z Prahy na venkov, Johánek zůstal. Užíval si svého majetku a nechtěl o něj přijít. Moc dobře totiž znal doby hladu a toulání se po cizině.

V Čechách však situace směřovala k otevřenému konfliktu. Jednali představitelé šlechty s cílem Václava někam zavřít. Vlivný Rožmberk už se viděl na trůně. Jednali i představitelé církve. Václava poslat do Říma, zbavit se kacírů a třeba i s novým arcibiskupem. A do toho

¹⁰⁴ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 296.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 303.

proti nápadu Václava s Hulerem. Mimo tohoto dění ostával Johánek. Z pozice svého úřadu byl účastem na pohřbu královny vdovy Anny Pomořanské. Byl tedy svým způsobem uprostřed historie, která však nebyla jeho historií a upřímně mu byla ukradená.

Ani boj o milostivé léto mezi arcibiskupem a králem v něm nevzbuzoval ani radost, ani zlost. Spíš jen sledoval a naslouchal. Radši se staral o přízemnější záležitosti, jako bylo třeba obsazení far. Mohl by ze své funkce upozornit na to či ono, ale dr. Johánek vždycky vše poodloží, ono se to nějak vyvine. Radši si zajede pro nějaké požitky do svých vesnic. Občas také vyběhl ze svého úřadu na břeh Vltavy, aby se zahřál na sluníčku a odpočíval. Navyká si být sám.

6.9 Johánkova hamižnost ho vplétá do sítí boje mocných

Úmrtí opata kladrubského kláštera v březnu 1393 si Johánek poznamenal, ale neřešil. A přitom právě o tento klášter se vedl lýtý boj mezi arcibiskupem a králem. Krátce po volbě nového opata, jehož zvolení vedl velmi rychle a netradičně arcibiskup, dorazila do Prahy za Johánkem delegace benediktinů s vozem plným lákavých potravin. Po delegaci se dostavil sám opat se zápisem o svém zvolení. V té chvíli Johánek, posílený již značným majetkem a osvojenými manýry patricijské vrstvy, donutil hosta ho patřičně oslovovat.

Opat požadoval neprodlené potvrzení volby se zdůrazněním důležitosti úředního výkonu, ale Johánek tradičně nespěchal. Jednak byl čas oběda, nevěřil návštěvě arcibiskupa v Kladrubech, a navíc dle předpisu trvá celý proces čtyři týdny. Když ovšem opat mezi čtyřma očima začal nabízet finanční náhrady za zrychlení aktu, po několikerém navýšení nakonec Johánek kývl, a za tři dny bylo jmenování potvrzeno a zaknihováno. To ovšem Johánek netušil, že zhatil královy plány se zřízením kladrubského biskupství, což krále tak rozzuřilo, že rozeslal po celé zemi posly s informací o pochytní prelátů, zapálení kostelů a klášterů včetně utopení vysokých církevních představitelů, kam Johánek pochopitelně též náležel.

Ten zatím marně sháněl vedoucího průvodu na Květnou neděli a přitom zjistil, že po představitelích církve není ani památky, neboť před zlostí krále prchli za arcibiskupem do Roudnice. Náhodou zabrousil i do chrámu sv. Víta, kde se dostal do rozhovoru s modlící se královnou Žofií, které na její přání požehnal. Když ho upozornila na nebezpečné a smrti zavánějící královy plány, nikterak se tím nezabýval, neřešil to. - [Královna] „*Čeho si*

vlastně všímáš? Žiješ jen Bohu? “[...] - [Johánek] „Sobě žiju. A je s tím nějakého shánění! Já žiju rád.“¹⁰⁶

Johánek na druhý den také odjel do Roudnice. Po krátké schůzce s arcibiskupem se přesunul do kuchyně. Teprve poté zamířil mezi ostatní preláty, kteří na něho hleděli úkosem za trapné zpoždění. Ale ani na Roudnici nebyla právě dobrá atmosféra. Nerozhodný a nejistý arcibiskup z ničehož nic rozhodl o vojenském pochodu na Prahu, v jehož čele pojedou ve vojenské zbroji. Hnout se tedy musel i Johánek, ale jel až poslední ve své košatince. V Praze zůstal na arcibiskupském dvoře, upěchoval okna a zastřel je králičinou. Začínal být na rozpacích, co se asi bude dít. Po podivném snu, kdy rozmlouval s královnou, která mu vyčetla, že žije jen sobě, si dal dokonce i předsevzetí, že dá almužnu chudým, ale zatím s tím spěchat nebude.

6.10 Nad Johánkem se stahují mračna

Po černé mši vyslechl Johánek rozhovor mezi arcibiskupem a jeho hofmistrem o chystaném souboji vojsk zneprátelených stran a přišlo mu divné, že arcibiskup místo žehnání chce bojovat. Nejvíce ho však ranilo, že preláti budou po jeho boku. Proto se pro jistotu schoval do kuchyně. Druhý muž české katolické církve loupal cibuli.

Rozhodnutí arcibiskupa však bylo konečné, a tak i Johánek, který se bál, musel šlapat po boku svého pána na místo plánovaného boje. Situace se však vyvinula zcela jinak. Hlavní aktéři se smířili a arcibiskup předhodil Václavovi své čtyři přítomné preláty. A tu se Johánek dopustil fatální chyby. Klekl před králem a prosil za osvobození. Václav ho však poznal. „*Tys myslel, že tě vytrousím z paměti? Nevytrousil jsem, bratříčku. Nosím tě v srdci. Sprostota, povídáš? Ty za ni můžeš, mrcho mrňavá! Ty můžeš za všechno! Tys napsal ortel nad Arabelou. Tys mě zkazil! Tys mně oznámil pravdu! A hrozná pravda rozežírá duši. Pravda je konec. Pravda nemá být! Honem odříkej otčenáš. Hodím tě psům.*“¹⁰⁷ Jakoby Václav nad Johánkem vyřkl ortel smrti.

Pochytané preláty svěřil Václav do péče podkomořího Hulera a ten zase staroměstskému rychtáři Ješkovi Ocasovi, což byl opilec, který si osvojil „*řeči a způsoby krčemné, [...]žil jako vepř na krmníku a byl se svým žitím spokojen.*“¹⁰⁸ Z pěti zadržených hned tři propustil a nechal si tam jen Puchníka a Johánka. Puchník si hrál zpočátku na hrdinu, bojovníka,

¹⁰⁶ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 410.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 470.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 472.

zatímco Johánek zestárl a zpohodlněl a jeho síla opadla. Jakoby konečně pochopil svůj omyl a chybu, že se on, nýmand, pustil na tenký led po boku prelátů. Lstivý Puchník o svůj krk však hodlal bojovat stůj co stůj. Nenarodil se, aby pomáhal jiným, krom sebe, a volí novou strategii, kterou citově Johánka vydírá. Ten se rozhoduje, že veškerou vinu vezme na sebe. Ale to Puchníkovi nestačilo a dál Johánka takticky vydíral: „*Nelži, známe se. Jsi poseroutka, Johanes. Uškodil by sis. [...] Vykonal bys dobrý skutek, Johanes.*“¹⁰⁹

Johánek se ve stavu silného emočního rozrušení vidí jako malý chlapec, kdy ho nabádali, aby vykonal dobrý skutek, po chvíli se mu zjevila královna Žofie: „*Neváhej, kněže. Udobříš si Boha. Dojdeš odplaty a štěstí v nebesích.*“¹¹⁰ Je psychicky zatlačen do kouta a Puchník toho znovu využívá, tentokrát s ponižující strategií s cílem vyprovokovat Johánka k zásadnímu činu. „*Zklamals mě, kněže. Kapou z tebe sliny. A páchneš. [...] Ty nepatříš mezi nás. Mezi preláty církve. Jsi žebrota a žebrotou zůstaneš. [...] Sláma ti čouhá pod infulí, Johanes. A ze střeviců hnůj. Hnát klackem jsme tě měli, když ses mezi nás cpal. Plivnout mezi oči jsme ti měli! [...] Zbytečně ses narodil. Zbytečně jsi žil. Prase jsi! Prase na hnoji!*“¹¹¹

A Puchníkova taktika přinesla své ovoce. Johánka slova urazila, ale zároveň vzmužila. Odpověděl mu stejnou mincí s tím, že on ho z vězení dostane. A dokonce, což není jeho zvykem, za to nic nechce. „*Jenom abys mně jednou taky záviděl! Abys měl vztek!*“¹¹²

6.11 Johánkovo umučení

Johánek splnil svůj slib a Puchník byl propuštěn. Johánek dle zvyklosti diktoval písaři své přiznání, jenže Ješkův pivem zdeformovaný úsudek potřeboval obětního beránka podle Hulerových pokynů. Proto přistoupil k výslechu za pomoci mučení. K smrti vyděšený Johánek na sebe chrlil jeden hřích za druhým, a čím víc ho chystali k mučení, tím jich přidával.

Toto děsné divadlo pokračovalo, i když se na žebříku Johánkovy vykloubily ruce. Ješkovi to stále nestačilo a chtěl přikročit k pálení. Hrůza, která zasáhla Johánkovu mysl a tělo, přinesla náhlé vysvobození v podobě Johánkovy smrti. Jeho tělo Ješek vhodil do Vltavy. Nikdo se nad jeho zmizením nepozastavil, nikoho to nezajímalo. Bylo milostivé léto.

Po čtyřech týdnech byl vytažen nějaký utopenec. O jeho tělo sváděli boje dominikáni,

¹⁰⁹ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 487.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 488.

¹¹¹ Tamtéž, s. 489.

¹¹² Tamtéž, s. 489 – 490.

cyriakové a klerikové od sv. Jiljí. Výsledkem pak byla dohoda, že se nad tělem vznášela zář v podobě peroutky a z vln tryskalo pět hvězd. Uvědomili o tom pražskou konzistoř a papeže, čímž byla zahájena cesta k Johánkovu svatořečení.

O tom, který je ten pravý, totiž Johánek z Pomuku nebo sv. Jan Nepomucký, spolu svedli imaginární diskusi v roce 1866, když se preventivně odvážely ostatky svatého před pruským nebezpečím. „*Vůle boží je někdy záhadná. Zámysly církve je někdy svízelně pochopit. Ale člověku není dáno chápati. Člověku je dáno věřit.*“¹¹³ A i když je z jejich dialogu patrné, že se verze, které oba prosazují, od sebe velice liší, občas docházejí k závěrům, které jsou poplatné v každé době. „*Tys tělo. Já jsem idea. [...] Tvůj život není tvůj. Je náš. [...] Lidé jsou genus přízemní. Lidí si potrpí na příklady. Ze života. [...] Lidé si žádají příklad. Barvitý.*“¹¹⁴

6.12 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobenství v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami III.

Jiří Šotola pojal a vykreslil svoji ústřední postavu, která se později stane svatou, jako protiklad světce, jako symbol všech možných nejhorších vlastností plebejcovy přístupu k životu. Je bezzásadový, podlézavý, zbabělý, žijící jen sám pro sebe, hamižný i sobecký, nekompetentní, cpoucí se někam, kam nepatří. Je osobou tak přízemní, a to nejen svojí výškou, ale primárně tím, že v životě nemá žádné vyšší cíle, nemá žádné poslání, a proto je viděn vedlejšími postavami románu spíše jako odpudivý živočich než člověk – veš, plch, myš, krysa či prase. Na rozdíl od ostatních postav řadících se k protagonistům „velkých“ dějin, se však ke svým neduhům nebojí přiznat.

Podobně jako v románu *Kuře na rožni* vychází Šotola z otázek, co s lidmi, kteří se subjekty dějin stát nechtěli nebo nemohli, popř. co s lidmi, kteří vůbec nemají sebemenší podíl na moci a s dějinami se buď míjejí, nebo se jim snaží vyhnout. Proto je i román *Svatý na mostě* více parabola, ilustrace z každodenního života než historický román. Hájek ve své kritice v něm dokonce vidí absurdní grotesku. Díky svému výběru hrdinů typu Johánka, je kritikou někdy považován za permanentního negativce v postoji ke všeobecně přijímaným hodnotám ve společnosti. Johánek, podobně jako Kuře i Had jsou Šotolou postaveny jako pasivní články nevzdorující a nezasahující do běhu historie. Dokoupil však upozorňuje, že nelze nevidět, že

¹¹³ ŠOTOLA, J. *Svatý na mostě*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 531.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 540.

v jeho románových dílech „ústí demýtizační přístupy[...]až v koncepci všezachvacující historické skepse.“¹¹⁵ Na Šotolovu obranu je však potřebné říci, že v každém jeho hrdinovi je i kousek toho dobrého, toho lepšího. Nejsou to jen beznadějní a totální životní skeptici, kteří se dějinám úplně ve všem podvolí. I Johánek, ať již z jakýchkoliv pohnutek na sebe vezme vinu za jiné, aby se mohli dostat z vězení na svobodu.

Postavu svého Johánka, oproti Matějovi, jehož dezerci z historického půdorysu vnímá Šotola pozitivně jako protest proti feudálnímu systému, a poté ho polidšťuje spolu se světem loutek, ale znázorňuje jako prototyp primitivní nenažrané osoby, která doplatí na to, že neumí včas přestat a nechá se vlákat do pater vyšší dějinné politiky, kde nemá co dělat. Přitom na počátku románového děje se ve společnosti sobě rovných cítí velmi dobře, protože je sám sebou. Nemá přehnané požadavky, ale ani nespelnitelné cíle či ideály. S nabytým majetkem a funkcemi, ve kterých začíná uplatňovat odkoukané způsoby chování a jednání, se své původní vrstvě vzdaluje. Svůj vlastní život si přestává řídit, nechává ho v rukou jiných, a tím je v podstatě událostmi a děním jednoduše unášen. A ačkoliv vykonává hierarchicky vysokou klerikální funkci, vysocí církevní hodnostáři ho mezi sebe nikdy nepřijmou.

Ze své pozice světského notáře pracujícího pro pražského arcibiskupa, se částečně díky své lichvářské agendě a chamtivosti, a částečně i dílem náhody dostává do osidel politické hry nejvyšších představitelů tehdejší moci, krále Václava IV. a arcibiskupa Jana Jenštejna, kteří se z přátel vyznávajících podobný způsob mladického nevázaného života dostali postupem času do protichůdných poloh, jejichž výstupem mohl být ozbrojený souboj, kterému však předešlo obapolné usmíření a vzájemná dohoda na něčím potrestání. A byl to právě Jenštejn, který ukázal na Johánka.

Lze připustit, že Hájkovo označení pro Šotolův román groteska, má své opodstatnění. Autor si totiž vybírá Johánka, jako určitou karikaturu oproti uměle vytvořené legendě v době rekatolizace, podepřené množstvím barokních soch světců s ušlechtilým výrazem ve tváři a svatozáří nad hlavou. Zesměšňuje ho postavou i způsoby jednání a chování jako protimluv dokonalosti a neomylnosti kultu světců.

Také spory a ruční vyřizování o utopence mezi třemi církevními institucemi, a následné dohody o zázraku, ve kterém vidí zejména jejich budoucí finanční přínos, jsou jakýmsi groteskním vyvrcholením Šotolova románu. Autorova ironie je tedy zaměřena jak proti ústřednímu hrdinovi, tak i proti „velkým“ dějinám.

Román *Svatý na mostě*, tak jako jiná Šotolova historická díla, vyvolává řadu otázek

¹¹⁵ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945 – 1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 224.

a polemik. Jeho romány mají tu (ne)výhodu, že se dají vykládat velmi často rozdílně. Jeho vyobrazení doby předhusitské v oblasti králova dvora a v oblasti katolické církve, vedlo k novinovému dialogu mezi kritikem a autorem. Jiří Hájek, se kterým Šotola válčil vícero let, zhodnotil román *Svatý na mostě* velmi kriticky. Proto si autor dovolil osobní půlstránkovou oponenturu v Tvorbě.

V rámci názorové tolerance souhlasí s tím, že stať vyšla. Stejně stanovisko zaujímá i k tomu, že se kritikovi jeho román nelíbí, a dává mu i právo být ve své kritice jednoznačný a razantní. Je to pro něho lepší, než kritik s diplomatickým způsobem vyjadřování. To vše je dle Šotoly v pořádku.

Dovolil si na svou obranu konstatovat, že přizpůsobení historické postavy „*pro potřeby koncepce románu, to se snad v beletrii smí. Ba dokonce musí, řekl bych.*“¹¹⁶ A totéž platí i pro materiál, který historie poskytuje spisovateli k literárním pracím. Zcela rázně Šotola odmítl Hájkovu tezi, že by české a lidské dějiny považoval za „nesmyslný žert, který s lidmi hrají nepoznatelné síly nebo že by předváděl absurditu a nesmyslnost lidského života vůbec.“

Připouští pouze, že kromě deglorifikace nepomucenské legendy mu šlo také o zachycení krizového období českých dějin, zejména rozpad struktury společnosti a jejích institucí pracně budovaných posledními Přemyslovci a Karlem IV., „*kdy krysy vylézaly z děr a sobci a chamtivci uchvacovali kdeco.*“¹¹⁷ A proti nim staví postavy (Matěj z Janova, Vojtěch Raňkův z Ježova, Jakub z Kaplice, Mikeš Pařez), jejichž myšlenkové a lidské poselství přineslo činy v podobě husitské revoluce. Právě proto zcela odmítá, že by si hýčkal „draze milovanou beznadějí a totální historickou skepsí.“

Šotolův román opět obsahuje momenty psychologických vykreslení důležitých postav včetně jejich podpovrchových, emočně laděných filozofických náhledů a otázek vyřčených v mnohých dialozích, které obohacují a podporují vypravěčovo snažení.

Román náleží k části historickobeletristické tvorby sedmdesátých let, který má charakter experimentální a protitraditionalistický. „*Pozitivním znakem[...] je racionalistická nedůvěra k falešným historickým mýtům a legendám, úsilí nahlédnout pod povrch známým historickým faktům a probouzet tak ve čtenáři kritického ducha a vůli k pravdě, která může být i šokující nebo nepříjemná.*“¹¹⁸

¹¹⁶ ŠOTOLA, J. *K Hájkově kritice románu Svatý na mostě*. Tvorba, č. 14 z 2. 4. 1980, s. 17.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 17.

¹¹⁸ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945 – 1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 223.

7 Putování dětských negramotů za nedosažitelným snem

7.1 A na počátku bylo slovo

V povánočním čase roku 1211 v jedné lotrinské obci potulný kazatel svými léty používanými demagogickými zvěstmi nabádal místní negramotnou dětskou populaci k cestě za lepším a šťastnějším životem do města, ve kterém sám nikdy nebyl, a ani nevěděl, jak se do něho dostat. Opíral se přitom o slova bible: „*Kdo nevezme svůj kříž a nenásledujeme mě, není mne hoden.*“¹¹⁹

Se slibem, že se pro děti na jaře vrátí, odešel a zanechal v jejich myslích velké naděje, protože na rozdíl od místního faráře, který pro ně neměl dobrého slova a využíval je k práci ve farním hospodářství při častém hladovění, jim kazatel neporoučel a sliboval dostatek jídla. A dětská fantazie začala pracovat, jenže byla konfrontovaná i s jejich dosavadní přízemní zkušeností, která byla mizivá, protože na počátku 13. století většina vesničanů neopustila za svůj život hranice katastru obce. Nemohla mít tedy poznatky o fungování tehdejšího světa.

Na konci února 1212 se kazatel Arnulf vrátil, aby stanovil přesný datum odchodu na Veliký pátek. Děti trochu zaskočila informace, že Jeruzalém je za mořem, ale Arnulf si obratem opět pomohl citací z bible o rozestoupení moře. Přesto i v něm rašilo přemítání o správnosti svého kroku. Zejména ho strašila představa, jestli děti neposílá na smrt. Rozhodl se pro cestu. „*Ale já půjdu s nimi. Musím s nimi. Budu je chránit. Aby nezbloudily. Aby našly svůj Jeruzalém. Já je tam dovedu.*“¹²⁰

Svůj slib nesplnil. Otec opat z kláštera v Clairvaux ho internoval a žádal omluvu za pošpinění řádu cisterciáků svými kacířskými názory a činy. Arnulf to neudělal, zůstal vězněm v klášteře, kde zanedlouho zemřel.

7.2 S nadšením za pozvolna rozplývající se snem

Osmnáctka nejodvážnějších marně čekala na kazatele a dohadovala se, kudy se jde do Jeruzaléma. Povel k pochodu dal Pankrác Kapička, který uchopil kříž a vyšel. Ostatní poutníci se přidali. Cestou se bavili, skákali a netušili, že v té samé době vyšlo z dalších francouzských obcí a měst na dvacet tisíc jim podobných.

Dokud měli co jíst, nevadilo jim, že přespávali v přírodě, že přšelo. Sny o rovnosti lidí, o dostatku skvělého jídla, o lásce k bližnímu je vedly s odhodláním vpřed. Do čela výpravy

¹¹⁹ ŠOTOLA, J. *Osmnáct Jeruzalémů*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 12.

¹²⁰ Tamtéž, s. 38.

se postavil Gotšalk Tříška. Nejen, že stanovil dobu putování na týden, čímž trochu zklamal ty nejmenší cestovatele, ale v době počínajícího hladu ukradl ovci, díky čemuž se dosyta najedli. Nový optimismus do nastupujících chmur přinesla informace, že jsou poblíž Remeše, kde sídlí arcibiskup, kterého z nich nikdo neviděl, proto si ho představovali jako mladého, laskavého dárce a dobroděje. Na jejich modlení, zpívání a klepání nikdo nereagoval. Po rozbití lucerny je ozbrojení pacholci zbili a vyhnali z města.

Ještě nebyli ani týden na své pouti, když král Filip II. August rozkázal okamžitě zabránit potulování dětských výprav. Florennské děti zatím marně hledaly Jeruzalém. Nikdo, koho se zeptaly, o něm neslyšel. Jen jeden farář jim potvrdil, že se o něm píše v bibli, ale už se nelze dočíst, kudy a jak dlouho se tam jde. Ale poradil jim cestu, kde jsou určitě nějaká města a možná i ten jejich Jeruzalém.

Gotšalka střídal v čele výpravy Pankrác Kapička. Nemudroval a šel. V ostatních slábla víra a také se zmenšovaly původní naděje. Další pohromou byla smrt Třísky Mlíčka. Zato vztah Malého Prďocha a Kulhavé Johanky (6 – 8 let) se prohluboval. Asi po třiadvaceti dnech dorazila výprava do Dijonu. Někteří se rozprchli. Jen Pankrác se rozhodl město zahanbit. S menší skupinou vtrhnul do chrámu, kde biskup právě celebroid mši. Pankrác byl bosý, od pasu nahoru nahý s křížem od bláta na prsou. V rukou zcizený krucifix a svazek trnových prutů. Bil se pruty a chtěl požehnání od biskupa. Ten ho místo toho několikrát praštil cínovým svícem. Pronásledování, pobití a zmateně nechápající florenntští odešli za hradby. „*Řekl Pán Ježíš: Milujte se vespolek.*“¹²¹ Výpravu obestřela tesknota a řada otázek. Co to bylo? Přijdou znovu? Zas nás budou bít? A tesknotu vystřídala úzkost a děs. A v té době se zrodil v Gotšalkově hlavě plán na zapálení města. Ostatní souvěrci souhlasili.

7.3 Jako lítá zvěř

Na Dijon si netroufli, ale vybaveni dýkou a dvěma helmami, které dvě děvčata ukradla strážným, a se zlostí v duši, se vrhli do litého řádění. Zpravidla v noci, barbarysky přepadli nic netušící vesnici, kterou zpusťořili, drancovali a zapálili. Pak odtáhli a zbyla jen spouřť. A v téhle aktivitě pokračovali i přes zatčení Gotšalka. Cesta do Jeruzaléma začala kromě Kulhavé Johanky z hlavy dětí vyprchávat. Zvykem se stávalo zapalování a loupení. Už nevědí, kam jdou, chtějí jíst.

Zhruba šestou neděli pochodu opět přepadli chudou vesničku. Při konfliktu s vesničany

¹²¹ ŠOTOLA, J. *Osmnáct Jeruzalémů*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 138.

zabil navrátilivší se Gotšalk bezbranného starce a ze skupiny odběhl, aby nebyl na očích, protože se ho ostatní za tu vraždu štítily. Jen Uválená Majdaléna pobíhala kousek za ním. Ráno florentská znavená výprava zamířila kamsi. „*Kam jdeme? [...]Kam jdeme? [...]Kam ale jdeme?*“¹²² Jediné srdíčko, které pořád věřilo, že dojdou do cíle, a že jí Ježíš vyzdraví chromou nohu, odpovědělo: „*Do Meruzaléma. [...]V Meruzalémě je živý Bůh![...] A spravedliví lidé!*“¹²³ Ostatní překvapil její pevný postoj, ale podvolili se jí a pokračovali dál. Jedné noci promlouvala Kulhavá Johanka s duchem Arnulfa, který jí poradil cestu přes Alpy do Itálie. Protože občasné nápady Gotšalka už nikdo ve skupině neposlouchal, odtrhl se od nich s Uválenou Majdalenou a vydali se jiným směrem. Před Lyonem se Psík a Pachole Slepíčkové dostali zbytečně do konfliktu s jezdcem na mostě. On je vytlačil do řeky, kde se utopili. Zůstalo jich třináct.

7.4 Přes Alpy k italskému moři

Po dvouměsíčním putování na děti doléhá únava a všichni se dostávají do stavu snových promluv s různými reálnými i iluzivními lidmi. Důležitá byla promluva nynější vůdkyně Johanky s Mojžíšem a jeho ženou Zeforou. Johanka neustále vyzvíдалa informace o rozestoupení moře. Ale Mojžíš spíše radil víru. „*Ty si poradíš. Tomu věř. A jdi. Seber svůj lid a jděte. [...]Vyžebřejte si něco teplejšího na sebe. A boty. A onučky. Hrozně tam v Alpách chumelí.*“¹²⁴ A chumelilo řádně. Vánice, vítr, bořily se do závějí. Zpočátku na sebe děti volaly, potom každý bojoval sám se sebou. Ale přešly. Okamžitě usnuly na jakési salaši. Po přepočítání zjistily, že chybí Judita Bejk a Půlkapr Jan. Na další cestu jich zůstalo jedenáct.

Johanka je stále vedla. Jsou však vyhládlí, vyhublí, samý šrám, na sobě cáry hadrů, ale hlavně zemdlená mysl. Už nikdo nemyslí na datle. Stačí stůl, lavice, otevřené dveře, mísa herynků a troška té vlídnosti. Po více než sedmdesáti dnech cesty spatřila výprava moře s různými dojmy. Někdo je z něho nadšen, někdo se diví, že moře opravdu existuje. Slepíčka Utopenec šel zkusit, jak se rozestoupí moře. Volal několikrát, ale moře se nedalo. Utopenec to nevzdal, šel dál a dál, až se utopil. Zbylo jich deset.

Skupina šla podél pobřeží. Už i Johanku ovládal smutek z těch všech neštěstí. Sama je urousaná a umolousaná. Pouští se do rozepře se Scíplým Ponciánem, který ji jako starší naznačil, že Jeruzalém pro ně není. Je za mořem a moře se nerozestoupí. To Johanku rozlobi-

¹²² ŠOTOLA, J. *Osmnáct Jeruzalémů*. Praha: Československý spisovatel. 1986, s. 171.

¹²³ Tamtéž, s. 172.

¹²⁴ Tamtéž, s. 206.

lo. Ale Scíplý ještě přitvrdil. „*Rozpadáme se! Je nás den ode dne mñň! A už víme, že do toho ráje nedojdem! [...]*Jsme udraní, kačenko. Udraní na těle a na duši.“¹²⁵

7.5 Nevydařený spektakl faráře z Portovenere

V té době už s komunitou florennských nebyl Felix Lútka Odkozlů, který pochopil, že Jeruzalém je jen prelud. Byl odmala zvyklý po svobodě, zatoužil po svém kejklířském životě, a proto se k jedné takové skupině přidal. Kejklíř je osoba svobodná, žijící mimo Boha i ďábla.

Také Scíplý Poncián začal lavírovat. Zinscenoval onemocnění morem a oddělil se od zbytku dosud vedeného Kulhavou Johankou. Ten se ocitl v Portovenere, malém odlehlém přístavu. Místní farář připravil na základě kusých zpráv o tažení dětských kruciát plán zázraku, kdy se před dětmi otevře moře za účasti mnohého diváctva, a on z toho bude mít finanční prospěch.

Hlavní úlohu měl sehrát Pankrác Kapička, který na to byl speciálně připravován. On i ostatní dostali dobře najíst, farář jim nechal ušít košilky a sandály. Po mši v kostele se děti vydaly směrem k moři. Zprvu tápavě a tísnivě, po popohnání farářem Pankrác odhodil sebetřýzeň a opatrnost. Rozeběhl se následován dětmi přímo do moře. Ale děti to pojaly hravě. Cachtaly se, stříkaly po sobě. A Pankrácovi se rozevřít moře nepodařilo. Zkusil to několikrát, ale prostě nic.

Lidé se rozešli, dětem sebrali oblečení a vyhnali je z městečka. Ve skupině čím dál tím více padaly otázky návratu nebo nepokračování v cestě. Mikuláš Pařízek se vrátil do Portovenere a nastoupil u místního pekaře. Pankrác podpořený Johankou s vytrvalostí a paličatostí vedl děti do nějakého přístavu s nadějí, že je nějaká loď odveze.

7.6 Rozpad skupiny, konec anabáze do Jeruzaléma

Žádná loď je nevzala, i když všemožně prosily, kreslily kříže, volaly Hierosolym. Proto se děti rozhodly vrátit se do Pisy. Ale už bez Pankráce. Služba na lodi mu nevyšla, a tak nakonec skončil v klášteře u františkánů.

Šest posledních poutníků sedělo u pisánské katedrály a netušilo, co bude dál. Nakonec opět rozhodla ta nejmladší, kterou doposud víra vedla ke splnění cíle. Johanka rozhodla pro rozejtí se. Pochopila, že do svého Jeruzaléma nedojde a nikdy se neuzdraví. Toho se hned chytly Žíznivá Evelýna a Manda Vzaduhladká a nastoupily do řad místních kurtizán. Johanka už

¹²⁵ ŠOTOLA, J. *Osmnáct Jeruzalémů*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 225.

neviděla jinou možnost, než skončit svůj útrpný život sebevraždou oběšením. Naštěstí se probudil Prd'och a přesvědčil ji, byť Johanka už byla opravdu v koncích. „*Ten provaz je můj Meruzalém. Končíme.*“¹²⁶

Na druhý den převzal pomyslné žezlo Malý Prd'och. Nedělal nic zvláštního, jen šel. Za ním Johanka a Bára Kopyto. vzdal to Šnek Odlípy. Otočil se a šel domů, do alsaského Florenne. Během cesty skončila Bára. V Empoli v kostele poprosila o pomoc a zůstala. A tak poslední dva zoufalci, Prd'och s Johankou, si to namířili napříč Itálií k Jaderskému moři. Tentokrát to byl Prd'och, který začal zpomalovat, protože ho nesnesitelně bolely nohy, a proto myslel na sebevražedné vysvobození. Johanka mu oplátila stejnou mincí.

Svoji pouť zakončili v Brindisi v přístavu. Jen seděli a dívali se. Prd'och nemohl dostat z hlavy dřívější Johancinu informaci, že cíl je v nás. - [Prd'och] „*Jak to v nás? [...]A moře odpadá? A Meruzalém odpadá? A živá voda není? A datle? Olivy?*“ - [Johanka] „*Jsou. [...]Všecko je. Dívej se. [...]Je to v nás. Když nebudeme smutní. A udraní. Když neztratíme víru.*“¹²⁷ Ještě chvíli mudrovali, co dál. Moře se nerozestoupí. Zkusí počkat na loď, a když je nevezme, tak půjdou domů, i když se blíží listopad a mohli by zmrznout. Anebo přečkají do jara a pak teprve půjdou. - [Prd'och] „*A to bude ten náš Meruzalém? Chodit sem a tam?*“ - [Johanka] „*Meruzalém je všude, Prd'ošku. Akorát, že lidi si ho nevšimnou.*“¹²⁸

7.7 Výrazová osobitost a myšlenkové poselství historických podobenství v souvislosti s problematikou malého člověka ve střetu s velkými dějinami IV.

Také román *Osmnáct Jeruzalémů* patří spíše k Šotolovým podobenstvím o lidském údělu než k románům historickým, kde osud malého, a zde i mladého člověka je příkladem zmarněného a udraného mladého člověčenství.

Doba několikerých velkolepých kruciát poháněných papežským chtíčem po slávě bez ohledu na počet obětí a věku božích bojovníků, je očima a myslí dětských negramotů, odsouzenců k nezdaru, zbavena monumentality a slávy. Sen o Meruzalému a Ježíši se mění v boj o holý život, o přežití. I zde Šotola jasně ukázal na cynické zneužití dětské touhy nejen po volnosti, ale i po důstojném životě a svou již klasickou krutou absurditu, kterou velké

¹²⁶ ŠOTOLA, J. *Osmnáct Jeruzalémů*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 269.

¹²⁷ Tamtéž, s. 275.

¹²⁸ Tamtéž, s. 276.

dějiny pronásledují jeho zkušenostmi nepolíbené dětské postavy. Zároveň se však Šotola prezentuje také jako člověk, jenž je pln lítosti a soucitu s nevinnými dětskými oběťmi.

Román *Osmnáct Jeruzalémů* je ve své podstatě hrůzný příběh o nepovedené středověké dětské křížové výpravě, která je pro Štolu určitým symbolem zbytečné oběti planých idejí a krutě oklamané bezbrannosti nic netušících možných obětí. Příběh nemá jednoho hlavního hrdinu na rozdíl od románů předchozích (Had, Kuře, Johánek). Přesto v průběhu putování se v různých jeho etapách vždy objeví někdo, kdo určí další směřování nebo způsob činnosti souputníků, kteří svého momentálního velitele následují, i když čím déle se jde, tím je chuť pokračovat v cestě za snem stále menší a menší. I samotný sen se postupně více a více rozplývá.

Osmnáct dětí s osmnácti různými sny a s osmnácti různými životními osudy, na které dopadá v Šotolově pojetí groteskní nesmysl „velkých“ dějin ve stále kladené otázce, „*jaké možnosti životní realizace historie dává (nebo spíše nedává) lidem postrádajícím historické vědomí a sebevědomí?*“¹²⁹

Štolův román za pomoci snových partií či dialogů se skutečnými či iluzorními postavami lidského či živočišného světa, můžeme chápat také jako polemiku s pragmaticky prosazovanou jednostrannou beletristickou historiografií socialistického vidění světa vládnoucí strany a vlády. Proto i v „Jeruzalémech“ se Šotola soustřeďuje na krátký časový úsek v životě dětských křížáků a na dosti úzce omezené životní situace, kterými procházejí. Sleduje jejich jednání, jejich chování a rozhodování v momentě, kdy jsou nečekaně napadeny událostmi, které přesahují jejich možnosti, jejich obzor a jejich síly. Jak říká Pohorský: „*Ze spleti dějin se v jeho perspektivě vynořují konkrétní neradostné zkušenosti a každodenní starosti lidí, kteří jakoby se s pohybem dějin mýjeli.*“¹³⁰ A to v plném rozsahu koresponduje i osmnácti malými poutníky, kterým původní klamavá vize o konkrétním místě téměř za humny, kde je všeho a pro všechny dostatek, se mění postupem času na pouhou představu, ke které se přimykají a upínají, aby mohli šlapat dál. Nakonec jakákoliv naděje mizí v černém scénáři, že nemají žádnou šanci dospět ke svému cíli. V tomto románu je Šotolova absurdita dějin dovedena až téměř k extrému. Filozofické vyznění v samém závěru románu podává Johanka odhalující šokující pravdu, že Meruzalém, tedy to, co si přejeme, je všude okolo nás, jen si ho všimnout, chytit příležitost tam, kde pracují a žijí. A Meruzalém přijde.

¹²⁹ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 53.

¹³⁰ POHORSKÝ, M. *Historický román jako dramatický rozhovor*. In ŠOTOLA, J. Kuře na rožni. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 322.

Závěr

Jiří Šotola se k historickému románu dostal po srpnové okupaci v roce 1968. Tento druh beletrie se již od poloviny šedesátých let 20. století pohyboval ve sféře značné kritiky výsledků a průběhu budování socialistické společnosti a žádal její přehodnocení. Zároveň se tehdy řešily i otázky kompetentnosti a kvalit vůdců socialistického establishmentu. Historické romány z tohoto období nepředstavují člověka, jako budovatele společensky nezpochybnitelného progresu, ale místo něho staví do středu dění člověka, který je obětí historických mechanismů postrádajících logiku. Tím je vytvářen prostor pro skepsi, negativismus, nevíru ve změnitelnost světa a smysluplnost lidského počínání. Díla tohoto žánru v podstatě provokují čtenáře ke zpochybňování dosud platných doktrín o zákonitosti společenského pokroku.

Proto i Šotolova literární tvorba v podobě historických románů je charakterizovaná dějinnou skepsí a chápáním jedince jako oběti mocenských strategií. Zajímají ho především individua, „*jež se dostávají pod kola dějin, anebo se dějinám snaží uniknout.*“¹³¹ Šotola již nepředkládá čtenáři historické postavy jako vzory dobra nebo zla, nýbrž jsou to vyprávěné lidské osudy předkládané jako otevřené otázky, o kterých čtenář musí přemýšlet nebo je domýšlet. Směřuje tedy své romány proti zažitým stereotypům v chápání dějin. Více se zajímá o to, co po sobě může jedinec zanechat v chodu dějin, a jestli při tom je schopen zachovat si svou tvář, svoje ego, integritu své osobnosti a jedinečnost svého bytí. Souběžně je také potřeba zdůraznit, že součástí jeho románů je používání ironie sloužící autorovi k relativizaci úseku dějin i samotné postavy, která v nich vystupuje. Dějinnou epochu i hrdiny občas zesměšňuje, mnohdy jimi opovrhuje, ale na druhou stranu je schopen s nimi soucítit a litovat je.

Zatímco u *Tovaryšstva Ježíšova* používá Jiří Šotola prostředky moderní prózy, např. vnitřního dialogu, polopřímé a nevlastní přímé řeči či prolínání vypravěčských perspektiv za užití svého jazykového stylu plného poetismů, archaismů či hovorových výrazů, zbylé tři historické romány (*Kuře na rožni, Svatý na mostě a Osmnáct Jeruzalémů*) vnímá Dokoupil spíše jako podobenství o lidském údělu než jako historický román: „*básnická imaginace, neustálá konfrontace skutečnosti se snem a představami, [...] vypravěčské gesto (projevující se zvýrazněnou funkcí dialogu a „dialogičnosti“ celé významové i kompoziční výstavby próz) a expresivní výrazové prostředky, těžící z celé rozlohy českého jazyka od sféry vulgarismů*

¹³¹ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 47.

a hovorovosti až po oblast výrazů knižních a „básnických.“¹³² Proto také někteří kritici či literární odborníci ve spojitosti se Šotolovými romány hovoří spíše o románech filozofických, některé je vnímají jako historickou grotesku nebo dramatický rozhovor.

Šotolovo dějinné pojetí je nejzřejměji objasněno v *Tovaryšstvu* v podobě samostatně jedoucího vozu, který se sám řídí, je nezastavitelný a o lidi se nestará. A člověk může naskočit a vézt se, nebo se mu postavit do cesty, aby změnil směr dějin, jenže přijíždějící vůz ho přejede, rozmačká a jede si dál, jakoby se nic nestalo. Je to právě výraz životní skepse o možnostech člověka v dějinách, kdy životní pragmatismus, lidská vychytralost ničí a likviduje pošetilé idealisty humanistického ražení s jejich představami o lidských možnostech.

Sám Šotola o sobě tvrdí, že není jen autorem děl o nesmyslnosti lidského života vůbec a dějiny nejsou jen nesmyslný žert, který si s lidmi hraje. On náměty z historie jako literát vybírá a přizpůsobuje si je pro koncepci románu, což obhajuje tvrzením, že to se v beletrii nejen může, ale dokonce smí. A skrz historický román pak ukazuje jinotaj mířící na současnost (např. vzlet Pražského jara utlumeného okupací vojsk Varšavské smlouvy oproti pozitivně naladěnému jezuitovi Hadovi chtějícímu sloužit lidem oproti násilné rekatolizaci, kdy lidé slouží jezuitům). A faktem je, že i když jeho hrdinové mají smutný až tragický osud, vždy u nich Šotola najde něco pozitivního – poslušný Had vystoupí z řádu, svobodomyšlný Matěj Kuře se stará o Barboru, Kulhavá Johanka najde smysl lidského hledání a Johánek zachrání sebeobětováním se svého usurpátora Puchníka před smrtí.

Román *Tovaryšstvo Ježíšovo* je zasazen do druhé poloviny 17. století, kdy se v našich zemích poměrně tvrdými a násilnými prostředky prosazovala politika rekatolizace zejména v těch oblastech, kde bylo rozšířeno protestantské náboženství. A právě jezuita páter Vojtěch Had, člen řádu, jenž byl hlavním šířitelem a propagátorem katolické víry, hlavní postava románu, je do takové oblasti vyslán. Ze všech Šotolových hlavních protagonistů je mu vyměřen nejdelších čas, ale zároveň i nejmenší prostor působnosti. Kromě Košumberku, kde působil přes třicet let, se občas navrácí do mateřského Hradce Králové, čas od času se dostane za nadřízenými do Prahy, čtyřicet dní pobyl při věroučně-věrnostní meditaci v Telči.

Kolem jeho postavy utvořil Šotola centrální konflikt románu tím, že se Hadovy představy dostávají do závažného sporu se skutečnými, jemu zprvu utajenými, ekonomickými a politickými záměry řádu. Je nadřízenými vystaven nátlaku a díky své poslušnosti je

¹³² DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 41.

v podstatě donucen slevovat se svých ideálů a dostává se do osidel, kde se střetává jeho poslušnost řádu, kterou slíbil a chtěl dodržovat, a mezi věrností ke svým zásadám. Tento nerovný boj ho notně vyčerpá, jeho vidění světa je v troskách a Vojtěch Had, psychicky i morálně unavený a rezignovaný vyřeší své vnitřní rozpory odchodem z řádu až po smrti své dlouholeté přítelkyně, košumberské hraběnky, když si uvědomí, jak jí ublížil.

Šotola v románu názorně ukazuje na ideologickém, v tomto případě náboženském násilí vůči prostému poddanskému lidu, po kterém se vyžaduje toliko formální poslušnost na místo opravdového přesvědčení, jaký destruktivní vliv to může mít na člověka, je-li násilně prosazované. Protože román vyšel v roce 1969, je patrné, jakou zhoubnou ideologii tím Šotola měl na mysli.

Po své delší, politicky nařízené literární odmlce a patrně z ekonomických a jiných důvodů provedené sebekritice, vydal Jiří Šotola v roce 1976 další historický román *Kuře na rožni*. Matěj Kuře, do románu vsazený asi čtyřicetiletý potulný umělec nevalné kvality, je prototypem Šotolových odpovědí na otázky co s lidmi, kteří nemají žádný podíl na moci, kteří dějinám unikají, protože nemají zájem stát se subjekty dějin. Přesto je podnětné, že právě o osud takových jednotlivců, má autor zájem. O osud tuláka, vagabunda, podvodníčka, smolaře či potulného loutkáře vymezeného krátkým, asi pětiletým úsekem dějin mezi bitvami u Marenga (14. 6. 1800) a Slavkova (2. 12. 1805).

I když má Matěj rád střechu nad hlavou a dostatek jídla, něco silnějšího ho táhne ven. A to i přesto, že často trpí hladem a autor ho nechá trápit také častým deštěm či blátivými cestami. Navíc jako vojenský zběh nemá klidný život, neboť na něho ho číhá špehující vojenská patrola. Přestože je permanentně v pohybu, trmácí se „na malém prostoru důvěrně známého východočeského kraje.“¹³³ Pohybuje se v řadě míst, které jsou shodné s působením pátera Hada. Dnes bychom je mohli označit za Pardubický kraj.

Matějova životní pouť pravděpodobně skončila v dřevěné boudě na staré slámě s přehozem z houně. Sám, opuštěný, fyzicky i psychicky zdeptaný. Šotola tím dokazuje, že lidský život je konečný, ale dějinám je osud takového člověka lhostejný a pokračují bez zastavení dál. Matějův život nebyl snadný, na obživu si musel vydělávat nejrůznějšími pracemi, a přesto, že mu nebylo vždycky dobře, jeho volnost ho naplňovala. Dokoupil si všímá, že ho Šotola svým způsobem i heroizuje: „*Matěj „je silný energií, která z něho vyzařuje a která v chaosu světa velkých tvoří v doslovném smyslu nové světy“*“. „*Svět loutek,*

¹³³ POHORSKÝ, M. *Historický román jako dramatický rozhovor*. In ŠOTOLA, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 322.

který Matěje obklopuje, se polidšťuje, stává se skutečným a smysluplným světem“, zatímco „dějiny se mění v divadlo, nelidské a šílené.“¹³⁴

Štolův Matěj je svým způsobem antihrdina doby vzniku románu, a to jak fyzickým vzhledem, tak i svým způsobem života, protože normalizační beletrie sedmdesátých 20. století vyžadovala primárně kladného, vzorového hrdinu posouvajícího kola dějin ideologicky správným směrem progresivně vpřed. Matěj totiž na rozdíl od takového hrdiny zásadně odmítal mít nějaké poslání a rovněž záhy pochopil, že sny o tom, že by ho mocní své doby přijali mezi sebe jako rovného, je nesmysl.

Jiří Štola měl svým způsobem štěstí, že v tomto tvůrčím období došlo ke značnému oživení zájmu o historickou prózu. A pokud byl autor režimem akceptovatelný, mohl publikovat *„i takové výpovědi, které se zcela rozcházejí například s oficiálně vyhlášeným společenským optimismem.“¹³⁵*

O románu *Kuře na rožni* vyslovil Dokoupil myšlenku, *„že by mohlo být charakterizováno jako román o hledání smyslu“*, zatímco další Štolův román *Svatý na mostě* vnímá *„jako román o nenalézání smyslu.“¹³⁶* Johánek je somaticky s Kuřetem podobný a na začátku románu, v roce 1378 mají i podobný věk. Johánek však žádné poslání nemá a ani nepřemýšlí, že by nějaké mohl mít. Je to postava plná těch nejhorších lidských vlastností, kde převažuje chamtivost, nenasytnost, bezpáteřnost, egoismus a podlézavost.

Tento román zaměřený na spornou postavu legendami ověčeného Jana Nepomuckého posloužila Štolovi k záměrnému odmytizování světce. A právě postava Johánka z Pomuku v sobě zahrnuje všechno, co by mělo být protikladem světce. I Dokoupil upozorňuje, že *„[...]Johánek je stvořen především z živlu negace.“¹³⁷* A z jeho pohledu jsou pak dějiny Štolou zbaveny majestátnosti, glorioly, slávy, lesku a neposkvrněnosti, včetně nepomucenské legendy.

Vlastnosti podobné Johánkovi autor přisuzuje i dalším vysokým představitelům katolického kléru, kteří jsou Štolou v řadě drsně komických scének vzájemně uznáni nekompetentními, vychytralými a chamtivě sobeckými, což si však nikdy nepřiznají. Johánek dostal šanci mezi ně proniknout a doplatil na to, že nerozpoznal, že jeho nízký původ mu to

¹³⁴ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 43 – 44.

¹³⁵ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. Díl IV., 1969 – 1989, s. 391.

¹³⁶ DOKOUPIL, B. *Dějiny z pohledu: Jiří Štola*. In *Život je jinde...? Materiály z mezinárodní mezioborové konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 13. – 15. 6. 2001 v Praze*. Praha: ÚPČL AV ČR, 2002, s. 264.

¹³⁷ Tamtéž, s. 266.

nikdy nedovolí. Bělohradský pro tuto situaci cituje mnoha tisíc let starou zásadu Athéňanů: „V jednání mezi lidmi se bere spravedlnost v úvahu, jen pokud jsou síly všech stran vyrovnané, jinak si mocnější dělají to, co chtějí, a slabší se musí přizpůsobit.“¹³⁸ Johánek, ač vystudovaný doktor církevního práva to ponaučení patrně neznal, a navíc ho ovládla hamižnost, kterou nebyl schopen zastavit.

Kromě postavy Johánka, žijícího život „sám pro sebe“ s lenošným oddalováním plnění povinností, si Šotola k odideologizování katolické legendizace a znectění dějin vypomáhá i řadou pepných vulgarismů.

Náboženský fanatismus si jako téma bere Šotola i v románu *Osmnáct Jeruzalémů*, tentokrát ve spojení s dětskou prostotou, ba přímo s nevzdělaností, respektive negramotností. Ideál pozemského života Jeruzalém nikdo nikdy neviděl, a přesto se tam skupina dětí vypraví hledat něco lepšího, než doposud žila. Děti je osmnáct, představ a snů je osmnáct. Už krátce po vyrazení na neznámou cestu používá Šotola konstantu platnou pro všechny čtyři prózy, „[...]absurdní a kruté žerty, jimiž „velké“ dějiny tak rády stíhají[...]postavy.“¹³⁹ Jejich představy, že je Jeruzalém za humny a že tam dojdou za dva dny, vzal ihned za své. Koho se ptaly, nikdo o Jeruzalému neslyšel. Mění se v pojem, který je nedosažitelný. Pouze jednorozměrné dějiny jsou v tomto románu vůči dětským hrdinům až extrémně absurdní a necitelné. Možná proto je kolektivní hrdina, skupina dětí, předmětem Šotolova nezvyklého soucítění a lítosti.

Procitnutí ze snu a pochopení, že „jeruzalémy“ jsou všude kolem nás, se ale dozví z úst asi osmileté Johanky jen její vrstevník.

Na závěr je možné konstatovat, že se Jiří Šotola ve svých historických románech, ať už je různí odborníci označují jakkoliv, zcela mívá se zažitým, neměnným a obvyklým chápáním historie. Interesuje ho obyčejný jedinec včetně toho, jestli je schopen zanechat nějakou stopu v koloběhu dějin a v rámci toho si zachovat svůj charakter, svoji celistvost a hodnověrnost svého života. Matěj Kuře bude radši hladovět, bude šlapat neznámo kam, jen když mu zůstane jeho svoboda. „Jsou věci, pro které stojí za to trpět.“¹⁴⁰ Všichni jeho hrdinové jsou prostí lidé z masa a kostí. Nejsou vzorová, nejsou ani úplně dobří, ale také ne zcela špatní. Šotola je obdařil vlastnostmi, které jsou mezi lidskou populací snadno rozeznatelné a běžně se vyskytující.

Pro řadu lidí, i těch, kteří rádi listují a čtou v historických románech, nebudou Šotolova

¹³⁸ BĚLOHRADSKÝ, V. *Smrt si říká unipolarismus*. Právo, 10. 1. 2019, s. 16.

¹³⁹ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 44.

¹⁴⁰ KANTŮRKOVÁ, E. *Vrátil etice jedinečnost lidské volby*. Právo 20. 8. 2018, s. 17.

historická díla po chuti. Jsou tam reálie propojené se sněním a představami, dialogy s neživými předměty, filozofická přemítání o hledání smyslu, o marnosti hledání, expresivní výrazové prostředky, závěry provokující k řadě nezodpovězených otázek a polemik. Ale jak říká Dokoupil: „*I kdyby Šotolův „způsob“ historické prózy nedokázal víc než probouzet tuto vůli ke stálému hledání, nebylo by to málo.*“¹⁴¹

¹⁴¹ DOKOUPIL, B. *Čas člověka, čas dějin*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 47.

Seznam literatury

- BĚLOHRADSKÝ, Václav. Smrt si říká unipolarismus. *Právo*. Praha: Borgis, 10. 1. 2019, s. 16. ISSN 1211-2119.
- BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *O otroctví a svobodě člověka*. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1997. 214 s. ISBN 80-86005-50-X.
- ČAPEK, Karel. Mlčení s T. G. M. Jedinec a dějiny. *Lidové noviny*, 14. 9. 1937. 58 s. (e-book)
Dostupný z: Id.johannesville.net/capek-11-mlceni-s-t-g-masarykem?page=44
- DOKOUPIL, Blahoslav. *Čas člověka, čas dějin*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1988. 90 s. 22-116-88.
- DOKOUPIL, Blahoslav. *Český historický román 1945 – 1965*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. 272 s. 22-135-87.
- DOKOUPIL, Blahoslav. Dějiny z pohledu: Jiří Šotola. In: *Život je jinde...?* 1. vyd. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 2002. ISBN 80-85778-35-1, s. 263-268. 416 s.
- FIALOVÁ, Alena. *Česká próza po roce 2000*. [online]. Nestr. [cit. 1. 9. 2005]. Dostupný z: <http://www.czechlit.cz/cz/feature/ceska-proza-po-roce-2000/>
- HAMAN, Aleš. *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. Dotisk. Jinočany: Nakladatelství H a H, 2004. 179 s. ISBN 80-86022-57-9.
- HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu ...Poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1.
- HODROVÁ, Daniela; Jiří Šotola; Kuře na rožni. In Holý, Jiří a kol. *Český Parnas*. 1. vyd. Praha: Galaxie, 1993. s. 80 – 85. 410 s. ISBN 80-85204-07-X.
- JANOUSEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. III., 1958 – 1969. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 692 s. ISBN 978-80-200-1583-9.
- JANOUSEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. IV., 1969 – 1989. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 980 s. ISBN 978-80-200-1631-7.
- JAREŠ, Michal. *Vysočina (I). 1941 – 1947*. Slovník české literatury po roce 1945. [online]. Nestr. [cit. 17. 12. 2012]. Dostupný z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1789>.
- KANTŮRKOVÁ, Eva. Vrátil etice jedinečnost lidské volby. *Právo*. Praha: Borgis, 20. 8. 2018, s. 17. ISSN 1211-2119. (rozhovor redaktora Práva Františka Cingera s Evou Kantůrkovou, která citovala Jana Patočku)
- KLEIN, Jakub. *Šotolovo kuře na rožni jako filozofická parodie*. In: Motus in verbo, roč. IV., 2015, č. 1, s. 64 – 75. ISSN 1339-0392.
- KOHOUT, Pavel. *To byl můj život?* Čtyřdílný dokument České televize k jeho 90. narozeninám (ČT 2, 16. – 19. 7. 2018).
- Kol. *Úvod do studia dějepisu. 2. díl*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 215 s. ISBN 978-80-210-7016-5.
- MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X.

- MRKVIČKOVÁ, Karin. *Smysl dějin, člověk a společnost jako integrační problém*. [Diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova, 2007. 84 s.
- POHORSKÝ, Miloš. Historický román jako dramatický rozhovor. In: Šotola, J. *Kuře na rožni*. Praha: Československý spisovatel, 1984. 328 s. 22-064-84.
- ŠOTOLA, Jiří. Dílo. [online]. Nestr. Dostupný z: <http://www.sotola.com>.
- ŠOTOLA, Jiří. K Hájkově kritice románu *Svatý na mostě*. *Tvorba*, 1980, č. 14, s. 17.
- ŠOTOLA, Jiří. *Kuře na rožni*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. 328 s. 22-064-84.
- ŠOTOLA, Jiří. *Osmnáct Jeruzalémů*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1986. 288 s. 22-071-86.
- ŠOTOLA, Jiří. *Svatý na mostě*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1978. 564 s. 22-086-78.
- ŠOTOLA, Jiří. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 384 s. 22-038-90.

Pomocné zdroje:

- [28] *Sub utraque specie – pod obojí způsobou, též kališnictví*; dostupný z: <https://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/sub-utraque-specie-sub-utrakve-specie>.
- [30] *Páter stín, páter varovatel, pozorovatel provinciálních chyb s možností ho napomenout*; dostupný z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Admonitor>.
- [47] *Oba výrazy se dají přeložit jako kuře, kuřátko, pollo také jako trouba, hlupák či naivka*. Dostupný z: <https://slovník.seznam.cz/it-cz/?q=pollo>.

Jmenný rejstřík

A

- Adlová, Věra, s. 22
Alexandr, piaristický páter, s. 31, 35
Andronikova, Hana, s. 25
Arnulf, cisterciácký mnich, s. 70, 72

B

- Barbora, nevlastní dcera Lukáše Kuřete, s. 46-47, 77
Bavorská, Johana, s. 61
Bavorská, Žofie, s. 64, 66
Bára Kopyto, s. 74
Bělka, Jiří, s. 25
Bělohradský, Václav, s. 80, 82
Benda, Franz, s. 44
Berďajev, Nikolaj Alexandrovič, s. 9, 82
Boček, Jaroslav, s. 22
Branald, Adolf, s. 22
Braunerová, Zdenka, s. 22

C

- Cinger, František, s. 82

Č

- Čapek, Karel, s. 10, 82

D

- Dačický, Jan, s. 34, 36
Daněk, Oldřich, s. 19-21, 23-24
Denemarková, Radka, s. 25
Dokoupil, Blahoslav, s. 16-24, 39-40, 54, 56, 68-69, 75-77, 79-82
Dousková, Irena, s. 25

E

- Erben, Václav, s. 21, 23

F

- Fialová, Alena, s. 25, 82
Filip II. August, s. 71

Filip, Ota, s. 25

Frejka, Jiří, s. 12

Frýd, Norbert, s. 21-22

G

Gotšalk Tříška, s. 71-72

H

Habsburský, Maxmilián, s. 22

Had, Vojtěch, s. 26-41, 67, 75, 77-78

Hájek, Jiří, s. 67-69

Hájíček, Jiří, s. 25

Haman, Aleš, s. 15, 82

Hampl, Šimon, s. 35-38

Hilčr, Jindřich, s. 14

Hodrová, Daniela, s. 22, 52, 82

Hrušínský, Rudolf, s. 25

Huler, Zikmund, s. 63-66

Hýzrllová z Chodova, Marie Maximiliána, s. 26

J

Janoušek, Pavel, s. 19-23, 79, 82

Jareš, Michal, s. 13, 82

Jirásek, Alois, s. 18

Judita Bejk, s. 72

K

Kantůrková, Eva, s. 80, 82

Kaplický, Václav, s. 18, 20-21

Karel IV., s. 56, 69

Kinský z Vchynic a Tetova, Filip Josef, s. 42

Klein, Jakub, s. 51, 53-54, 82

Kohout, Pavel, s. 9, 12, 25, 82

Kolčava, Václav, s. 27-28

Kožík, František, s. 21-22

Körner, Vladimír, s. 19, 21, 23-24

Kratochvíl, Miloš Václav, s. 21-22

Krupský, Daniel, s. 28-29

Krzyzanowski, Julian, s. 16

Kříž, Ivan, s. 20

Křížulka, Jan, s. 28-30, 35-36

Kulhavá Johanka, s. 71-75, 77

Kunc, plebán, s. 58

Kundera, Ludvík, s. 14

Kuře, Lukáš, s. 46

Kuře, Matěj (Boroneli Vojtěch, Perinet Vojtěch, Sebastiano Luigi, Serenus Ondřej), s. 42-55, 67-68, 75, 77-80

L

La Tournesse, s. 42, 45, 51

Linda, Josef, s. 18

Loukotková, Jarmila, s. 21

Lugovskij, Vladimír, s. 14

Lustig, Arnošt, s. 25

Lútka Odkozlů, Felix, s. 73

M

Malý Prd'och, s. 71, 74

Manda Vzaduhladká, s. 73

Marx, Karel, s. 22

Masaryk, Tomáš Garrigue, s. 10

Matič, Dušan, s. 14

Michal, Karel, s. 19

Mlíčko Tříška, s. 71

Mocná, Dagmar, s. 15-16, 18-19, 82

Mojžíš a žena Zefora, s. 72

Mrkvičková, Karin, s. 10, 83

N

Napoleon Bonaparte, s. 49-51, 54

Neff, Vladimír, s. 21-22

Nepomucký, Jan sv., s. 67, 79

O

Ocas, Ješek, s. 65-66

P

- Pachole Slepíčka, s. 72
Palacký, František, s. 24
Pankrác Kapička, s. 70-71, 73
Parunová, Vesna, s. 14
Pařez, Mikeš, s. 59, 63, 69
Pařízek, Mikuláš, s. 73
Pasternak, Boris, s. 14
Patočka, Jan, s. 10, 82
Pecháček, Ladislav, s. 25
Pešina z Čechorodu, Tomáš, s. 34
Peterka, Josef, s. 15-16, 18-19, 82
Pludek, Alexej, s. 20-22
Pohorský, Miloš, s. 53, 55, 75, 78, 83
Pomořanská, Anna, s. 64
Popper, Karl, s. 10
Potužil, Zdeněk, s. 13
Prosper, piaristický páter, s. 44-45
Psík Slepíčka, s. 72
Puchník z Černic, Mikuláš, s. 56-63, 65-66, 77
Půlkapr, Jan, s. 72

R

- Radvanovský, jezuitský páter, s. 32-33
Rudolf II., s. 22

Ř

- Říha, Bohumil, s. 21, 23

S

- Scíplý Poncián, s. 72-73
Scott, Walter, s. 15
Sierpinska, Joanna, s. 14
Sluckij, Boris Abramovič, s. 14

Š

- Šedivý, Prokop František, s. 18
Škvorecký, Josef, s. 25

Šmahelová, Helena, s. 23

Šnek Odlípy, s. 74

Šotola, Jiří, s. 10-14, 19-57, 59-63, 65-81, 83

T

Tanner, Matěj, s. 31-34, 36-37, 39-41

Toman Josef, s. 18, 21-23

Tučková, Kateřina, s. 25

Tyrš, Miroslav, s. 22

U

Urbánková, Jarmila, s. 14

Utopenec Slepíčka, s. 72

Uválená Majdaléna, s. 72

V

Václav IV., s. 56, 58, 60-61, 63-65, 68

Valdštejn, Jiří Josef, s. 42, 49

Vaňková, Ludmila, s. 24-25, 83

Vávra, Otakar, s. 13

Viklef, Jan, s. 60

Vojan, Eduard, s. 22

Vondruška, Vlastimil, s. 25

Vrbová, Alena, s. 21, 23

W

Winter, Zikmund, s. 18

Z

Zabolockij, Nikolaj Alexejevič, s. 14

Zieglerová, Marie, s. 22

Zich, Ondřej, s. 35

z Bílenburka, Sobek, s. 28

z Janova, Matěj, s. 62-63, 69

z Ježova, Vojtěch Raňkův, s. 69

z Jenštejna, Jan, s. 56, 60, 63, 68

z Kaplice, Jakub, s. 69

z Kasejovic, Jetříšek Erhartův, s. 60, 63

z Kroměříže, Milič, s. 59

z Lamberka, Kašpar Bedřich, s. 33

z Pořešína, Přibík, s. 57

z Pomuku, Johánek (Johannes de Bohemia, Johannes quondam Welflini de Pomuk), s. 56-68,
75, 77, 79-80

z Rožmberka, Oldřich, s. 63

ze Škvorce, Olbram, s. 58

z Talmberka, Jan Milčín, s. 37

z Trautmannsdorfu, Maria Tadeáš, s. 49-50

z Třebovle, Kuneš, s. 57-59, 62

z Valdštejna, Jan Bedřich, s. 33

Ž

Žáček, Jan, s. 21

Žíznivá Evelýna, s. 73

Místní rejstřík

A

Alpy, s. 72

Alžírsko, s. 12

Avignon, s. 60, 63

B

Bavory, s. 60

Benátky, s. 42

Brandýs, s. 49

Brindisi, s. 74

Brno, s. 9, 25-26, 31, 82

Bylany, s. 47

C

Clairvaux, s. 70

Č

Čechy, s. 31, 37-38, 40, 42, 51, 56-58, 60, 62-63

D

Dalov, s. 57-58

Dijon, s. 71

Doly, s. 13

Dvůr Králové nad Labem, s. 14

E

Empoli, s. 74

Evropa, s. 15, 47

F

Finsko, s. 12

Florenne, s. 74

Francie, s. 12, 45

H

Hradec Králové, s. 12, 26-29, 32, 77

CH

Chloumek, s. 36

Chlumeček, s. 29

Chrudim, s. 50

Chrudimsko, s. 47

I

Itálie, s. 12, 42, 58, 60, 72, 74

J

Jaderské moře, s. 74

Janov, s. 60

Janovičky, s. 13

Jeruzalém (Meruzalém, Hierosolym), s. 70-75, 80

Jihlava, s. 50

Jinočany, s. 15, 82

Jugoslávie, s. 12

K

Karlštejn, s. 59

Kladruby, s. 64

Korutany, s. 42

Košumberk, s. 26, 28-29, 31, 33-36, 38, 77

Košumbersko, s. 29, 31, 36

Královédvorský, s. 14

L

Lanškroun, s. 50

Litomyšl, s. 12, 15-16, 18-19, 44-46, 48, 82

Lužice, s. 34

Luže, s. 13, 37

Lyon, s. 72

M

Marengo, s. 42, 52, 78

Míšeň, s. 59

N

Nasavrky, s. 48, 50

Nové Hrady, s. 50

Nové Město pražské, s. 26

O

Olomouc, s. 35

Ostrava, s. 25, 53

P

Padova, s. 58, 61

Pardubický kraj, s. 78

Pisa, s. 73

Plotiště nad Labem, s. 12

Plzeň, s. 25

Polsko, s. 12

Pomuk, s. 56, 59

Portovenere, s. 73

Praha, s. 9, 10, 12-13, 15-40, 42-51, 53-83

Proseč, s. 26

R

Rakousko (Rakouské císařství), s. 49, 51

Remeš, s. 71

Roubovice, s. 48

Roudnice, s. 64-65

Ř

Řecko, s. 12

Řím, s. 31, 34, 37, 63

S

Slavkov, s. 50, 52, 78

Smidary, s. 12

SRN, s. 12

SSSR, s. 12-13

Š

Štraubing, s. 60

Štýrský Hradec, s. 26

Šumperk, s. 12

T

Telč, s. 26, 37, 77

Trutnov, s. 12

Třebíč, s. 13

U

Uhry, s. 27

V

Veliká Ves, s. 62

Velká Británie, s. 45

Vídeň, s. 43

Vltava, s. 64, 66

Vráž u Písku, s. 13

Vysočina, s. 48

Z

Zderaz, s. 46